

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. MELICH JÁNOS

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

*1920/21. évi folyam * I—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1921.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. (Első közlemény) ...	1
Dr. Hoffmann Edith: Lodovico Gonzaga imádságos könyve az Iparművészeti Múzeumban ...	85
Dr. Herrmann Antal: Magyar szépirodalom idegen nyelven. (Pótlék Dr. GULYÁS PÁL dolgozatához) ...	92
Dr. Sági István: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete. (Első közlemény) ...	96
Adattár. A magyar gyorsírás irodalma. (Összeállította Dr. GÖRCSA LÁSZLÓ)	117
— Kassa város jegyzőkönyvéből. (Közli KEMÉNY LAJOS) ...	133
Tárca. Jelentés az Orsz. Széchényi Könyvtár 1919. évi állapotáról...	134
— Jelentés az Orsz. Széchényi Könyvtár 1920. évi állapotáról ...	139
— Dr. Mátyik Pál f: (HLB-től)...	144
Szakirodalom. Bibliofil-könyvek. (Ism. BIBLIOFIL.) — DR. BARANYAI ZOLTÁN:	
A francia nyelv és műveltség Magyarországon. (Ism. Dr. GULYÁS PÁL.) —	
Koninklijke Bibliotheek. Aanwinsten, 1921. II. Ism. —sp— ...	145
Vegyes közlemények. Gr. Széchényi Ferenc halálának százéves fordulója. — Kinevezések a M. N. Múzeum könyvtárában. — A városi nyilvános könyvtár új igazgatója. — A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára zenei kéziratának jegyzéke. — A M. N. Múzeum és a Ráday-könyvtár. (DR. KÁROLYI ÁRPÁD TÓL.) — Adalék a magyar nyomdászat XVIII. századi történetéhez. (DR. HÓMAN BÁLINT TÓL.) — A «Cyrus nyugodalma» c. francia regény magyar fordítása. (DR. FERENCZI ZOLTÁN TÓL.) — Tudományos könyvtáraink külföldi folyóirat- és könyvszükségletének beszerzése. — Magyar Bibliofil Társaság ...	152
Változások a magyarországi nyomdáknál 1920. jan. 1-től 1921. okt. 15-ig	159

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL

Dr. MELICH JÁNOS

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR. GULYÁS PÁL

ÚJ FOLYAM. * XXVIII. KÖTET.

1920—21. ÉVFOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1921.

M. H. MOZIL & PONTIUS
B. Nyom. 1925
1925. 283

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

DR. GULYÁS PÁL: Kommunista könyvtárpolitika. (Első közlemény)...	Lap 1
DR. HERRMANN ANTAL: Magyar szépirodalom idegen nyelven. (Pótlék dr. Gulyás Pál dolgozatához) ...	92
DR. HOFFMANN EDITH: Lodovico Gonzaga imádságos könyve az Ipar- művészeti Múzeumban...	85
DR. SÁGI ISTVÁN: A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete. (Első közlemény) ...	96

2. ADATTÁR.

DR. GOPCSA LÁSZLÓ: A magyar gyorsírás irodalma 1800—1920 ...	119
KEMÉNY LAJOS: Kassa város jegyzőkönyvéből ...	133

3. TÁRCA.

JELENTÉS az Orsz. Széchényi Könyvtár 1919. évi állapotáról ...	134
JELENTÉS az Orsz. Széchényi Könyvtár 1920. évi állapotáról ...	139
(Hlb.): Dr. Mátyik Pál † ...	144

4. SZAKIRODALOM.

DR. BARANYAI ZOLTÁN: A francia nyelv és műveltség Magyarországon. Ism. DR. GULYÁS PÁL ...	150
BIBLIOFIL-KÖNYVEK. Ism. BIBLIOFIL ...	145
KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK. Aanwinsten, 1921. II. Ism. —sp— ...	151

5. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Gr. Széchényi Ferenc halálának százéves fordulója ...	152
Kinevezések a M. N. Múzeum könyvtárába ...	152
A városi nyilvános könyvtár új igazgatója ...	152
A M. N. Múzeum könyvtára zenei kéziratának jegyzéke ...	152
A M. N. Múzeum és a Ráday-könyvtár. DR. KÁROLYI ÁRPÁDTÓL ...	152
Adalék a magyar nyomdászat XVIII. századi történetéhez. DR. HÓMAN BÁLINTTÓL ...	154

IV

	Lap
A «Cyrus nyugodalma» c. francia regény magyar fordítása. DR. FERENCZI ZOLTÁNTÓL...	155
Tudományos könyvtáraink külföldi folyóirat- és könyvszükségletének beszerzése	157
Magyar Bibliofil-Társaság...	158
*	
VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1920. január 1-től 1921. október 15-ig	159

KOMMUNISTA KÖNYVTÁRPOLITIKA.

(Első közlemény.)

I.

Az az idegen rémuralom, mely egy veszített háború nyomorúságai között s az ú. n. népköztársaság nemzetietlen és züllesztő politikájának természetes folyományaként 1919 március 21-én «Magyar Tanácsköztársaság» cégjelzéssel s a «világ proletárjai egyesüljetek» hazug jelszavával megcsonkított hazánk külső ellenségtől meg nem szállott területén megalakult, egyéb kulturális intézményeink során könyvtárainkra is rátette vörösre mázolt kezét.¹

A volt tanácsköztársaság könyvtárügyi politikájának irányítását a szocialista és radikális elemek uralmát évek óta céltudatosan előkészítő budapesti Városi Könyvtár vezetőembereinek kezébe tette le. E ténnyel teljes beigazolást nyert azon könyvtári szakemberek és könyvtári olvasók véleménye, akik évek óta látták a Városi Könyvtár állam- és társadalomellenes üzelmeit s ez ellen fölemelték szavukat. Mint közismert, maga a rendőrség is állandó megfigyelés alatt tartotta már az 1917. év folyamán a könyvtár vezetését, melyet tudvalevőleg az 1918. év nyarán államellenes propaganda miatt föl is jelentettek. A följelentés alkalmával a vádak a *Világ* c. szabadkőműves napilap szept. 8. és 15. számában a könyvtár «egy olvasója», majd dr. SUPKA Géza fölháborodással utasították vissza. Az első cikk a följelentés élet főleg azzal próbálja elvenni, hogy a «Múzeumok és Könyvtárak

¹ E tanulmány főforrása a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára, melyet a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium megbízásából e sorok írója vizsgált át. Az irattárból merített adatokat a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsától, a M. N. Múzeum könyvtárától és az Egyetemi könyvtártól nyert adatokkal, valamint az egykorú cikkekből nyert információkkal egészítettem ki.

Országos Főfelügyelőségének és Tanácsának hivatalos közlönyében «Dr. (sic) MIHALIK József szerkesztő és főfelügyelő a legnagyobb dicséret hangján ismerteti a fővárosi könyvtár működését» s ugyancsak MIHALIK József véleményébe takarózik dr. SUPKA Géza is említett cikkében, mint amely szerint a magyar közművelődés elsőrendű és legjelentősebb központi tényezője: a Fővárosi Könyvtár. MIHALIK Józsefnek ez a dolgozata a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1917. évfolyama utolsó füzetében, a könyvtár legnagyobb szorongattatása idején jelent meg s SZABÓ Ervin fölismerve e segítség megtévesztő értékét, akkor azonnal intézkedett, hogy a füzet könyvtára számára tíz példányban megvásároltassék s porhintés gyanánt kellőkép terjesztessék. A diktatura kitörése után nem volt már többé szükség erre a fügefalevéltre. A diktátorok egyik legelső ténykedése volt néhai SZABÓ Ervin anyjának az akkor megállapított legmagasabb fizetést kegydíj alakjában megszavazni s a Városi Könyvtárt róla, mint e romboló szellem egyik megteremtőjéről elnevezni. Maga DIENES László pedig a *Vörös Újság* május 4. számába írt *Kommunista Könyvtárpolitika* c. cikkében hivatkozva jelenti ki: «Nem véletlen és nem személyes hajsza az, amiben évek hosszú sora óta részesült legmodernebb könyvtárunk, a Szabó Ervin könyvtár, melyet nemcsak nagynevű alapítója miatt tartott a büzsoázia s pedig joggal az eljövendő forradalom melegágyának».

Ily előzmények után érthető, hogy LUKÁCS György h. népbiztos első könyvtárügyi rendelete, mely március 29-én kelt 70831/9. sz. alatt, nem valamely állami könyvtárt, vagy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét, hanem a Városi Könyvtárt jelölte ki oly központi szerv gyanánt, ahol «a köztulajdonba vett egyesületek helyiségeiben, palotákban, továbbá szakegyesületi és más célokra rekvirált helyiségekben talált könyvgyűjtemények azonnal bejelentendők» s ahová egy április 2-án kelt rendelet szerint a vidéki munkástanácsok is fordulni tartoztak minden könyvtári kérdésben. Ezt kiegészítőleg LUKÁCS h. népbiztos március 31-én 70.982/III. B. sz. a. kelt rendeletével «a forradalmi kormányzótanács határozatából» meg-

bizást adott «dr. DIENES László elvtárs vezetésével dr. (sic) KÖHALMI Béla és dr. WALDBAUER Ilona elvtársaknak a budapesti és vidéki magánosok és különböző jogi személyek tulajdonában lévő felajánlott, veszélyben levő, vagy a köz számára nélkülözhetetlen könyvtárak zár alá vételére, illetőleg azoknak, vagy egyes darabjainak elszállítására.» A szóbanforgó három megbízott közül a két első a budapesti Városi Könyvtárnak a forradalom szempontjából legexponáltabb tisztviselői közé tartozott, míg a harmadik a budapesti egyetemi könyvtár tisztviselője volt s legfőbb kvalifikációja ily vezető állásra társadalmi összeköttetéseiben állott. Dr. WALDBAUER Ilonának úgy látszik már kezdettől fogva nem szántak valami nagyobb vezető szerepet, amint ezt LUKÁCS-nak március 30-án 70.638/III. B. sz. a. kiadott két rendelete is tanúsítja, melyekkel csakis DIENES Lászlót és KÖHALMI Bélát nevezte ki a könyvtári ügyek megbízottjává, illetve helyettes megbízottjává s megbizta őket a Könyvtárügyi Tanács megszervezésével. Dr. WALDBAUER Ilona képességeivel a könyvtárügyi politikai megbízottak hamarosan tisztába jöhettek s már április 17-én, amikor egybeállították a tervezett Könyvtárügyi Tanács tagjainak névsorát, még csak arra sem érdemesítették, hogy fölvegyék annak «dolgozó szakmunkás» testületébe. Dr. WALDBAUER Ilona azonban úgy látszik nem tudott, vagy nem akart tudni elejtetéséről, állandóan igen öntudatosan lépett fel — egy a könyvtárügyi politikai megbízottaknál 445/19. sz. a. iktatott levélben, pl. az Emmer-exlibrisz megtervezésével megbízott művész panaszkodik egy «szemüveges elvtársnő ellen», aki «oly sértő modort tanúsított, hogy igazán csodálkoztam» — s végre is az egyetemi könyvtár vezetősége május 10-én 487/9. sz. a. kénytelen volt kérni DIENES-től «ANTAL-né (v. i. WALDBAUER Ilona) hatáskörének precíz megállapítását.» DIENES ez átiratra május 12-én Kpm. 124/9. sz. a. adott válaszában azután határozottan megállapítja, hogy WALDBAUER Ilona megbízatása csak a veszélyeztetett magánkönyvtárak szocializálására terjedt ki, de ezekben az ügyekben sem intézkedhetik DIENES nélkül s hogy az egyetemi könyvtár teendői alól egyelőre felmentette és az egyetemi ifjúsági otthonok könyv-

tárainak szervezésével bizta meg, de siet hozzátenni, hogy «úgy ebben az ügyben, mint minden más ügyben csak rajtam keresztül intézkedhetik.» A végső akkord ebben az ügyben a közoktatásügyi népbiztosság május 21-én 94.859/9. sz. a. kelt rendelete, mellyel felosztatja a könyvtárak szocializálására felhatalmazott bizottságot, mivel a könyvtárügyekre nézve a 22. K. N. rendelettel intézkedett. Az előadottakból tehát kiderül, hogy a kommunista könyvtárügyi politika legfőbb irányításának kétes dicsőségében csakis dr. DIENES László és KÖHALMI Béla osztozkodtak.

Miként az idézett 70.638/9. sz. K. N. iratból kitetszik, DIENES és KÖHALMI legelső teendője egy Könyvtárügyi Tanács megszervezése lett volna. A könyvtárügyi politikai megbízottak irattárában van egy, iktatókönyvük tanúsága szerint április 17-én elkészült tervezet, mely felsorolja azokat, akik a könyvtárügyi politikai megbízottak véleménye szerint a tervezett Országos Könyvtárügyi Tanácsnak lettek volna tagjai. Ezek I. a közoktatásügyi népbiztosság részéről hivatalból: 1. ANTAL Márk. 2. BARTOS Erzsébet. 3. HAJTAI Ferenc. 4. FOGARASI Béla. 5. KÁRMÁN Tódor. 6. SZABADOS Sándor. 7. BALÁZS Béla. 8. GÖNCZI Jenő. 9. FÖRSTER Tivadar. 10. KÁLMÁN József. II. VÁRJAS Sándor. 12. BRESZTOVSKY Ede. 13. POGÁNY Kálmán. II. A Tanács dolgozó szakmunkás testületéből, a) Budapestről: 1. BRANDSTEIN Illés. 2. BRAUN Róbert. 3. DIENES László. 4. ENYVVÁRI Jenő. 5. JASCHIK Álmos. 6. KÖHALMI Béla. 7. MIHALIK József. 8. PINTÉR Jenő. 9. PIKLER Blanka. 10. TRÓCSÁNYI Zoltán. 11. VÁRADI Irma és 12. jegyző: SZIGETI Gabriella. b) Vidékről: —. III. Meghívottak: 1. BEKE Manó. 2. BENEDEK Marcell. 3. KIRÁLY György. 4. KREMMER Dezső. 5. NÓGRÁDI László. 6. PETRIK Géza. 7. RADOS Gusztáv.¹

¹ A névsorban a legnagyobb meglepetésemre találok a PINTÉR Jenő névvel, aki egyébiránt semmi féle vonatkozásban sem szerepel a megbízottak irattárában, ami csak természetes is, mert hiszen köztudomású, hogy PINTÉR Jenő kezdettől a leghatározottabban állást foglalt az új világrenddel szemben. Utána járva e dolognak, kiderült, hogy PINTÉR Jenőt ép úgy megkérdezése és tudta nélkül vették föl ebbe a listába, ahogyan teszem azt GÁRDONYI Gézát megtették az írói direktórium tagjává.

Miként a jegyzékből kiderül, a könyvtárügy régi, kipróbált állami képviselői közül, a SZABÓ Ervint dicsőítő MIHALIK József kivételével, egyetlenegy sem méltattak a könyvtárügyi megbizottak arra, hogy a kommunista könyvtárpolitikában irányító szerepet játszanak. Ez a körülmény azok államhűségét és helyes könyvtárpolitikáját, akik a Tanácsköztársaság megalakulásáig Magyarország könyvtárügyének állami fejlesztésében vagy irányításában több-kevesebb részt vehettek, oly kedvező színben tünteti fel, amintőre kulturális életünk egyéb ágaiban aligha van még egy példa.

Nem sokkal e sokatmondó lista egybeállítására után, április 28-án adatott ki a K. N. 22. számú rendelete, mely az Országos Könyvtárügyi Tanács és ennek segédszerve gyanánt az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet felállításáról intézkedik s egyidejűleg megszünteti az új intézmények ügkörével csak részben azonos ügkörű Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét. Egyúttal elrendeli, hogy a Főfelügyelőség köteles hivatali helyiségeit, felszereléseit és személyzetét az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet rendelkezésére bocsátani.

A Tanácsköztársaság ügykezelésére jellemző, hogy e rendelkezés megjelenése pillanatában sem az Országos Könyvtárügyi Tanács, sem az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet nemcsak hogy nem volt megalakítva, hanem még szervezeti szabályzatuk sem állott készen. A könyvtárügyi politikai megbizottak irattárában van ugyan egy tervezet, mely az Országos Könyvtárügyi Tanács szervezetére vonatkozik, de ezt csupán május 21-én iktatták 286/19. sz. a. és soha sem került megvalósításra. E terv szerint a Tanács feladata lett volna az ország könyvtárügyét egységes irányelvek szerint vezetni. Hatásköre kiterjedt volna minden köztulajdonba vett tudományos és közművelődési könyvtárra, amennyiben az a hivatali kézikönyvtár kereteit meghaladja s oly fokú rendelkezési joggal birt volna mind e könyvtárak felett, hogy a Tanácsköztársaság területén működő egyetlen könyvtár se vonhassa ki magát az egységes

vezetés alól. A Tanács hatáskörének esetleges megszorítását egyes könyvtárakra nézve az illetékes népbiztossággal egyetértésben a közoktatásügyi népbiztosság mondta volna ki. A Tanács tagjai lettek volna ideiglenesen: 1. hivatalból a közoktatásügyi népbiztosság könyvtári osztályának és a könyvtárüggyel kapcsolatos egyéb osztályainak vezetői, illetve előadói; 2. az orsz. szovjet művelődési osztályának kiküldöttei; 3. a Szakszervezeti Tanács kiküldöttei; 4. a diktatura alatt a közoktatásügyi népbiztos által kinevezett, később a könyvtárosok szakszervezete által delegált könyvtárosok; 5. az Országos Könyvtermelési Tanács kiküldötte. Az elnököt és a két alelnököt a tagok maguk közül választották volna, míg az előadót, helyettes előadót és jegyzőt, akik egyúttal az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Hivatal vezetői, illetve munkása, a diktatura alatt a közoktatásügyi népbiztosság nevezte volna ki, míg később a Tanács választotta volna a könyvtárosok szakszervezete által jelöltek közül. E Tanács alá lett volna vetve, mint annak szerve, az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Hivatal, amelynek «hatásköre terjedelem és rendelkezési jog tekintetében egyforma (?) a Tanács hatáskörével, melynek végrehajtó szerve.» A tervezet végül főlemlíti annak a lehetőségét, hogy szükség esetén minden megyei székhelyen egy Megyei Könyvtárügyi Tanács és ezzel kapcsolatban egy Megyei Könyvtárügyi és Bibliografiai Hivatal létesíttessék az Országos Tanács és Hivatal normájára és annak irányítása alatt, de hozzáteszi, hogy «egyelőre a könyvtárügy kezdetleges állapota miatt életbeléptetésük felesleges» s elegendő, ha e feladatok a Megyei Tanácsok közművelődési osztályainak teendői közé soroztatnak. Egy kpm. 829/9. szám alatt iktatott, úgylátszik július 26-án folytatott telefonbeszélgetésből kiderül, hogy a kormányzótanácsi biztos feladata lett volna, hogy a kerületi (megyei), járási és városi tanácsok közművelődési osztályának keretében alakítandó könyvtárügyi szakosztály megalakításáról gondoskodjék és ennek tevékenységét a központi utasítások végrehajtásánál ellenőrizze.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács e szabályzat-tervezete az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Hivatal szervezetére

is kiterjeszkedik s több pontban eltér attól a szervezeti szabálytól, melyet a közoktatásügyi népbiztosság életének utolsó napjaiban, július 30-án 65. K. N. sz. rendeletével Intézet címén életbe léptetett. Itt már szó sincs arról az Országos Könyvtárügyi Tanácsról, melynek megszervezésére DIENES és KÖHALMI eredetileg megbízást kapott, valószínűleg, mivel belátták, hogy a Tanácsköztársaság uralma csakis diktatorikus alapon tartható fenn, ha ugyan egyáltalán fenntartható s még azt a szerény kritikát sem képes elviselni, melyet egy a saját legmeghittebb emberei közül alakítandó tanácsadó testület gyakorolt volna.

E rendelet szerint az Országos Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet feladata az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetése, valamint felügyelete lett volna. Hatásköre kiterjedt volna a köztulajdonba vett és a Közoktatásügyi Népbiztosság hatáskörébe utalt tudományos és közművelődési könyvtárak dologi és személyi ügyeinek intézésére. Az intézet egységes terv alapján szervezte volna az egész ország könyvtárügyét. A szervezés lényege: «a meglévő könyvtárak észszerű átszervezése és továbbfejlesztése, új könyvtárak alapítása, feleslegesek megszüntetése». További feladatai lettek volna a könyvtárügyi szervezet és munka észszerűvé és egységessé tétele, a tudományos kutatás könyvtári segédeszközei, bibliográfiák stb. egységes irányelvek szerint való vezetése, a könyvtárosképzés s a könyvtári ismeretek fejlesztése és terjesztése. Az intézet e sokágú feladata teljesítésére 7 osztályra tagozódott volna, melyek közül a könyvtárügyi és bibliografiai főosztályok ismét 4—4 alosztályra szakadtak volna. Ez osztályok: A) Központi Iroda. — B) Könyvtárügyi Főosztály (a következő négy alosztállyal: 1. Tudományos szakkönyvtárak osztálya. 2. Közművelődési könyvtárak osztálya. 3. Közkönyvtárak könyvgyűjtő és elosztótelepe. 4. Könyvtártechnikai osztály.) — C) Bibliografiai Főosztály (a következő négy alosztállyal: 1. Magyarország bibliografiája. 2. Szakbibliográfiák osztálya. 3. Magyar könyvtárak központi katalógusa és központi felvilágosító irodája. 4. Könyvtárakat katalóguscédulával központilag ellátó iroda.) — D) Könyv-

tárosképző Főiskola. — E) Könyvtárkísérleti állomás. — F) Könyvtárügyi és Bibliografiai Szakkönyvtár. — G) Könyvtárügyi és Bibliografiai Kiadványok Osztálya.

Igen érdekes a megbizottaknak kpm. 818/9. sz. július 31-éről, tehát az Intézet életbeléptetésével szinte egyidejűleg kelt tervezete az Intézet személyzetének kinevezéséről. Eszerint a Vidéki Közművelődési Könyvtárak központi *felelős* vezetőjévé MIHALIK József, a Tudományos Könyvtárügyi Osztály vezetőjévé ENYVVÁRI Jenő, a Könyvtártechnikai Osztály vezetőjévé pedig VÖRÖSVÁRY Ferenc lett volna kinevezve, akik mindhárman már eddig is tevékeny részt vettek az intézet megalakulását megelőző időben a tanácsköztársaság DIENES és KÖHALMI által irányított könyvtárpolitikájának a végrehajtásában. Az intézet könyvtári szakmunkásaivá lettek volna SZIGETI Gabriella, KOVÁCS Ödön, KENESSEY Sándor, DIENES Barna, SZABÓ Lőrinc, akik a könyvtárügyi megbizottak hivatalához május 15., illetve június 1. és június 15. napján ily minőségben már kineveztettek, továbbá ZIMMERMANN Károly, aki ez alkalommal lépett volna az Intézet kötelékébe. Az Intézet bibliografiai szakmunkásaivá nevezettek volna ki PETRIK Géza és GROSZ Magda, akik április elseje, illetve július 15-ike óta voltak a könyvtárügyi megbizottak hivatalának ily minőségben kinevezett alkalmazottai és BARÁTH Paula, aki csak most lépett volna az Intézet kötelékébe. Az Intézet irodai munkásaivá lettek volna KLEIN Rózsi és FALUDI Boriska, akik e minőségben már április 1 óta kineveztettek a könyvtárügyi megbizottak hivatalához, továbbá DEUTSCH Regina, KOMLÓS Klára és ILLÉS Anna, akik eddig az iroda kebelében nem voltak kinevezve. Végül az Intézet segédmunkásaivá nevezettek volna ki CSIKY Imre és SUMÁN Magda, akik e minőségben már június 1. óta voltak a könyvtárügyi megbizottak hivatalának kinevezett alkalmazottjai.

Ime a gárda, mely DIENES László és KÖHALMI Béla vezetése alatt hivatva lett volna «az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának egységes vezetését, valamint felügyeletét» a Tanácsköztársaság szája ize szerint végrehajtani.

A könyvtárpolitikai megbizottak eleinte a Városi Könyvtár helyiségeiben üttették fel tanyájukat, de még április hó folyamán beköltöztek a «volt» Budapesti Kereskedelmi Testület hat szobából, előszobából és mellékhelyiségekből álló helyiségébe az Andrássy-út 12. számú ház I. emeletén, melyet a központi lakásbiztosság április 30-án kelt végzésével a helyiségekben elhelyezett összes berendezési és felszerelési tárgyakkal együtt részükre kiutalt. Ehhez járult még a «proletárdiktaturának úgyszólván legelső napjától kezdve» ugyane ház II. emeletén a Keleti Gazdasági Központi Hivatal helyisége, «bár négy szobájával és a még használható két mellékhelyiségével ugyancsak csekélynek mondható» az ő igényeikhez képest, amint ezt DIENESnek kpm. 443/9. sz. a. június hó 18-án az Országos Lakásügyi Biztossághoz intézett felelőztetésében olvashatjuk, amelyben tiltakozik az ellen, hogy «ennek a máris igen kicsiny helyiségnek két udvari szobáját elrekvirálják». A fényes helyiségnek természetes kiegészítője a fogat: hiszen a proletárdiktatura megbizottai csak nem járhatnak gyalog s csakugyan április 25-én Dienesék Soós termelési biztostól «egy vagy két fogat» kiutalását kérik, melyet «már eddig is nehezen nélkülöztek». A történeti hűség kedvéért azonban meg kell említenem, hogy DIENES július 17-én kpm. 597/19. sz. a. értesíti a központi személyfuvarozási üzemet, hogy az április hó folyamán kiutalt kétfogatúra többé nem reflektál, mivel vasárnapra nem hajlandó a kocsit fizetni, mert akkor nincs hivatal s e kívánsággal arra kényszerítené az üzemet a könyvtárügyi politikai megbizottakat, hogy a kocsit vasárnap is igénybe vegyék saját személyi ügyeikhez s «ez a mai rend szellemével nem egyezik».

Végleges helyiségül a könyvtárügyi politikai megbizottak többszöri nézetváltoztatás után, július 23-án Kpm. 771/9. sz. a. a *Pesti Napló* Rákóczi-úti helyiségeit kérelmezték s ezt a maguk számára le is foglaltatták, de VARGA Jenő, a népgazdasági tanács elnöke, július 28-án kelt levelében értesíti a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsát, hogy e helyiségek a Háztartási és Közsükségleti Iparcikkek Hivatalának kellenek. A Kpm. 857/9. sz. ügyszámán olvashatjuk KÖHALMI megjegyzését, mely szerint az Agrár-

bank egy emeletét kaphatnák meg helyébe, ha rögtön kérik, de megkéstek vele: augusztus 2-án az egész diktatura összeomlott. KÖHALMI egy ideig remélte, hogy tovább is fenn tudja tartani alig megszületett intézetét, augusztus 5-én 980/9. sz. a. a miniszterhez intézett előterjesztésében még csupán a július 30-án «betegség miatt» szabadságra ment DIENES aug. 3-án kelt lemondását jelenti be, de csakhamar be kellett látnia neki is, hogy a viszonyok alaposabban megváltoztak, mintsem gondolta és miként MIHALIK Józsefhez aug. 8-án írt levelében írja: «a tegnap folyamán föllépett jelenségek folytán az intézet beszüntetésére kellett magát elhatároznia». SZIGETI Gabriella titkár és FEJES Sándor, a Könyvgyűjtő- és Elosztó Telep vezetője, gyorsabban felismerték a helyzetet, mert már aug. 2-án beadták lemondásukat. Ugyancsak augusztus 8-án K. I. 1016/9. sz. a. jelentette KÖHALMI Béla a vallás- és közokt. miniszternek, miszerint belátva, hogy az intézetet tovább nem vezetheti, az intézet működését beszüntette, pénztárát BENEDEK Rezsőnek, a Közkönyvtárak Gyűjtő- és Elosztó Telepe vezetőjének átadta, a pénztári feljegyzéseket KENESSEY Sándor eddigi pénztáros őrizetére bízta, az irattárat biztonságba helyezte s a személyzet azon részének, mely nem volt állami vagy városi alkalmazott, az augusztusi járandóságot kifizette, azzal a kikötéssel, hogy szükség esetén a hó végéig a hivatalos ügyeket továbbvinni tartoznak.

II.

A szervezés e hosszas, a proletár-rémuralom egész időszakát szerencsésen kitöltő vajudása közben természetesen az ekként kifejeződő program megvalósítása érdekében is történtek tervezetések és intézkedések.

Lássuk először az alapelveket. Ezeket az Orsz. Könyvtárügyi Tanács fentebb említett s egészében elejtett tervezetéhez csatolt «általános alapelvek» nyomán a következőkben ismertetem: Az egészen helyes főalapelv az, hogy mindenki az egész ország területén lehetőleg könnyen és gyorsan hozzájuthasson a

közkönyvtárak útján ahhoz a könyvhöz, amelyre szüksége van. A közkönyvtárak útján kielégítendő könyvszükséglet kétféle: *a)* általános művelődés és irodalmi műélvezet kielégítésére alkalmas könyvek szükséglete és *b)* a tudományos kutató könyvszükséglete.

A főalapelv e kettős szempontja szerint Budapesten a következőkép akarták kiépíteni a könyvtárügyet: Egyrészt meg akartak teremteni egy közművelődési könyvtárhálózatot, adminisztratív központtal és kerületenkint 1—2 vagy még több könyvtárral, az egész lakosságra egységesen, az általános olvasmányszükségletre való tekintettel egybeállítandó könyvanyaggal, szóval «kiépítve nagyban azt, amit a Szabó Ervin Könyvtár megkezdett». Minthogy építkezni egyelőre nem lehet, le kell foglalni az e célra legalkalmasabb épületeket és berendezéseket, 2—3 hónapos tanfolyamon sürgősen kiképezni a kellő személyzetet s a könyvszükséglet fedezésére lefoglalni az eddigi népkönyvtárak, egyesületi, köri stb. könyvtárak könyvanyagát, felkutatni a kiadók, könyvkereskedők és antikváriusok «rejtett készleteit» s felszólítani a magánosokat, akiknek nagyobb gyűjteményük van, hogy engedjék át könyveiket a köznek. «Elvenni tőlük — jegyzi meg megható szerénységgel a tervezet — csak a közre nézve nélkülözhetetlen, vagy az egyéni használat mértékét nagyon túlhaladó gyűjteményeket javasolnánk», ami nagyon szépen hangzik így papíron, de ugyancsak nehezen valósítható meg igazságosan a gyakorlatban.

Másrészt meg akarták teremteni a könyvtárfalansztert, amit a tervezet ekként ír körül: megteremteni egy szakkönyvtárrendszert, «mely számolva az adott lehetőségekkel, a tudományos kutatás könyvigényeit van hivatva kielégíteni minden szakon. Itt még jobban kell számolni az adott könyvtári épületekkel és berendezésekkel». Az alapelv e téren az, «hogy legyen mindenféle szakkönyvtár Budapesten, de mindegyikből csak egy, hogy ez az egy azután jó lehessen. Egyesíteni kell tehát az egyfajta könyvtárakat s észszerű felosztást létesíteni az így keletkezett nagyobb könyvtárak között».

Ez az első látszatra tetszetős gondolat néhai SZABÓ Ervin, a moszkvai bolsevik akadémia büszkeségének a kedvenc vessző-paripája volt s végső konzekvenciájában odavezet, amit a bolsevista könyvtárosképző tanfolyam egyik SZABÓ Ervin szellemétől áthathott előadója, SCHEIN Józsefné rajzolt, mint a megvalósítandó ideál képét hallgatói elé. Szerinte «a könyv s még inkább a folyóirat, rendszerint csak egyszeri olvasásnak képezi tárgyát. Aránylag kevés mű olyan, hogy állandóan forgatnók. Ennélfogva nyilvánvaló, hogy a könyv kihasználása annál tökéletesebb lesz, minél szélesebb körben kerülhet az egyik olvasótól a másikhoz. Képzeljük el, hogy valamely országban az összes olvasók ugyanazon központhoz fordulnak és az olvasmányokat azonnal a használat után oda visszaszármaztatnák, akkor biztos az, hogy az olvasók igényeit összehasonlíthatatlanul kevesebb példányszámmal lehetne kielégíteni, mintha a beszerzés nem így módon központosítva történik. A helyes szervezet tehát nemcsak azt kívánná meg, hogy még a legutolsó faluban is legyen egy jól berendezett könyvtár, hanem azt is, hogy ezen összes könyvtárakat egységesen vezessék s azok úgy működjenek, mint egyetlenegy könyvtár osztályai». Hogy a megoldás e módja tényleg igen «gazdaságos», az tagadhatatlan, de hogy végrehajtása épúgy megölte volna a tudományos termelést, mint a tanácsköztársaság egyéb ideáljai megölték vagy elsorvasztották az anyagi termelést, az époly kétségtelen.

Nincs így mereven keresztülvive az «eszme», de alapiában ugyanoda vezetne a szóbanforgó tervezet is, mely a meglévő vagy megvolt intézetek és testületek szükségletei nyomán a természetes fejlődés rendjén kialakult könyvtárak szakok szerinti összevonásával akar egy-egy szakra egyetlen könyvtárt megteremteni. «Ehhez — úgymond — szükség volna az összes könyvtárak könyvanyagának kritikai átdolgozására s a könyvtár rendeltetésének meg nem felelő anyag a megfelelő másik könyvtárba volna átutalandó. Így módon volna csak elérhető, hogy minden könyvtárban csak azok a könyvek volnának, amik odavalók, de azok azután megvolnának». Hogy minden szaknak egy

sereg határtudománya is van, melyet az illető szak művelésére rendelt speciális könyvtár feladatának kockázata nélkül nem nélkülözhet, azt «az ország könyvtárügyének és a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» irányítói vagy nem tudták, vagy a falanszter kedvéért nem akarták tudni. Eszméjük éretlenségére különben az Orsz. Központi Statisztikai Hivatal is rámutatott Kpm. 102/9. sz. ukázukra június 2-án adott válaszában, mely szerint «a statisztikai hivatalnak eredményes működése érdekében okvetlenül szüksége van arra, hogy könyvtárában a szorosabb értelemben vett statisztikai tárgyú munkákon és bő közgazdasági, szociológiai, jogi, földrajzi és történeti könyvanyagon kívül az összes egyéb tudományok standard művei is állandóan rendelkezésre álljanak. Az itt megjelölt keretet meghaladó könyvanyag pedig a hivatal könyvtárában elenyészően kevés van». De hogy ne bocsássa el egészen üres kézzel a nagy könyvtár-falanszterezőket, felajánlja az utolsó három évben beérkezett kötelempéldányokból a könyvtár állományába be nem sorozott anyagot, mely — teszi hozzá — «teljesen értéktelen nyomtatványokból áll».

A lecke azonban nem használt, tervüket a könyvtárügyi megbízottak nemcsak hogy el nem ejtették, hanem oly területeken, ahol szabadabban garázdálkodhattak, igyekeztek keresztülerőszakolni. S hogy ez az eszme mennyire szívükhöz nőtt, azt bizonyítja KÖHALMI Bélának aug. 7-én dr. VARRÓ Istvánhoz intézett 981/9. sz. levele, melyben — amikor már egész kártyavárunk összeomlott — arra buzdítja őt, igyekezzék a «volt», de újra életrekelte «érdekképviselőket» rávenni arra, hogy könyvtáraik egyesítésébe véglegesen belenyugodjanak.

Hogy a szakkönyvtárak e falanszterében mi történjék Budapest három általános tudományos jellegű nagy könyvtárával, a Magyar Nemzeti Múzeum, a M. Tudományegyetem és a M. Tudományos Akadémia könyvtárával, azt nehezen tudták eldönteni. Az első terv, amint ez a közgazdasági könyvtárak központosítása ügyében április 5-én tartott értekezlet, sajnos, nagyon is szűkszavú jegyzőkönyvéből megállapítható, az volt,

hogy a M. N. Múzeum, az Egyetem és az Akadémia könyvtárának egyesítéséből egy nagy központi könyvtár keletkezne, mely gyűjtené a magyar termékeken kívül az általános szellemi tudományok anyagát s e körül csoportosulna a szakkönyvtárak rendszere.

Ilyen értelemben határozott is egy a könyvtárügyi megbízottak hatáskörének megvitatására április 23-ára egybehívott értekezlet, melyen a jegyzőkönyv tanúsága szerint DIENES-en és KÖHALMI-n kívül HAÁSZ Árpád, KÁRMÁN Tódor, MÉSZÁROS Károly, ANTAL Frigyes, WALDBAUER Ilona és SZIGETI Gabriella voltak jelen. Ez értekezlet azt is kimondotta, hogy «a diákok könyvellátása az Egyetemi Könyvtártól teljesen függetlenül és decentralizáltan kell, hogy történjék. Az egyes diákotthonokban, melyek fakultások szerint lesznek felállítva, kell a diákság könyvszükségleteinek megfelelő könyvtárakat felállítani». A jegyzőkönyv még hozzáteszi, hogy «néhányik, pl. az Eötvös-kollégiumé (hát még melyiké?) már meg is van, csak sürgős kiegészítésre szorul». Hogy milyen irányú kiegészítésre szorul, azt a jegyzőkönyv nem árulja el, de kiderül LUKÁCS György h. népbiztos július 15-én 170.013/9. sz. a. kelt rendeletéből, mely a főiskolai ifjúságotthonok részére tan- és szakkönyveken kívül «az alapvető társadalomtudományi és tendenciózus szépirodalmi művek» sürgős beszerzéséről intézkedik.

A május 21-iki alapelvek azonban a három általános könyvtár egyesítésének tervét elejtik s ehelyett fölállítják azt a nem egészen új követelést, hogy a M. Nemzeti Múzeum mai épülete teljes egészében a könyvtár céljaira foglaltassék le és hogy e könyvtár «kizárólag hungarikum könyvtár» legyen, ami szintén a régi állapot teljes fentartását jelenti, még pedig a mainál is fokozottabb egyoldalúsággal. Ugyanis nem tartalmazna mást, mint «a magyarnyelvű és a magyar dolgokra vonatkozó nyomtatványok teljes gyűjteményét» s nem lenne egyéb, mint «a jövő kutatója és a múlt történetírója számára szolgáló dokumentumtár». Hogy e feladatot mint teljesíthetné kellő világirodalmi és tudománytörténeti háttér nélkül, azzal a könyvtárügyi politikai

megbizottak nem törődnek: hiszen az, hogy minden «nemzeti könyvtár» egyúttal az illető nemzet legnagyobb általános könyvtára is, csupán természetes és szükségszerű történeti fejlődés eredménye, tehát kommunista-szocialista szemmel nézve, pusztán előítélet, valódi *quantité négligeable*. Ez lett volna az egyetlen budapesti könyvtár, «mely inkább őrzi a könyveket, mintsem használja».

Az Egyetem és az Akadémia könyvtárát e terv szerint «egy nagy szellemi tudományok könyvtárává» olvasztották volna össze, természetesen «a társadalmi tudományok kivételével», mert erre a szerepre a Szabó Ervin Könyvtár volt kiszemelve. Hogy mi történt volna e két könyvtár nagyszabású természettudományi részével, arról a tervezet hallgat s mikor KÖHALMI Bélát, a könyvtárügyi politikai megbizottak irattárának átvételéből kifolyó érintkezések során erre nézve megkérdeztem s figyelmeztettem, hogy pl. az Akadémiai Könyvtár a külföldi tudományos akadémiák természettudományi kiadványainak rendkívül becses sorozatával rendelkezik, csak a vállát vont a azzal ütötte el a dolgot, hogy azok «csak» akadémiai kiadványok. E jelentéktelen epizódot csak azért hozom fel, mert mindennél jobban jellemzi, hogy miféle tudományos érzékkel bíró emberekre bízta a proletárdiktatura «a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» a legfőbb vezetését.

Az április 5-iki értekezleten BRAUN Róbert, aki akkorra, úgy látszik, még nem tudta egészen beleélni magát a proletárdiktatura minden egyéni kezdeményezést kiölő uniformizálásába, kíváncsúnak merte tartani «a könyvtárak autonómiáját a köztük szükség, egészséges verseny szempontjából». De DIENES László e gondolatot felháborodással utasította vissza, mert «eltekinve a szétforgácsolódás és fölös kiadások veszedelmétől, a verseny fogalmának ilyen meghatározását kapitalisztikusnak találja, mely a kommunista társadalom ideológiájában nem talál helyet». «A vita során — teszi hozzá a jegyzőkönyv — kiderült, hogy elvi ellentét kettejük között nincs, mert a könyvtárak centralizációja az egyes könyvtáraknak szellemi tekintetben teljes autonómiát ad,

a technikai részre vonatkozólag pedig BRAUN szerint sem kívánatos az autonómia». Hogy mi értendő technikai autonómia alatt, azt világosan megmondja dr. DIENES Lászlónak a *Vörös Újság* május 4. számában írt cikkének következő részlete: «Kell, hogy megszüntessük a könyvtári adminisztrációk mai anarchiáját, mert csak a könyvtári rendszerek egységesítése által szüntethető meg az a tarthatatlan állapot, hogy pl. Budapest minden könyvtárában másféleképen kölcsönzik ki a könyveket, más és más időben tartják nyitva az olvasótermeket, más és más a katalógusok besztása stb., mely fölösleges anarchia a gyors és biztos munkát veszélyezteti». Talán mondanom sem kell, hogy amit DIENES itt gáncsolóan felhoz, az korántsem anarchia, hanem a különböző könyvtárakban a könyvtárak célja- és rendeltetéséhez szükségképp kialakult és sok tekintetben a könyvtárak keletkezésének vagy újjászervezésének időpontjával egybeeső könyvtárosi közfelfogás alapján álló differenciálódás, melynek teljes megszüntetése az abszolút egyformaságban kedvét lelő falanszter világfelfogás vérszegény ideálja lehet ugyan, de ez ideál teljes megvalósítása oly óriási anyag- és energiapazarlással jár, mely távolról sem ér fel a belőle kifolyó, kétes előnyök értékével.

A május 21-iki alapelvek azután kimondják, hogy a könyvtári rendszerek (katalógizálás, osztályozás, katalógusok stb.) egységesítése mellett felállítandó volna egy összkatalógus, mely az összes budapesti könyvtárakban található könyvek címeit egy egységes rendszerű katalógusban egyesítené s amely minden nagyobb könyvtárban meg volna egy példányban, ami — valljuk meg — kissé sok volna a jóból, különösen ha mint az alapelvek mondják, e mellé még egy központi könyvtári és bibliográfiai felvilágosító iroda volna szervezendő. Ily központi iroda mellett, melynek szükségességét magam is már régóta hangsúlyoztam, teljesen fölösleges volna az összesített katalógust még az egyes nagyobb könyvtárakban is elhelyezni. Emellett az összesített katalógus, ha nem terjeszkednék ki a vidéki legfontosabb tudományos könyvtárak anyagára, csak igen tökéletlenül teljesíthetné azt a tudományos szempontból legfontosabb feladatát, hogy éppen

az ilyen eldugodtabb könyvtárakban rejtőzködő könyvanyagot tartsa nyilván a kutatók számára.

Lehet, hogy az alapelvek készítői úgy képzelték, hogy a budapesti könyvtárakban koncentrálják majd a vidéki könyvtárak mindazon anyagát, ami a fővárosi könyvtárakból hiányzik, csak-hogy ez esetben nem számoltak a vidéki katoná-, munkás- és földmíves-tanácsoknak BALKÁNYI Kálmán szavaival élve (kpm. 938/9. sz.) «kicsinyes lokálpatriotizmusá»-val, mely a Budapestre hozatallal szembehelyezkedett volna. Csak egy esetet tudok felhozni erre, igaz, hogy csak egy esetben tettek ily irányú kísérletet a könyvtárügyi politikai megbízottak, amikor július havában leküldték Keszthelyre a Keleti Gazdasági Központi Hivatal igazgatójából könyvtári szakértővé átvedlett BALKÁNYI Kálmánt, aki július 15-én számolt be útjáról. Szerinte a legjobb megoldás az volna, ha a Festetics-könyvtár áttétnék a központba, csakhogy ez ellen a keszthelyi munkástanács emberei «igen nyomatékosan szállnak szembe», mert úgy vélik, hogy a közönség számára mindenesetre megnyitandó könyvtár továbbra is az ő városuk hírnevét tartozik öregbíteni. «Bizonyos, írja BALKÁNYI, hogy véletlenül Keszthelyre betoppanó történettudósok számára egy 36.000 kötetes könyvtárt fenntartani lehet egy hercegnek fényűző ambíciója, de egy proletártársadalomnak erre pénze nem lehet», de minthogy a munkástanács szembehelyezkedése igen «nyomatékos» volt, hajlandó ötven percentre kiegyezni, s azt javasolja, hogy a 36.000 kötetes Festetics-könyvtár kedvéért állíttassék fel Keszthelyen egy történeti kutató intézet 10—12 fiatal, pályája elején álló tanár részére.

Ezekben ismertetve a vajadásban levő Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet vezetői agyában forrongó, kellőképp még le nem szűrődött terveket, a következőkben egyes kategóriák szerint arról iparkodom képet adni, hogy terveikből mit és hogyan váltottak tényleg valóra, vagy igyekeztek legalább is közelebb hozni a megvalósulás állapotához.

III.

Aránylag legkevesebb, szinte azt mondhatnók, semmi sem történt Budapest három legnagyobb tudományos közkönyvtárával, a M. Nemzeti Múzeum, a Tudományegyetem és a M. Tud. Akadémia könyvtárával. A könyvtárügyi politikai megbizottak már június 11-én 342/9. sz. a. a Közoktatásügyi Népbiztossághoz intézett fölterjesztésükben kénytelenek bevallani, hogy «a tudományos könyvtárak átszervezése a helyiség kérdésén akadt meg».

ENYVVÁRI Jenő, a tudományos könyvtárak osztályának vezetője, miként összefoglaló jelentéséből kiderül, ugyan megbízást nyert «a M. Nemzeti Múzeum könyvtára költségvetésének átvizsgálására és átszervezésének tanulmányozására», de e megbízatásának a proletárdiktatura bukásáig vagy nem tudott, vagy ami valószínűbb, nem akart eleget tenni.

A Tud. Akadémia könyvtárának átszervezésére vonatkozó javaslat kidolgozására viszont dr. TRÓCSÁNYI Zoltán, a kommunista könyvtárosképző tanfolyam egyik előadója s a M. Tud. Akadémia biztosa kapott úgy látszik előszóval megbízást. De a megbízatás végrehajtása neki sem volt sürgős: legalább július 2-án kelt előterjesztésében, melyben az akadémiai könyvtár részére nyolcheti szünet engedélyezését kéri, jelzi, hogy az átszervezésre vonatkozó javaslatot a nyári szünet után óhajtja beterjeszteni. A könyvtárügyi politikai megbizottak maguk sem erőltették a dolgot s beérték azzal, hogy július 7-én 616/9. sz. a. utasították az Akadémia könyvtárát, hogy a főiskolai hallgatóknak ugyanolyan mértékben és föltétellel kölcsönözzön ki könyveket, miként az Egyetemi Könyvtár s július 14-én 568/9. sz. a. értesítették az Akadémiai Könyvtár vezetését, hogy a könyvtár a nyári szünet folyamán naponta délelőtt egy-egy tisztviselő felügyeletével a kölcsönzők részére nyitva tartandó.

Végül az Egyetemi Könyvtár átszervezésének munkálataihoz a könyvtárügyi politikai megbizottak április 23-án 51/9. sz. alatt kelt rendeletükkel ideiglenesen e könyvtárhoz beosztották BALOGH József tanárt. Maga a könyvtár igazgatósága már a proletárdiktat-

turát előkészítő Károlyi-korszak alatt kénytelen volt a könyvtár átszervezésének épen nem időszerű, mert az adott zavaros viszonyok közt úgyis megvalósíthatatlan kérdésével foglalkozni. JÁSZI Oszkár, az egyetem kormánybiztosa, már február 10-én felszólította dr. FERENCZI Zoltánt, hogy dolgozzon ki és nyújtson be egy részletes tervezetet. A tisztviselők bizalmi testülete azonban nem tartotta sürgősnek a dolgot. Nem úgy dr. WALDBAUER Ilona, aki társadalmi összeköttetései révén már ekkor igen önérzetesen viselkedett s egy a szakjukat jobban értő kollégái előtt abszurdnak tetsző tervvel állott elő, aminek ellensúlyozására kénytelenek voltak kidolgozni egy nagyszabású tervezetet, melynek kívánalmái lehetőleg olyanok, hogy a megvalósítás már az anyagi kérdéseken megakadjon. Ezt a tervet február 27-én nyújtották át JÁSZI helyettesének, dr. DIENES Pálnak, aki kijelentette, hogy mindent elfogadnak, ami nagyobb költségeket nem okoz, s tényleg engedélyeztek hat új altiszti állást, valamint a revideált olvasótermi katalógus kinyomatási költségeit.

A tud. egyetemi könyvtár tisztikarának terjedelmes memorandumát már május 12-én 498/9. sz. alatt megküldte másolatban dr. FERENCZI Zoltán a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, «mivel — mint írja — súlyt helyezünk arra, hogy Elvtárs e memorandumról hivatalos tudomást szerezzen». Az emlékirat az egyetemi könyvtárral szemben elhangzott vádakát a következő öt pontban foglalja össze: 1. Az olvasási és tanulási lehetőségek nehézsége. 2. A könyvtár tudományos fejlesztésében és kezelésében a rendszeresség és korszerűség hiánya. 3. A könyvtár mai elhelyezésének alkalmatlan volta. 4. A könyvtári szervezet intézményes kiképzésének hiánya és végül 5. A tisztviselőknek a közönységgel szemben tanúsított helytelen bánásmódja. A memorandum az első négy csoportban részletezett hiányok súlyos voltát és panaszok jogosságát, valamint azok orvoslásának halasztást nem tűrő szükségességét elismeri, de a személyzet modorával szemben felhangzott vádakát visszautasítja, mert a tisztviselők és altisztek «a rendelkezésre álló eszközökhöz és legjobb tehetségükhöz mérten, de természetesen a fennálló szabályok figyelembevételével

mindenkor a legelőzékenyebben álltak rendelkezésre az ... olvasóknak».

Első és legsürgősebb feladat a könyvtáráépület kérdésének megoldása, amint erre a könyvtárigazgató évi jelentéseiben már évről-évre rámutatott. Minthogy azonban az igazgatóság az épület kérdését csakis «egy új könyvtári épület fölépítésével, vagy legalább is a szomszédos házak kisajátítása által leendő kibővítésével s a meglévő rész átépítésével» vélte megoldhatónak, természetes, hogy a kérdés dülőre nem juthatott. A könyvtár tisztikara ezúttal sem tud jobb megoldási módot ajánlani, mint hogy a mai épületet átépítsék, a ferencrendiek házának a könyvtár felé eső részét, valamint a Reáltanoda-utcai szomszédos, alig néhány éve fölépült házat kisajátítsák s ezeknek, valamint az állam tulajdonában levő Szép-utcai szomszédos ház hozzácsatolásával az épületet kibővítsék. Tényleg ez is megoldás, csakhogy rendkívüli költséges s emellett nagyon kétséges, hogy e terv megvalósításával csakugyan «oly elszigetelten és magában álló könyvtári épület állna rendelkezésre, mely fölvehetné a versenyt Európa leghíresebb könyvtári épületeivel». Szerény véleményem szerint az ekként keletkező épület legfőbb költségek tekintetében vehetné föl a «versenyt Európa leghíresebb könyvtári épületeivel», de természetes megvilágítás és tűzbiztonság dolgában a környező utcák sötétsége és keskenysége következtében továbbra is messze mögötte maradna a követésre érdemes külföldi példáktól. A memorandum vagy azért, hogy az új épület emelésének szükségességét bizonyítsa, vagy ami valószínűbb, azért, hogy a kisebb reformokat is lehetőleg elodázza, nemcsak oly hiányok megszüntetésének multhatatlan előfeltételekép állítja oda az épület kibővítésének szükségét, melyek egészben vagy legalább részben tényleg csakis ez úton volnának megszüntethetők, minők pl. az alkalmas olvasóhelyiségek hiánya, a raktáraknak alkalmatlan elhelyezése, a kölcsönző és adminisztratív helyiségek elkülönítése, a ritkaságok tűzmentes elhelyezése és az állandó könyvkiállítás, hanem az olyan belső rendezési és felszerelési munkálatok elvégzésének a lehetőségét is, minők az általános revízió, helycímár, új modern számozás, szakrendszer

és szakkatalógus, az olvasók részére készítendő külön betürendes katalógus és a tisztikar létszámának szaporítása, amire legalább egy pontban maga a könyvtárigazgatóság is rácsafolt, amikor a tisztviselők létszámát a bolsevizmus ideje alatt a normális létszám duplájára emelte föl.

Minthogy azonban az épület kibővítése nem volna máráról-holnapra megoldható, a memorandum a jelenlegi keretek közt megvalósítható, kisebb reformokat is felsorolja. Ezek elseje az olvasóterem tehermentesítését szolgáló, 500 személyre berendezendő diákolvasó létesítése, melyben 50—60 példányban volnának meg az egyetemen használatos tankönyvek, továbbá egy kisebb fajta kézikönyvtár állana rendelkezésre, mely a legszükségesebb segédkönyvekből, standardmunkákból és szótárakból volna egybeállítva. Ehhez az egyetemi könyvtár, mely a memorandum szavai szerint «az egyetemi tanulóifjúság tankönyvvél való ellátását», valamint a «műzeális feladatokat» is kikapcsolná feladatai sorából, csupán a rá nézve ekként szinte fölösleges «tankönyv anyagának három példányon, a régebbi (tehát tanulmányi célokra hasznavehetetlen, legfőljebb műzeális értékű) kiadásoknak két példányon felüli részét» ajánlja fel. Szinte hajlandók volnánk gunyolódást látni e javaslatban, ha nem szólna a javaslat jóhiszeműsége mellett a könyvtár olvasótermének 1906. évi címjegyzéke, mely épen azért részesült megjelenése idején oly sok támadásban, mivel a megbízható információt szolgáltatni hivatott olvasótermi könyvtárban e feladatot jobbra régebbi kiadásokra, vagy elavult munkákra bízta az igazgatóság még akkor is, amikor a megfelelő anyag a raktárban rendelkezésre állott.

Sokkal szerényebb s talán még a diktatura alatt is megvalósítható kérések voltak a szénszükséglet biztosítására, a két megüresült altiszti állás betöltésére és négy új állás szervezésére, a villamos világítás bevezetésének továbbfejlesztésére, az évi szaporulat címjegyzékének gyorsabb menetű kinyomatására, a kérőlapok számára szolgáló levélszekrény felszerelésére, a kölcsönzés határidejének egy óra való leszállítására és a birságdíj rendszerének bevezetésére vonatkozó kívánságok, míg annak az óhajnak a tel-

jesülése, hogy indexükre az első évesek 200, az idősebbek 500 K értékű könyvet kaphassanak kölcsön akkor, amikor egy selejtes francia regényért 80—90 K-t fizettek a fehérpénzüktől megszabadulni vágyó fejmunkás proletárok, aligha okozott volna a régibb gyakorlattal szemben számbajöhető előnyt.

A könyvtár tehermentesítését lettek volna hivatva szolgálni azok az óhajok, melyek a szemináriumi, intézeti és szakiskolai könyvtárak állományának fölemelésére, az ifjúság elől elzárt más könyvtárak olvasótermének részükre való megnyitására, az összes fővárosi könyvtárak közös folyóirat-, enciklopédia-, szótár- és standardanyagára vonatkozó katalógus munkába vételére s a szemináriumok kapcsán az ifjúságnak a bibliográfiai kutatásra való előkészítésére vonatkoztak s amelyek megvalósítása legalább részben épen a könyvtárügyi politikai megbízottak programjába vágott.

Anyagi téren legfontosabb kívánság a beszerzési átalányösszegnek 150.000 K-ra való fölemelése s ezenkívül egy külön 20.000 K-ás tétel beállítása a könyvtár kötési szükségleteinek fedezésére.

Sürgősnek tartja továbbá a memorandum a könyvtár korszerű szervezeti szabályzatának a megállapítását s a Károlyi-korszak fegyelembontó irányzatához hiven, különösen hangsúlyozza a tisztviselők jelölési jogát az igazgatói és a kezdő állások betöltésénél. A kötelező könyvtárosi tanfolyam és a könyvtárosi szakvizsgára vonatkozó kívánságok a tanácsköztársaság korában idejét multaknak tekinthetők, mivel ezt a könyvtárügyi politikai megbízottak is elhatározták. Egyetlen novum bennük, hogy az altisztek is tartoznak könyvtárosi vizsgát tenni — tízévi szolgálat után. Szomorú fényt vet a könyvtár belső állapotára, hogy mint óhaj szerepel az, a helyes könyvtári vezetésnél magától értetődő, gyakorlat, hogy az összes tisztviselők végigvezetendők a könyvtári munka és igazgatás minden ágán s hogy tudományos munkásságuk előmozdítottassék. Méltányos végül, bár a diktatúrával ráncszakadt nem annyira *splendid*, mint inkább *complete isolation* korában kevésbé időszerű a külföldi tanulmányutakra szolgáló ösztöndíjak rendszeresítésére irányuló óhaj.

A könyvtárügyi politikai megbizottak e részletes, saját törekvéseikkel részben párhuzamos, részben ellentétes memorandumot, amely ezenfelül még nyíltan kimondotta, hogy «az egyetemi könyvtárnak más eltérő természetű (pl. a múzeumi és akadémiai) könyvtárakkal egy nemzeti könyvtárban való egyesítését az egyetemi könyvtárak speciális rendeltetése miatt» helyeselni nem tudná, kiadták ENYVVÁRIMAK, akinek, úgy látszik, a proletárdiktatura bukásáig nem került ideje arra, hogy foglalkozzék vele.

Ilyképen ez a három nagy könyvtár minden nagyobb rázkódtatás nélkül élte át a szocialista-kommunista korszak gyötrelmes hónapjait. Apróbb emóciók azonban, különösen a múzeumi könyvtárnál, nem maradtak el.

A Nemzeti Múzeum, mely évszázados fennállása alatt nemzeti hagyományainknak mindenkor hű letéteményese és céltudatos továbbfejlesztője volt, különösen nagy szála volt az állítólag nemzetközi szovjetköztársaság minden rangú és rendű intézői szemében. Siettek liquidálását kimondani s a liquidáló bizottság fejévé dr. KENCZLER Hugót tették meg. A liquidálás KENCZLERTŐL eredő tervezete a könyvtárt is kikezdte, amennyiben elrendelte, hogy a könyvtár a Szépművészeti Múzeumnak tartozik átadni a művészi érdekességu kéziratoskat és a művészeti érdekű könyveket, míg a néplélektani és a néprajzi anyagot a Néprajzi Múzeum kapta volna. Tudomásom szerint a művészi érdekű kéziratosokra és a könyvekre vonatkozó éretlen rendelkezés, melyet a Szépművészeti Múzeum vezetősége a maga részéről 1915. évi letéteinek visszakövetelésével is megtoldott, a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára vezetőségének a könyvtárügyi politikai megbizottak által is támogatott ellenállásán megtörött. A néprajzi anyag átutalása dolgában tett intézkedésekről még hallomás útján sincs értesülésem. A népbiztosság egy másik rendeletével függ össze a könyvtár egy egész alosztályának, a levéltári osztálynak az anyaintézetttől való elszakítása, ami tényleg meg is történt, azonban szerencsére csupán — papiroson. A közoktatásügyi népbiztosság ugyanis dr. NIKLAI Péter, volt fővárosi alkalmazottat levéltári megbizottá nevezte ki s május 15-én kiadta 33. KN számú rendeletét, melynek 4. §-a

szerint a Nemzeti Múzeum, az Akadémia, az Egyetemi Könyvtár és ezekhez hasonló kultúrintézetek levéltárai az Orsz. Levéltárba kebeleztetnek. A rendeletnek a múzeumi könyvtár levéltárára vonatkozó része a levéltári megbizottnak a M. Nemzeti Múzeum átszervezésének vezetőjével, az Orsz. Levéltár vezetőjével, a könyvtárügyi politikai megbizottakkal és a művészeti és múzeumügyi politikai megbizottakkal közösen tett fölterjesztése alapján akként hajtatott végre, hogy a Múzeum levéltárának anyaga (törzsgyűjtemény és családi levéltárak) teljes fölszerelésével és a hozzátartozó könyvanyaggal együtt az Országos Levéltárnak adatik át, de egyelőre az egész a régi helyén marad. A levéltári direktórium emellett a kéziratokra is szemet vetett s hol annak történeti anyagát, hol meg egész készletét be akarta kebelezni az Orsz. Levéltárba. Azonban dr. HOLUB József igazgatóőr kimutatván e tervek tudománytalanságát és a közre nézve káros voltát, ezt az akciót is sikerült leszerelni.

A M. Múzeum könyvtárában évtizedek céltudatos és fáradtságos munkájával összegyűjtött anyag egy részére azonban csakhamar egy újabb aspiráns jelentkezett a nagy reklámmal életbe léptetett kommunista-proletármúzeum direktóriuma képében. E múzeum megteremtésére DIENER-DÉNES József, KREJCSI Rezső és RÉVÉSZ Mihály kaptak megbízást, akik feladatuknak a multa vonatkozó részét megható egyszerűséggel úgy vélték megoldani, hogy május 19-én ráírtak a M. Nemzeti Múzeumra, hívjon össze egy közös értekezletet, melyen megbeszelnék a két múzeum «közös» dolgát s hogy mi volna e közös dolog, azt elég világosan sejteti a levélnek az a része, melyben a két múzeum amaz embereinek a kijelölését teszi szóvá, akik «a katalógizálást, átszállítást, illetőleg átszervezést irányítsák». A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága e baljóslatú levelet május 26-án másolatban közölte a könyvtárügyi politikai megbizottakkal, akik június 17-én 380/9. sz. a. adtak megnyugtatónak látszó választ a múzeumi könyvtár vezetőjének. Eszerint a könyvtárügyi megbizott megbeszélést folytatott RÉVÉSZ Mihállyal, amely alkalommal fölmerült «bizonyos emlékeknek a M. Nemzeti Múzeum gyűjteményeiből

való esetleges átszállításának» a gondolata is s e tekintetben arra a megállapodásra jutottak, «hogy a Proletármúzeum rajta lesz, hogy úttörő munkáját magánosok és egyesületek gyűjtésének igénybevétele útján az elérhető teljességig fokozza. Ha a relative teljessé vált gyűjtőmunka befejeztével a gyűjtemény olyan hiányokat fog felmutatni, amely hiányok nélkül a Proletármúzeum gyűjteménye érezhetően csonka maradna, ezeket az egyes darabokat a Proletármúzeum átveszi a M. Nemzeti Múzeum Könyvtárából, illetve más gyűjteményeiből olyképp, hogy katalogizálva továbbra is régi gyűjteményeikben maradnának». S minthogy a könyvtárügyi politikai megbizottak szerint ügylátszik a fődolog a katalógus és nem maga az anyag, egész nyugodtan kijelentik, hogy «ezzel a megoldással a M. Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának az az eredeti rendeltetése, hogy a magyar kultúra írott és nyomtatott emlékeit teljes egészében (sic) őrizze, megővhető». Egyúttal megállapítja, hogy a «Proletármúzeum gyűjtőmunkájának kezdetén állva, ezzel az igénnyel... még föl nem léphet, kérése tehát barátságosan elutasítandó».

A M. Nemzeti Múzeum ezzel, legalább hosszú időre, elintéztetnek vélte az ügyet, a Kommunista Proletármúzeum azonban nem. Révész Mihály a vele másolatban közölt levélre, melyet «kedvetlenséggel» olvasott, már július 3-án válaszol a könyvtárügyi polit. megbizottaknak s azt állítja, hogy a könyvtárügyi polit. megbizottak, «ha nem is egészben, de nagy részben» félreértették a velük folytatott megbeszélést. A kormányzótanács 35. sz. rendeletére hivatkozva, már ekkor hangsúlyozták, hogy ragaszkodnak ahhoz, hogy a Proletármúzeum «nemcsak magánosoktól, nemcsak munkásszervezetektől, hanem hatóságoktól is gyűjti a munkásmozgalmakra vonatkozó emlékeket: a nyomtatványokat, hirlapokat, könyveket is». Ezzel a könyvtárügyi politikai megbizottak fentebb ismertetett nyilatkozata ellentétben áll. «Éveknek kellene elmúlnia, míg mi a legnagyobb áldozatkészséggel és türelemmel... pl. a *Typographia* ötven-egynéhány évfolyamát össze tudnók gyűjteni», ez pedig nem fér össze a proletárkultúra megalkotóinak az elvével, akiknek minden látszólagos kultúralkotása

nem állt másból, mint a romokba döntött, általuk egyenesen kétségbevont «burzsoá»-kultúra mohó és okatlan föléléséből. RÉVÉSZ egész igényét a Forradalmi Kormányzótanács CXIX. sz. rendeletének 2. §-ára alapítja, mely szerint «a múzeum a hatóságok és munkásszervezetek közreműködésével gyűjti a munkásmozgalmakra vonatkozó emlékeket, ezeket akkor is igénybe veheti, ha magánosok birtokában vannak». Romlatlan magyar nyelvérzéssel bajos e szakasz alapján megérteni a Proletármúzeumnak a Nemzeti Múzeum anyagára tartott igényét, de a diktatura terminológiája annyira kiforgatta eredeti jelentésükből a szavakat, miszerint nincs kizárva annak lehetősége, hogy a «közreműködés» szó a kommunista terminológiában ezúttal «kifosztást» is jelent, mint ahogy az «igénybevétel» annak a tevékenységnek az egyenértékese lett, melyet lopás szóval fejez ki a kapitalista magyar terminológia. További folytatása ennek az összekocódásnak a Múzeum szerencséjére nem lett, egyrészt, mivel alig egy hóval később összeomlott az egész rendszer, melynek RÉVÉSZ szavai szerint «első-sorban szocialista (alighanem tollhiba kommunista helyett) múzeum kell és csak azután olyan természetű és tartalmú múzeum, mint a Nemzeti Múzeum és annak Széchényi-Könyvtára», de másrészt azért is, mivel RÉVÉSZ elég együgyű volt levelében a vita továbbvitelét a könyvtárügyi politikai megbizottak sürgős értesítésétől tenni függővé, ezek pedig elővették egyik a reájuk nézve nehéz vagy kellemetlen helyzetben legszivesebben használt taktikai fogásokat — a hallgatást.

Hogy a proletármúzeum igényeit mily erélyesen hasznosította a magánosokkal szemben, arra nézve a könyvtárügyi politikai megbizottak irattára több érdekes adatot tartalmaz. Így HALÁSZ Gyula május 8-án előszóval tiltakozik előttük az ellen, hogy a Proletármúzeum gyűjtésével megbizott elvtársak oly könyveket is el akarnak vinni gyűjteményéből, melyek a proletármozgalmakkal egyáltalán nem, vagy csak kevésbé vannak összefüggésben. Hasonló panasszal él valami BRILL vagy GRILL Richárd s a magyar köztársasági párt megalapítója, NAGY György dr. is, aki úgy látzik visszakövetelte a tőle elvitt könyveket és emlékeket. Ez

utóbbi érdekében a könyvtárügyi politikai megbízottak 553/9. sz. alatt meg is keresték a Proletármúzeum vezetőségét, mely válaszában beismeri, hogy gyűjtői nem mindig jártak el «megfelelően» s hogy a vezetőség igyekszik jóvátenni a hibákat, de egyúttal azt is jelzi, hogy a proletármúzeum nincs a könyvtárügyi politikai megbízottaknak alárendelt, kérdőre vonható helyzetben. Hogy a «jóvátétel» miből állott, abból is nyerünk egy kis izelítőt a dr. NAGY Györgyhöz intézett levél másolatából, melyben arról értesítik a köztársaság e lelkes hívét, hogy a tőle elvitt műveket kettő kivételével kívánságára bármikor visszaszolgáltatják, a visszatartott két műért pedig «köszönetet mondanak». Ebből is látható, mily sokat ért volna a proletármúzeummal szemben a «barátságos elutasítás».

A könyvtárügyi politikai megbízottak továbbá többizben ki-látásba helyezték, hogy a M. N. Múzeum könyvtárában is nagy számban fognak új tisztviselőket elhelyezni, de a könyvtár vezető-ségének halogató taktikájával sikerült meggátolni az oda nem való elemek beözönlését s kivinni azt, hogy a proletárdiktatura idejére egyetlen kinevezés sem esett, amely ne a könyvtár kez-deményezésére történt volna és amely megbontotta volna a könyvtár hagyományait. A könyvtár vezetősége mindössze négy új tisztviselő alkalmazását hozta javaslatba, úgymint dr. TÓTH László, dr. MÉSZÁROS Gyuláné, dr. FÖRSTER Aurél és dr. TODO-RESZKU Gyula alkalmazását. Közülük dr. MÉSZÁROSNÉ a diktatura bukása után azonnal távozott, dr. FÖRSTER és dr. TODORESZKU pedig, akik új hivatalukat még el sem foglalhatták, a változott viszonyok között nem reflektáltak többé az új állásra, mely a rémuralom további fennmaradása esetén létfenntartásukat lett volna hivatva biztosítani. Négy tisztviselőt, úgymint dr. SEBESTYÉN Gyulát, dr. BÁTKY Zsigmondot, dr. MADARASSY Lászlót és dr. RÓHEIM Gézát a néprajzi osztályba helyezték át, de egyelőre meghagyták régi munkahelyüket s így tényleg nem is távoztak a könyvtár kötelékéből. A levéltár kiszakításakor annak tisztviselőit is kivették a könyvtár létszámából, de ők is megmaradtak régi helyükön.

Az Egyetemi Könyvtárt egyelőre kevésbbé óhajtották igénybe

venni a régi és új intézetek, mint a múzeumit. Csupán egy iratot találtam április 24-ről kelezve, melyben a könyvtárügyi politikai megbízottak titkára DIENES László megbízásából arra kéri dr. HÓMAN Bálintot, hogy az Egyetemi Könyvtár műtörténeti és archaeológiai anyagát letétként küldje át az Egyetem művészet-történeti szemináriumába. Mintha csak megsejtette volna az Egyetemi Könyvtár néhány nappal később közölt memorandumának azt az óhaját, mely a szemináriumi, intézeti és szakiskolai könyvtárak állományának felemelésére vonatkozott, bár valószínű, hogy az Egyetemi Könyvtár vezetősége nem így képzelte a felemelést, de hát nem számolt a diktatura módszerével, mely csak abból tudott adni az egyiknek, amit a másiktól elvett. Dr. HÓMAN Bálint mindenekelőtt felszólította a könyvtárügyi politikai megbízottak kiküldöttét, hogy állítsa össze a szeminárium részére kiszemelt anyag lajstromát. Mikor azután ez a lajstrom elkészült s abból kiderült, hogy az összes újabb műtörténeti könyvszerzeményekről van szó, köztük olyan segédkönyvekről is, melyeket az olvasóteremben helyeztek el, a közoktatásügyi népbiztosság VI. ügyosztályának támogatásával a könyvek átadását megtagadta. Épúgy meghiusult, illetve nem került kivitelre dr. KÁRMÁN Tódornak az a terve, hogy a könyvtár egész botanikai és természettudományi könyvanyaga kiszakíttassék s a műegyetem könyvtárával egyesíttessék. Ugyancsak szó volt arról is, hogy az orvostudományi könyveket viszont egy orvostudományi könyvtár gyarapítására fogják felhasználni. De ez a terv is csak terv maradt. A végső megállapodás a népbiztosság részéről az volt, hogy a könyvtár anyagát nem szabad megbolygatni mindaddig, míg az egyetemi könyvtár sorsáról, jövő szerepéről végleg nem döntenek.

Csupán dr. RÉVÉSZ Gézának sikerült elvinni a kísérleti lélektani intézet részére szükséges könyvanyagot, de a diktatura bukása után ez is visszakerült az Egyetemi Könyvtár állományába.

De ha az Egyetemi Könyvtár legalább ideig-óráig vesztett is állományából, ép oly átmeneti módon gyarapodott is a néhai EMMER Kornél szép könyvtárából a kommunizmus alatt kiválogatott darabokkal. EMMER özvegye u. i. férje

könyvtárát, melyet az részben a vagyonából létesítendő ó- és renaissance-kori történeti kutató intézetnek, részben Nagyszombat városának szánt, hogy megmentse az «elhagyott és veszélyeztetett» magánkönyvtárak sorsától, felajánlotta az Egyetemi Könyvtárnak, de a könyvtárügyi politikai megbizottak így is megakadályozták, hogy a könyvtár a maga egészében az Egyetemi Könyvtár védőszárnyai alá kerüljön. Csupán annyit engedtek meg, hogy az Egyetemi Könyvtár kiválogassa a neki szükséges anyagot, míg a maradékot különböző könyvtárak közt szándékoztak szétosztani. Hogy azonban a hagyományozó emlékét a könyvtár így szét-daraboltan is megőrizze, CONRÁD Gyulával készítették egy ex-libriszt, melyet június 13-án 4100 példányban megrendeltek az Athenaeumnál s amelyet minden egyes könyvbe beragasztottak volna. Végül az egész könyvkészletről «Emmer Kornél könyvtára» címen egy katalógus kiadását tervezték s így «eszmeileg» csak úgy együtt maradt volna az EMMER-gyűjtemény, ahogy a Múzeumi Könyvtárral is tervezték a Proletármúzeum étvágyának kielégítése után. Utóbb dr. DIENESÉK félve a botránytól, mely EMMER köz-célokot szolgáló végrendeletének megdöntése nyomán fakadhatott volna, az egész ügyet felfüggesztették és egy KÁRMÁN elnöklete alatt tartott értekezleten elhatározták, hogy a végrendelet értelmében fognak eljárni. Ugyancsak a gyarapodás reményével kecsegtette az Egyetemi Könyvtárt a könyvtárügyi politikai megbizottak által június 17-én kpm. 384/9. sz. a. pártolólag a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett javaslata, mely a THEWREWK Emil-féle könyvtárnak a budapesti és debreceni egyetemi könyvtárak részére leendő megszerzését s e célra 25—30.000 K póthitel engedélyezését kérte.

A proletárdiktatura természetesen személyi tekintetben is nagyszabású merényletet tervezett az Egyetemi Könyvtár ellen. Dr. KÁRMÁN egy ízben kijelentette a tisztviselők bizalmi testülete előtt, hogy nem kevesebb, mint 30 új ember kinevezésével akarja kiegészíteni létszámukat. Tényleg azonban csupán egy embert nevezett ki, dr. SZITÁR Endrét, aki mellett az Egyetemi Könyvtár vezetősége előterjesztésére még tizenketten, jobbára a kommün

vagyonek Kobzása következtében a megélés lehetőségétől megfosztott egyének, találtak alkalmazást, akik azonban a rémuralom bukása után valamennyien távoztak a könyvtár kötelékéből. A megvalósítandó tárgyi reformok közül dr. KÁRMÁN különösen egy új katalógus elkészítését sürgette. De a könyvtár vezetőségének e tárgyban kelt felterjesztése oly nagy anyagi kívánságokkal állott elő, hogy ez a munkálat is elmaradt. Az egyetemi könyvtár nehéz helyzetét némileg megkönnyítette az a féltékenykedés és ellentét, mely a népbiztosság VI. ügyosztálya és a könyvtárügyi politikai megbízottak közt fennállott s amelyet a könyvtár vezetősége a maga érdekében lehetőleg kiaknázott.

IV.

E három általános könyvtárnál sokkal behatóbban foglalkoztatta a könyvtárügyi politikai megbízottakat a Budapest területén fennállt szakkönyvtárak ügye, melyek egybeolvasztása az ismertetett tervezet alapján többé-kevésbé végrehajtatott, vagy legalább is az előkészítés komolyabb stádiumában állott a proletárdiktatura bukásának pillanatában.

A szocializáló népbiztosság már április 8-án elrendelte, hogy a felosztott gazdasági érdekképviseletek könyvtárai, archivumai és irattárai a volt budapesti Kereskedelmi és Iparkamara épületében továbbműködő nyilvános közgazdasági szakkönyvtárban egyesítenek s egyúttal utasította a népbiztosság azon ügyosztályainak vezetőit, akiknek helyiségében ily könyvtárak és archivumok vannak, hogy azokat a közoktatásügyi népbiztosság megbízottjainak haladéktalanul adják át, de megengedte, hogy azokat a kézikönyveket, amelyekre az ügyosztályoknak szükségük van, térítvény ellenében állandó használatra visszatarthassák. Az ekként alakuló Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum vezetője dr. VARRÓ István lett, akit már április elején megbízott a közoktatásügyi népbiztosság a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának vezetésével. Ez intézkedés ellen BARCZA Imre a kamara eddigi könyvtárosa, a «kommunista igazság» nevében tiltakozott, mert VARRÓ régebbi

«könyvtárosi működése alatt egyáltalán érdemleges munkásságot nem fejtett ki», de tiltakozása süket fülekre talált. Nem tudom, mennyiben alapos BARCZA Imre vádja, de ami az agilitást illeti, abban VARRÓT ezúttal igazán nem érheti gáncs. A Szocializáló Népbiztosság április 8-án kelt rendeletét április hó 9-én már végre is hajtotta. Jelenti, hogy a gazdasági érdekképviselések könyvtárait és archivumait zár alá vette s fuvart és munkaerőt kért az átszállításra. Érdekes a feloszló gazdasági érdekképviselések könyv- és irattáráról szóló kimutatás, mely a jelentés egyik melléklete:

Érdekképviselő címe	Könyvtár	Archivum	Irattár
1. Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés (Rudolf-rakpart 9.)	1383 köt.	Ujság-kivágatok	Levelezés
2. Gyáriparosok Országos Szövetsége (Zrinyi-utca 1.)	2263 «	—	átnézendő
3. Vasművesek és Gépgyárosok (Mária Valéria-utca 11.)	pár «	—	fontos statisztikai gyűjtés
4. Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete (Mária Valéria-u. 12.) kb.	1000 «	—	levelezés
5. Cukoripar (Mária Valéria-u. 12.) kb.	1500 «	—	—
6. Orsz. Iparegyesület (Zichy Jenő-u. 4.)	2683 «	—	van
7. Budapesti Keresk. Testület (Andrássy-út 12.)	—	—	nagy értékű régi följegyzési könyvek
8. Keleti Gazd. Központ (Andrássy-út 12.) több mint	1000 «	Ujság-cikkek	levelezés

Mint e kimutatásból kitetszik, alig 10.000 kötetből volt szó s még ebből a csekély anyagból is a Cukoripar könyvtárára teljes egészében rátette a kezét a Szociális termelés cukoripari osztálya, az Országos Iparegyesület könyvtárának egy részére igényt emelt a Szociális termelés kisipari osztálya, míg a Keleti Gazd. Központ könyvtára a Városi Könyvtár keleti gyűjteményével egyesítettettné volna a «Szabó Ervin könyvtár keleti könyvtára és szeminárium» hangzatos címe alatt. A könyvtárügyi politikai megbízottak azon terve, hogy a Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum a «volt» Magyar Vámpolitikai Központ könyvtárával is gyarapíttassék, szintén kútba esett, mivel azt meg a Kül-

kereskedelmi Hivatal foglalta le szakkönyvtára gyanánt. Gondoltak még a tőzsde könyvtárára is, «de annak anyaga — írja a *Tanácsköztársaság könyvtárügye* egyik névtelen cikkírója — nagyrészt elévült s így nem igen lesz majd a kommunista könyvtárpolitikában szerepe.» Az a cikk, melyből ez idézet való, «A volt érdekképviseletek könyvtárai» címet viseli s bevezetésében nagyokat rúg a kapitalisták szűkkeblűségén, amiért «helyenkint jól felszerelt könyvtáraikat» csak «megbízható, kebelbeli ember» használhatta, míg «más halandó emberfia előtt a mindenható szervezetek kapui zárva maradtak.» Nem hinném, hogy akár a szociális termelés cukoripari, vagy kisipari osztályában, akár a Külkereskedelmi Hivatalban könnyebben hozzáfértek volna a «nem kebelbeliek» azokhoz a könyvekhez, melyeket a «volt» érdekképviseletektől elvett a proletárdiktatura, de hát a diktatura legfőbb jelmondatainak egyike volt az a régi mondás: «*si duo faciunt idem, non est idem*».

A Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum napjai különben születése pillanatától kezdve meg voltak számlálva: mihelyt megfelelő épülethez jut a könyvtárügyi politikai megbízottak szemében legfontosabb könyvtár, a Szabó Ervin-könyvtár, úgy azonnal tényleg beolvasztották volna annak anyagába, addig is be kellett érniök azzal, hogy mint DIENES már többször idézett június 11-iki jelentése írja, «elméletileg egyesítsék» vele.

Épen ilyen képlegesen értendő *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. hivatalos lap «Könyvtárak a Tanácsköztársaságban» c. dolgozatának az az állítása, hogy a Szabó Ervin-könyvtárral már egyesítettett a Képviselőház Könyvtára. Itt mindössze annyi történt, hogy a Belügyi Népbiztosság április 5-én 3875. sz. rendeletével a volt képviselőház könyvtárát teljes fölszerelésével a Szabó Ervin-könyvtárnak engedte át, amely a könyvtár anyagából összeállítani és megszervezni tartozik a tanácsok országgyűlése részére szükséges kézikönyvtárt. A könyvtár feletti felügyelet és intézkedés joga április 15-től illetve meg a Szabó Ervin-könyvtár vezetőségét. Miként egy kpm. 107/9. sz. a. iktatott ceruza-följegyzésből következtethető a megbízottak azonosították magukat a Szabó Ervin-könyvtár vezetőségével és május

7-én elrendelték, hogy a képviselőházi könyvtár cédulakatalógusából emeljék ki és gépeljék le a szocialista és hasonló természetű anyagot. Érdekes, hogy miként a Múzeum, Akadémia és Egyetem levéltári anyagát úgy a Képviselőház Könyvtárában lévő 1790—48-as országgyűlési iratokat és egyéb okmányanyagokat is elkérte NIKLAI Péter az Országos Levéltár részére, csak hogy míg a Múzeumnál mint láttuk, a kérdést teljes egyetértésben és rövid úton elintézték, ezúttal, amikor a Szabó Ervin-könyvtár «tulajdonáról» volt szó, épen nem siettek a beleegyezéssel s rávezették a megkeresés hátára: «egyelőre függőben marad.» A képviselőházi könyvtárnak a Szabó Ervin-könyvtárba való kebelezését még a könyvtárügyi politikai megbizottaknál is komolyabban vette a képviselőház épületgondnoksága, mely többizben igénybe akarta venni más célokra a volt képviselőházi könyvtár helyiségeit, úgy hogy a könyvtárügyi politikai megbizottak május 16-án 153/9. sz. a. külön folyamodásban voltak kénytelenek megkeresni a Belügyi Népbiztosságot, «utasítsa az épületgondnokságot, hogy a helyiséget biztosítsa a könyvtár számára».

Ugyancsak a jóévtágyú Szabó Ervin-könyvtár nyelte volna el a Kereskedelmi Múzeum és a Társadalmi Múzeum könyvtárát is, amint ez a könyvtárügyi politikai megbizottak által április 15-én a Központi Lakásbiztossághoz intézett megkeresésből kiderül, amelyben a Szabó Ervin-könyvtár céljaira a Hazai Bank Erzsébet-teri palotáját kérik lefoglalni. Ez a lefoglalás azonban nem ment simán.

A Hazai Bank palotája nem mindennapi falat volt s arra egyéb hatalmasságok is rávetették a szemüket. Előbb a Népgazdasági Tanácsnak vásott rá a foga, s alighogy VARGA Jenőt le tudták szerelni, akkor meg a Külügyi Népbiztosság akarta rátenni a kezét, s minthogy csak a július 30-án már «nem kommunista» PIKLER Blanka hihette azt egy KÖHALMI szerint «hihetetlen arroganciájú» levelében, hogy «a kommunista erkölcs nem ismer protekciót», DIENESÉK KUN Béla «súlyos jóakarátát» kérik a palota kieszközléséhez. A jóakarát azonban hiába volt súlyos, Kunék egész rendszere megméretett és könnyűnek találtatott. Mielőtt a

nagy költözködés megkezdődhetett volna, a Hazai Bank palotája köztulajdonból ismét magántulajdonná lett.

Részletesebben foglalkoztatta továbbá a könyvtárügyi politikai megbízottakat a földművelésügyi és kereskedelemügyi minisztériumok egyes osztályaiban «szétszórt szakkönyvek» sorsa is és június 26-án kpm. 279/9. sz. a. megkeresték a Népgazdasági Tanács elnökét, bizza meg TELCS Bélát, a könyvtárosi kurzus imént végzett hallgatóját, hogy a Tanács keretében egyesített népbiztosságok tulajdonában levő könyveket, egy a Tanács főosztályai szerint tagolt szakkönyvtárba kebelezzék, mert «a könyvek ezidő-szerint nincsenek jól kihasználva». TELCS a megbízatást rövidesen megkapta, mert már július 4-én jelentést tesz arról, hogy egyelőre a volt földművelésügyi és kereskedelemügyi minisztériumok könyvtárait vizsgálta felül.

A földművelésügyi minisztériumnak 26.000 kötetes központi könyvgyűjteményén kívül, e minisztériumban az egyes szakosztályoknak is megvolt a maguk kézikönyvtára, ezeket azonban, az erdészeti és vízepítési osztályok kézikönyvtárai kivételével, nem rég átadták a főkönyvtárnak, mely főként csere útján szaporodik s a magánembereknek is hozzáférhető olvasóteremmel rendelkezik. A jelentés idejében BALENEGGER Róbert főgeológus és KOVÁCS József akadémiai tanár voltak a kezelői, akik egy nagy mezőgazdasági könyvtárrá akarták fejleszteni olykép, hogy a meglévő könyvanyagot részben egyesítik az OMGE, a Mezőgazdasági Múzeum, az Állatorvosi Főiskola, az Ornithologiai Központ és a vidéki öt mezőgazdasági főiskola anyagával, részben pedig egységes katalógus útján ez intézetek könyvtáraival kooperációt létesítenek. Ily formán ez anyagra nézve nem lehet szó arról, hogy a könyvtár a Népgazdasági Tanács egységes könyvtárába beillesztessék.

A volt kereskedelemügyi minisztérium központi könyvtárát, amely addig a kellő mértékben gyarapodott, 1907-ben szétszították a minisztérium nyolc főosztálya között s ettől kezdve megszűnt a könyvek és folyóiratok rendszeres beszerzése. A szétszított könyvanyag egy részét 1914 óta ismét egyesítették, úgy hogy a

főkönyvtár 1919-ben 10.000 kötetből és egy 10.424 térképből álló mappagyűjteményből áll. Ezenkívül 7343 munkának közel 10.000 kötete oszlik meg az elnöki, útépitési, tengerészeti, vasúti, külkereskedelmi, iparügyi és számvevősségi osztályok között. Végül a posta- és távirdaosztály egy ezektől teljesen független s állandóan gondosan fejlesztett szakkönyvtárral rendelkezik, mely kb. 10.000 kötetre rúg. Javasolja, hogy a posta- és távirdaosztály könyvtárának különállása továbbra is fenntartassék, míg a minisztérium főkönyvtára a többi szakosztályok anyagával egyesítettessék s a Közgazdasági Könyvtár, Iparművészeti Múzeumi Könyvtár és Műegyetemi Könyvtár duplumaival, valamint a hazai folyóirat- anyaggal kiegészítettessék s egy nyilvános olvasószobával elláttassék. Az egyes osztályok csak a nélkülözhetetlen segédkönyveket és a többes példányokat kapnák ki állandó használatra.

Döntő lépés ez ügyben csupán a földművelésügyi szakkönyvtárt illetőleg történt. A közoktatásügyi népbiztosság ugyanis július 15-én 159.314/9. sz. a. elrendelte, hogy a volt OMGE könyvtára Földműves-szakkönyvtár néven átszerveztessék és a közönség számára haladéktalanul megnyitassák. E könyvtárhoz a könyvtárügyi politikai megbízottak javaslatára egyidejűleg kinevezi könyvtári szakmunkásokká MURÁNYI Nándor, TELCS Béla és GACSÓ Károly elvtársakat. BALENEGGER és KOVÁCS tervét tehát elejtették s az OMGE könyvtárnak csupán a Mezőgazdasági Múzeum és Földművelésügyi Népbiztosság könyvtáraival leendő egyesítését határozták el, azt is a könyvtárügyi politikai megbízottak által kedvelt «eszmei» módon, amennyiben a közoktatásügyi népbiztosság elrendelte, hogy az utóbb nevezett könyvtárak katalóguscéduláiról másolatok készítettessenek és e másolatok az OMGE könyvtárának cédulakatalógusával közösen elrendeztessenek. A katalógusegyesítési munkálatok megszervezésére és a Földműves-szakkönyvtár felügyeletére PODMANICZKY Horác, a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárosa nyert megbízatást. Bár a népbiztossági rendeletben erről szó sincs, a könyvtár feletti főrendelkezés jogát ügylátszik a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége gyakorolta volna, amely az OMGE feloszlátásakor

nemcsak annak házát és könyvtárát vette birtokába, hanem ez utóbbit a Gazdaszövetség könyvtárával, valamint a *Köztelek* szerkesztőségében és az OMGE hivatalszobáiban «talált» könyvekkel is egyesítette. Ez következethet a Szövetségnek a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz július 30-án intézett jelentéséből, mely szerint a volt OMGE könyvtár katalógizálását és rendezését MURÁNYI Nándor vezetése alatt fogják végrehajtani, természetesen az egyedül üdvözítő tizedes szakrendszer alapján. A kivételre azonban nem került a sor, még pedig nem csupán azért, mivel a proletárdiktatura rövidesen megbukott, hanem azért is, mivel a munka végrehajtásához szükséges anyagi kellékeknek is híjával voltak. Cédulaszekerény, katalóguscédulák, iktatókönyv, statisztikai napló, gyarapodási napló egyaránt hiányoztak, hogy a kölcsönzés lebonyolítására szükséges nyomtatványokról, kellő számú könyv-állványokról, megfelelő világítótestekről, sőt takarítóeszközökről ne is szóljunk.

A szakkönyvtárak létesítésének tervei során meglehetősen korán felszínre vetődött a zenetudományi szakkönyvtár kérdése. A lökést ehhez a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának április 19-én a közoktatásügyi népbiztossághoz intézett másolatban a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz is áttett felterjesztése adta meg, melyben javasolja, hogy LEDERER Rudolf zene-tudományi könyvtára, melyet a tulajdonos a csatolt nyilatkozat szerint a köznek felajánl, hagyassék meg eredeti helyén s kezelésével a volt tulajdonos bizassék meg. A bejelentés azért történt a Magyar Nemzeti Múzeum útján, mivel a tulajdonos «régebbi bejelentett szándéka volt könyvtárát halála után a Múzeumnak hagyományozni.» Mint alább látni fogjuk, a magánkönyvtáraknak a köz céljára való felajánlása egyik rendes fogása volt azoknak a könyvgyűjtőknek, akik könyvtárszobájukat «műhely» címén nem remélték mentesíteni s a könyvtárügyi politikai megbízottak részéről általában honoráltatott. Iktatókönyvük tanúsága szerint április 24-én a jelen, a rendes bejelentésektől eltérő, sokkal komolyabban kötelező jellegű esetben is átírtak a lakásbiztossághoz LEDERER könyvtárszobájának meghagyása iránt, de ezt a meg-

oldást annyira ideiglenesnek tekintették, hogy már április 29-ére értekezletet hívtak össze egy Általános Zenetudományi Intézet és Könyvtár felállítása ügyében, melyen LEDERER Rudolf is megjelent s amelyen elhatározták, hogy az új intézetet a Margit-rakparton lévő EMMER-palotában — tehát a zenei életünk főintézményeitől teljesen távol eső helyen — rövidesen felállítják, még pedig a kommunizmus kedvelt alkotási módján: meglévő intézmények kiméretlen kifosztásával. Ide került volna a LEDERER-féle zenetudományi könyvtár, a Zeneakadémia könyvtárából az a rész, ami az iskolai kézikönyvtár kereteit túlhaladja s a Magyar Nemzeti Múzeum fonogramm-gyűjteményéből a zenei szempontból értékes anyag. De ez a megállapodás is, mint annyi más megállapodásuk, nem volt végleges, mivel július 29-én 379/9. sz. a. kérdést intéznek KENCZLER Hugóhoz az új megállapodás tárgyában, amely a zenei könyvtár elhelyezése dolgában a zenei direktórium és a múzeum igazgatósága közt létrejött. A közoktatásügyi népbiztosság július 1-én 155.273/9. sz. a. kelt rendelete, mellyel LEDERER Rudolfot a létesítendő zeneszakkönyvtár vezetőjévé nevezi ki, még úgy intézkedik, hogy «a szakkönyvtár, mely további intézkedésig az Ön által közcélra átengedett könyvanyagból áll, egyelőre eddigi elhelyezésében marad.» A valóság tehát ezen a téren is az, hogy voltaképen nem csináltak semmit.

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a könyvtárügyi politikai megbizottak május 13-án 128/9. sz. a. megbízták dr. ROHONYI Hugó egyetemi tanársegédet az Orvosegyesület és a Tudományegyetemi orvosi kar könyvtárai egyesítésének tanulmányozásával, aki július 9-én betegségével mentegetőzik, amiért addig nem tehetett konkrét javaslatot az orvosi könyvtárak átszervezése ügyében s mulasztásának pótlására két heti haladékot kér; továbbá, hogy a Természettudományi Szövetség Direktóriumuma május 21-ére előkészítő értekezletet hívott egybe a Központi Természettudományi Könyvtár ügyében, melynek eredményéről azonban úgylátszik elfelejtették tájékoztatni a könyvtári politikai megbizottakat.

Befejezésül ki kell térnem még egy nagyszabású terv ismertetésére, mely mintha azt a diktatura letünése óta gyakran föl-

merült vádat bizonyítaná, hogy a diktatura «a világ proletárjai egyesüljetek» jelszava alatt tulajdonképen a panjudaizmus világhatalmának megalapítására törekedett. A tervezet SZABOLCSI Lajos, az «Egyenlőség» szerkesztőjének tollából származik, aki június 18-án kelt s a Kpm. 398/9. sz. a. iktatott előterjesztésében a zsidó tudományos irodalom és magasabb minőségű szépirodalom részére külön judaika-könyvtár felállítását javasolja. A könyvtár kiterjedne: 1. a zsidó teológiára, 2. az őskori és középkori zsidó írók és kommentátorok műveire, 3. a zsidó szépirodalomnak a XVIII—XX. század folyamán a világ különböző nyelvein megjelent termékeire és végül 4. a zsidóságra mint ethicumra (így, de talán íráshiba ethnicum helyett) vagy mint politicumra vonatkozó művekre. A megvalósítás az ismert kommunista recept szerint történnék: «a közkönyvtárak részére most összegyűjtött könyvekből a fenti szempontok szerint» leendő kiválogatásával.

Azt várnók, hogy egy oly államban, amelynek vezéremberei közt akadtak RÉVÉSZ Mihályok, akik egy hungarikum-könyvtár érdekeit csak egészen valami másodlagosnak voltak hajlandók tekinteni s ahol egy hittudományi művek terjesztésével foglalkozó társulat kiadványait a papírzúzóba hurcolták, SZABOLCSI tervezetét *ad acta* teszik. De épen nem ez történt. A könyvtárpolitikai megbizottak már két nap mulva, június 20-án 419/9. sz. a. sietnek megbizni SZABOLCSIT az eszme megvalósításával, még pedig annak legméltóbb helyén, a Szabó Ervin Központi Társadalomtudományi Könyvtár keretében, mint «Keleti gyűjteményének judaica osztályát». Az elintézés e mohóságából is látszik, mennyire szívükön viselték a könyvtárügyi politikai megbizottak a panjudaizmus érdekeit. Bezzeg a Szent-István-Társulat kiadványainak megsemmisítése ellen, melyet július 5-én jelentett be a társulat kiadóhivatala, csak július 28-án, amikor már égett lábuk alatt a talaj s a vörös világ fehéredése megindult, volt idejük a közoktatásügyi népbiztosságnál 814/9. sz. a. tiltakozni. A Judaika-könyvtár «megszervezése» különben egyelőre a volt Orsz. Rabbiképző Intézet könyvtárának helyiségében történt volna «a volt zsidó társadalmi intézmények könyvtárai megfelelő anyagának egybeolvasztása útján». A Sza-

BOLCSI tervezetének hátlapján olvasható jegyzetek szerint a kiszemelt áldozatok az Akadémia Kaufmann-könyvtára, az Orsz. Rabbiképző Intézet és a zsidó hitközség könyvtárai voltak.

V.

E többé-kevésbé nagyszabásúnak ígérkező reformok mellett a könyvtárügyi politikai megbízottak a nyilvános könyvtárak pillanatnyi szükségleteiről is gondoskodni kívántak s e célból június 28-án egy kérdőívet bocsátottak ki, melyet *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. volt hivatalos lap 4. számában olvasható hirdetés szerint «egyelőre a budapesti nyilvános könyvtáraknak» küldtek meg. A kérdőív a következő 16 kérdésre várt feleletet: 1. A könyvtár neve és címe. 2. Állománya (kötet, aprónyomatvány, kézirat, okirat). 3. Milyen főszakokat művel. 4. Gyarapodás 1918-ban (ebből vétel, ajándék). 5. Milyen katalógusai vannak (cédula, nyomtatott, betűrendes, szak stb.) 6. Bevétele 1918-ban (kitől kapta). 7. Kiadásai 1918-ban (személyi, dologi, könyvbesszerzés, könyvkötés). 8. Személyzete 1918-ban (szakszemélyzet, segédszemélyzet, elegendő-e ez a személyzet). 9. Milyen és mennyi kölcsönző és olvasóhelyisége van (hány személyre vannak berendezve). 10. Kölcsönöz kinek, meddig, milyen feltételekkel, milyen időközönként. 11. Állanak nyitva az olvasótermek, kinek, mikor, milyen feltételekkel. 12. Hányan látogatták az olvasótermet 1918-ban, hány kötetet kölcsönöztek ki 1918-ban, mennyi volt a kölcsönzők száma, hány kötetet használtak az olvasótermekben. 13. Belső munkahelyiségek (száma és minősége). 14. Megfelelők és elegendők-e a helyiségek. 15. A könyvtár felszerelése, berendezése megfelelő-e, milyen berendezési tárgyakra van még szükség. 16. Van-e terjeszkedésre (helyiségben) lehetőség; e terjeszkedés nagyobb átalakítást igényel-e.

A kérdőívre a következő 25 könyvtár válaszolt: 1. Társadalmi Múzeum Könyvtára. 2. Hadügyi Népbiztoság elnöki könyvtára. 3. Raktárnok-Szertárnokok (MOVSz) Szakosztálya (azelőtt MÁV altiszti kör). 4. Belügyminisztérium könyvtára. 5. M. Tud.

Akadémia Könyvtára. 6. Állatorvosi Főiskola Könyvtára. 7. Budapesti Főállamügyészség Könyvtára. 8. Szabó Ervin Könyvtár. 9. Az Orsz. Meteorológiai és Földmágnassági Intézet Könyvtára. 10. Mezőgazdasági Múzeum Szakkönyvtára. 11. Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület Könyvtára. 12. M. Nemzeti Múzeum Könyvtára. 13. Budapesti Itélőtábla. 14. Magyar Közgazdasági Könyvtár és Archivum. 15. Orsz. Pedagógiai Könyvtár. 16. M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya Könyvtára. 17. M. Kir. Kuria. 18. Magyar Természettudományi Társulat Könyvtára. 19. Budapesti Posta- és Táviratigazgatóság Szakkönyvtára. 20. VI. ker. Népkönyvtár. 21. M. Áll. Földtani Intézet Könyvtára. 22. M. Technológiai Iparmúzeum Könyvtára. 23. Magy. Tud. Egyetem Könyvtára. 24. Kereskedelmi Akadémia Wahrmann Mór Könyvtára. 25. Magyar Kereskedelmi Múzeum Könyvtára. Minthogy a 25 intézet közül kettőről, u. m. az Itélőtábláról és a Kuriáról kiderült, hogy nincs könyvtáruk, érdemleges választ csupán 23 könyvtár adott. Az Itélőtábla könyvtárát ugyanis még 1917-ben egyesítették a Kuria könyvtárával, az ekként egyesített könyvtárat pedig az igazságügyi népbiztosság — úgy látszik a könyvtárügyi politikai megbízottak megkerülésével és tudta nélkül — 1919 májusában elszállíttatta, hogy a népbiztosság könyvtárával egyesítsék.

Az adott válaszokból főleg azok érdemelnek figyelmet, melyek a helyiségek, illetve felszerelések megfelelő és elegendő voltára s a terjeszkedés lehetőségére vonatkoznak. Aki e válaszok alapján itélné meg Budapest közkönyvtárainak a szükségleteit, az aránylag igen kedvező képet alkotna magának könyvtári állapotaikról. De talán nem csalódom, hogy felteszem, hogy ez a nagy megelégedés csak látszólagos s inkább onnan magyarázható, hogy a könyvtárak vezetői nagyrészt belátták, hogy a proletárdiktatura eszközeivel szükségleteik úgy sem elégíthetők ki s így jobb, ha a fennálló helyzetet minél kevesebbet bolygatják. Így pl. a helyiség csak 8 könyvtárnál nem elegendő és nem megfelelő s ezeknél is csupán részleges hiányokról van szó, mint pl. a Szabó Ervin könyvtárnál, mely csupán a központot illetőleg van ezen a nézetten, vagy a Meteorológiai és Földmágnassági Intézetnél, melynek

csupán még egy helyiségre volna szüksége, vagy csak átmeneti nehézségekről, mint pl. a Posta- és Távirtdaigazgatóság könyvtáránál, melynek az a baja, hogy helyisége 1914 óta tanfolyamok céljaira van lefoglalva. Teljesen nemleges álláspontra helyezkedik az Állatorvosi Főiskola, a Mezőgazdasági Múzeum, mely «új könyvtáráépület emelését tervezi», az OMGE-könyvtár, a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára, mely «már évtizedek óta» szenved ebben a bajban s az Egyetemi Könyvtár, ahol «új épület feltétlenül szükséges». A helyiségükkel megelégedett intézetek sorában az Akadémia csak «egyelőre» van megelégedve, a M. Közgazdasági Könyvtár pedig csak feltételesen, ha t. i. «házbeli kilakoltatás útján» segítenek rajta. Kissé homályos a M. Technologiai Iparmúzeum válasza, amely szerint «a helyiség is megfelelő és elegendő», de azért «már szűk». Még nagyobb a megelégedés a felszerelés, berendezés terén. E szempontból csupán négy elégedetlen akad: az Állatorvosi Főiskola, a Mezőgazdasági Múzeum, a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya és a M. Tud. Egyetem Könyvtára. A megelégedettek közül a Szabó Ervin Könyvtár csak «egyelőre» az. Az egyes berendezési tárgyakra vonatkozó óhajokban is általában igen dicséretes mérsékletet tanúsítanak az egyes könyvtárak vezetői. Az Állatorvosi Főiskola beéri szekrényekkel és polcokkal, a Szabó Ervin Könyvtár kartoték-dobozokkal és könyvvállványokkal, az Orsz. Meteorológiai Intézet amerikai rendszerű szekrényeinek gyarapításával, a M. Közgazdasági Könyvtár vasállványokkal és egy karthotekszekrénnel, a M. Természetudományi Társulat 1—2 olvasó-asztallal, a VI. ker. Népkönyvtár több könyvszekrénnel s a M. Technologiai Iparmúzeum 4 db. állvánnyal. Valamivel nagyobb igényű a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára, mely dolgozó asztalokat, három terem emeletes karratra berendezését, rendező és kezelő helyiségek berendezését kívánja és a Néprajzi Osztály, mely rendes könyvtári berendezésre vágyik. A legelégedetlenebb az Egyetemi Könyvtár, ahol a mosdóktól a könyvvállványokig semmi sem jó: mert szerinte «modern könyvvállványok, íróasztalok, székek, írógépek, mosdók, felvonógépek, villanyvilágítás stb. stb.» kellene. A legőszintébb a

Földtani Intézet, melynek egyelőre semmire sincs szüksége, hiszen «különben sem lehet beszerezni». Talán a legérdekesebbek arra a kérdésre adott feleletek, hogy van-e vagy sem lehetőség a terjeszkedésre. E kérdésre csupán 9 intézet ad nemleges feleletet, még pedig a Hadügyi Népbiztosság Elnöki Könyvtára, a MÁV altiszti kör, a Belügyminisztérium Könyvtára, az Állatorvosi Főiskola, a Mezőgazdasági Múzeum, a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára (úgy látszik nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy a Múzeum osztályainak «liquidálásával» egyuttal azok helyiségei is fölszabadulnak), az Orsz. Pedagógiai Könyvtár, a Posta- és Táviradigazgatóság Könyvtára és a Földtani Intézet. Legnagyobb örömmünkre a terjeszkedést lehetőnek tartja az Egyetemi Könyvtár vezetősége, de örömlököt erősen lelohasztja a lehetőség közelebbi körülírása: «a szomszéd házak felé» s erősen gondolkodóba ejt a legutolsó kérdőpontra adott felelete, hogy ez a terjeszkedés csak nagyobb átalakítást igényel. Ilyen nagyobb átalakítással az egyetemi könyvtáron kívül csupán az Akadémia és az OMGE könyvtára tudna a helyszükén segíteni.

A kérdőívek kitöltése különben kárbavesztett fáradság volt, mert nyomukban nem történt semmi.

VI.

A kapitalista világrend idején megállapított az az igazság, hogy «akié az ifjúság, azé a jövő» azon kevés számú igazságok közé tartozott, melyeket a kommunista világrend is teljes egészében magáévá tett. Így tehát nem csodálható, hogy az a kútmérgezés, melyből a kommunizmus idején egész közoktatásunknak oly bőven kijutott, az ifjúság továbbképzésére szolgáló könyvtári intézményeket sem kerülte el. Minthogy azonban az átalakítás e téren számos anyagi előfeltétel teljesítésétől függött, amire a könyvtárügyi politikai megbízottak képtelenek voltak, a rombolás e téren nem lehetett oly teljes, mint a pusztá «átképzéssel» megreformált oktatás terén.

A budapesti Központi Munkás- és Katonatanács művelődési

osztálya az iskolai könyvtárak ügyében június 18-án tartott értekezletet.¹ De ez értekezlet jegyzőkönyve nem maradt fenn s így csupán bemondás alapján volt megállapítható, hogy ez az ülés igen viharos lefolyású is volt. A veszekedés úgy állt elő, hogy DIENES kiküldöttje, VÁRADI Irma kijelentette, hogy elkommunizálják az összes ifjúsági könyvtárakat, aminek a tanszemélyzet képviselői hevesen ellenálltak.² Egy igen futólagos feljegyzéseket tartalmazó papírlap nyomán az is meg volt állapítható, hogy ezenkívül a diákolvasók ügyében is tartottak értekezletet július 20-án.

A könyvtárügyi politikai megbízottaknak legelső intézkedése e téren az a május 16-án 149. sz. a. kelt ügyirat, mellyel felhatalmazták dr. WALDBAUER Ilonát, «hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság diákszociális ügyosztályának képviseletében a diákkönyvtárak részére szükséges könyvanyag beszerzésére, kezeltetésére és üzemének rendezésére a szükséges intézkedéseket tegye». Egy május 27-én kelt ügyiratukból pedig kiderül, hogy az összes «ifjómunkások» könyvellátását egységesen akarták megszervezni és e munkálatokkal SZATMÁRI Sándort bízták meg.

Hogy e könyvtárak irányzatosságára az akkor illetékes körök mekkora súlyt helyeztek, az kiderül a Közoktatásügyi Népbiztosság diákszállók ügyosztálya május 17-iki leveléből, melyben figyelemztetik a könyvtárügyi politikai megbízottakat, hogy «a felállítandó diákkönyvtárak és tanulószobák *propaganda* és tanulmányi anyagára is» figyelemmel legyenek. Ugyane szempontot hangsúlyozza LUKÁCS György h. népbiztos július 15-én 170.013. sz. a. kelt leirata is, mely a főiskolai ifjómunkásotthonok könyvtárai részére a tan- és szakkönyveken kívül «*az alapvető társadalomtudományi és tendenciózus szépirodalmi műveket*» sürgeti.

Főiskolai ifjómunkásotthonok lettek volna e népbiztossági leirat melléklete szerint: 1. A Szimbolikus Szabadkömüves Nagy-

¹ Az irattárban jún. 7-ikére szóló meghívót is találtam, ez az ülés azonban dr. GÁRDONYI Albert városi főlevéltáros úrtól nyert értesülés szerint elmaradt.

² GÁRDONYI szíves közlése az ülésen jelen volt STAINDL Mátyás úr bemondása alapján.

páholy épületében. (Tanulószoza minden szakba vágó könyvvel.) 2. A Mária Kongregáció épületében. 3. A Collegium Marianum helyiségében. 4. A Szent Imre kollégium fehérvári-úti épületében (különösen technikus szakkönyvekkel). 5. A Szent Imre kollégium Ráday-u. épületében (vegyes könyvekkel). 6. A piaristák rendházában (különösen orvos- és tanítószakképző könyvekkel). 7. A birói és ügyvédi internátusban (különösen technikus szakkönyvekkel). 8. A ciszterciek rendházában. «Az otthonok mindegyikébe — teszi hozzá e jegyzék fogalmazója — természetesen szakkönyveken kívül megfelelő irodalmi és propaganda könyvek is elhelyezendők».

Igen tanulságos betekintést nyújt a könyvanyag megválogatásának mikéntjébe SZATMÁRI Sándor júl. 8-án kpm. 593/9. sz. a. iktatott előterjesztése az Ifjómunkás-csoportok Könyvtárai részére szükséges könyvekről, kiadók szerint csoportosítva. E szerint Szatmári DICK Manó kiadványaiból KARINTHY Frigyes: Krisztus vagy Barabás és Tanár úr kérem c. műveit 60—60 példányban, RÉVAI kiadványaiból EÖTVÖS József, Magyarország 1514-ben c. regényét, BÖLSCHE és A. FRANCE-nak a Világkönyvtárban megjelent köteteit, DAUDET: Tarasconi Tartarin, BALZAC: Betti néni, TOLSTOJ: Háború és béke és HAUPTMANN: Henschel fuvaros c. művét 60—60 példányban, KROPOTKIN, CARLYLE, DARWIN és FERERÓ-nak a Világ-könyvtárban megjelent köteteit, valamint HAUPTMANN A bunda c. művét 90—90 példányban, STRINDBERG és MECSNIKOV-nak a Világkönyvtárban megjelent köteteit, valamint DICKENSnek a Klasszikus Regénytárban megjelent regényeit 120—120 példányban, SWIFT Gulliverjét pedig 180 példányban, végül az Athenaeum kiadványaiból BÖLSCHE, DARWIN, FRANCE, HAECKEL és MECSNIKOV műveit 30—30 példányban, BIRÓ Lajos: A szolgák országa, DALMADY: Természettudományi mende-mondák, KARINTHY: A görbe tükrör, UPTON SINCLAIR: Az iparbáró c. művét és ZOLÁnak a cégnél megjelent összes regényeit 60—60 példányban, PETŐFI költeményeit pedig 100 példányban kéri sürgősen megrendelni.

Még ennél is tanulságosabb a könyvtárügyi politikai megbizottáknak július 8-án 607/9. sz. a. dr. MADZSAR Józsefhez inté-

zett levele, mely arra a könnyelmű lelkiismeretlenségre, valamint a tudományos és pedagógiai érzék teljes hijára vet szomorú fényt, mellyel a «könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak» legfőbb vezetői a diákolvasók tankönyvszükségletét szerezték be. E szerint a főiskolai diákok olvasóterme részére szükséges orvosi egyetemi tankönyveket «egy fiatal orvostanhallgató kijelölése alapján» rendelték meg 50—60 példányban s csak a «leszállítás után» nézték át a már megrendelt anyagot s akkor támadt az a gyanujok, «hogy köztük sok felesleges, nem oda való könyv is van s úgy látszik, a kijelölés hibás volt». Az a főiskolai olvasószoba, melyet ily körületekintő módszerrel akartak felszerelni «tan- és szakkönyvekkel», a Szimbolikus Nagypáholy épületében nyert volna elhelyezést, ahova július 27-én utalták be az orvosi könyveket, melyeket épen egy hónap óta vártak a WALDBAUER Ilona által a könyvgyűjtemelepen kiválasztott könyvszekrények. KÖHALMI augusztus 4-én értesíti a közoktatásügyi minisztérium tudományos és főiskolai csoportját erről a nagy eseményről, jelenti, hogy a könyvtár vezetését a gyorstalpaló tanfolyamon kiképzett KOMOR Andrásra bízta s igéri, hogy fokozatosan ki fogja egészíteni egyéb főiskolai tankönyvekkel.

Ezt a kissé *post festa* tett ígéretét azonban ép oly kevésbé válthatta be, mint azokat az ígéreteket, melyekkel az új szellem jegyében nagy hűhóval megindult ifjúsági könyvtárpolitika áldásait sürgetőket még június vagy július elején kifizette. Pedig a türelmetlenkedők nem voltak valami sokan. Ezek a Barcsay-utcai főgimnázium diákbizottsága, mely az ifjúság naiv hitével mindjárt be is terjesztette azoknak a természettudományi és matematikai szakkönyveknek a jegyzékét, melyek megküldését remélte. VÁRADI Zsigmond a siketnémák budapesti áll. intézete internátusának pedagógiai vezetője, aki kérésével azért sietett oly nagyon, mivel «a jelenleg rendelkezésünkre álló néhány összekoldult és egy a kor színvonalán álló intézmény kulturális igényeivel és szellemével egyáltalán össze nem egyeztethető, jobbára Szent-István-Társulati kiadványú könyv nem csak hogy nem előmozdítója, hanem ellenkezőleg megbénítója növendékeink kulturális és liberális fejlődé-

sének», az Országos Gyermeküdülési Hivatal, mely 18 telepén felállítandó gyermekkönyvtárt igényel, de ebből egyelőre beéri hattal, de azt azután sürgősen kéri és a Közoktatásügyi Nép-biztosság Gyermekszociális ügyosztálya, mely őt «újonnan alapított» kerti iskolája részére kér jól összeválogatott könyvtárakat s azonkívül «mintegy 20» intézete könyvtárának megfelelő kiegészítését.

VII.

A könyvtárügyi politikai megbizottak gondoskodásának legkedvesebb tárgya a nagy tömegek «átképzésére» legalkalmasabb eszköz, a közművelődési könyvtár volt. Itt is elsősorban Budapest és a hozzákapcsolható környékbeli községek közművelődési könyvtárügye érdekelte őket, mely a fővárosi munkás- és katonatanács XIV. ügyosztályának a könyvtárügyi politikai megbizottak irodájában készült 58.813/19. sz. rendelete alapján a Szabó Ervin könyvtár fiókkönyvtárhálózatába kapcsolódott be. A könyvtár vezetőségének sürgős feladatává tétetett, hogy e fiókkönyvtárhálózatot kiépítse s gyári munkáskönyvtárak és mozgókönyvtárak szervezésével kiegészítse.

A terv az volt, hogy a kapitalista angol és amerikai Public Library-k mintájára minden egyes kerületben létesítsenek egy vagy több kerületi könyvtárat s kikölcsonzó állomást. A megvalósítás módja azonban teljesen bolsevista alapokon nyugodott. A terv megvalósításának első föltétele alkalmas helyiségek előteremtése lévén, a könyvtárügyi megbizottak már április 18-án 39/9. sz. a. közölték SOMLÓ Dezsővel, a lakásügyek politikai biztosával, azoknak az épületeknek, illetve épületrészeknek a jegyzékét, melyek lefoglalását kérték, hogy «Budapest elhanyagolt könyvtárügyét a proletárművelődés szolgálatába állítsák». Nem kevesebb mint huszonhárom épületet, illetve épületrészt sorolnak fel ebben a hatalmas étvágyról tanuskodó átiratban s hogy a szám nem tesz ki kereken két tucatot, az dr. LUKÁCS György h. népbiztoson mult, aki az irattárban lévő fogalmazvány tanúsága szerint törölte a Krisztina-köruti gr. KARÁCSONYI-palotát, amelyet a könyvtárügyi poli-

tikai megbizottaknál is fürgébb hadügyi népbiztosság már lefoglalt előlük radio-állomás céljaira. A kért 23 helyiség kerületenkint így oszlott meg: az I. kerületre jutott egy helyiség (SCHMIDT Miksa butorgyáros kelenhegyiúti villája, úgy látszik, különös tekintettel a gellérthegyi villákban lakó népbiztosi és egyéb vezető állásokban levő proletárookra), a II. kerületre kettő, a III. kerületre kettő, a IV. kerületre egy, az V. kerületre kettő, a VI. kerületre öt (közte a könyvtárügyi politikai megbizottak Andrassyúti helyisége, melybe a Keleti Könyvtár került volna), a VII. kerületre egy, a VIII. kerületre négy, a IX. kerületre három, a X. kerületre kettő. A kiszemelt helyiségek főleg magánpaloták, azután bankok és kávéházak üzlethelyiségei. Egy keletnélküli, de jóval későbbi ügyirat tanúsága szerint, mely DIENES László és BRAUN Róbert aláírását viseli s egy Budapest könyvtárügyéről a Budapesti Közp. Munkácstanács Közművelődési Bizottsága részére készült ismertetésből áll, az igényeiket és terveiket folyton változtató intézők részben módosították s erősen leszállították a helyiségekre vonatkozó követelésüket. Itt már csupán 14 helyiségről beszélnek, mint amelyeket kerületi könyvtárak céljaira lefoglalni óhajtanak, még pedig az I. kerületben egyet, a II. kerületben kettőt, a III. és IV. kerületben egyet-egyet, az V. kerületben kettőt, a VI. kerületben hármat, a VII. kerületben kettőt, a VIII. és X. kerületben egyet-egyet, míg a IX. kerületre kijelentik, hogy ott megfelelő helyiség nem lévén, «a kerületi közművelődési könyvtár úgy volna a proletárérdekeknek megfelelően legkönnyebben elhelyezhető, ha az Újvásártéren barakszerű nagyobb pavillont» emelnek. E 14, illetve az emelendő barakszerű pavillonnal együtt 15 helyiséghez járulna még Újpesten a volt szabadkőművespáholy épülete és Kispesten a Kispesti Kaszinó helyisége. A magánpaloták ez újabb, véglegesnek tekinthető tervezetben, már amennyire a könyvtárügyi politikai megbizottak kapkodó munkájában végleges megállapodásokról szó lehet, jóval kevesebb szerepet játszanak, mint a lelkesedés első hevében készült megkeresésben s kávéház is csupán három szerepel köztük, még pedig a Krisztina-körút 1. sz. alatt levő Csokonai-kávéház, az

Eskü-út 5. sz. alatt lévő Belvárosi kávéház és a József-körút 56. sz. alatti Bodó-kávéház, ahová a VIII. ker. közművelődési könyvtárrá «átszervezett» Erzsébet-Népakadémiai Könyvtár került volna. A Szabó Ervin könyvtár központjának és fiókjainak elhelyezése tárgyában különben a Közp. Munkás- és Katonatanács június 23-ára értekezletet is hívott össze, melynek eredményeiről azonban a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára nem ad felvilágosítást. A kiszemelt helyiségek közül az irattár tanúsága szerint a lakásbiztosság már április 30-án kiutalta a Lipótvárosi Kaszinó nyári helyiségét, a Liszt Ferenc-tér 7. sz. palota I. emeleti helyiségét és SCHMIDT Miksa gellérthegyi villáját. Újabb kiutalások azonban nem történtek. Csupán arról van az irattárban adat, hogy az upești szabadkömüves-házat is lefoglalta könyvtári célra az ottani munkás- és katonatanács. Mint a könyvtárügyi politikai megbízottak körütekintő eljárásának egyik jellemző példáját föl kell említenem a III. kerületi közművelődési könyvtár helyisége dolgában folyt iratváltást. A megbízottak úgy találták, hogy a III. kerületben csupán egyetlen könyvtári célra alkalmas helyiség van, melyet a dunai vörösörség vett igénybe. Minthogy a dunai vörösörség a Dunát őrzi s így a Dunán a helye, a megbízottak június 27-én megkeresték a Belügyi Népbiztosság hajózási parancsnokságát, hogy e célra foglalja le a Duna-Gőzhajózási Társaság egyik személyszállító gőzösét. Sajnos, miként a Népgazdasági Tanács közlekedési főosztályának válaszából kiderül, ez az «észszerű» megoldás nem volt megvalósítható, egyrészt mivel a Dunagőzhajózási Társaság úszóművei nem lévén «köztulajdonba véve» hajóját sem lehet lefoglalni, másrészt mivel a kazánt télen állandóan fűteni kellene, ami viszont a szénhiány miatt lehetetlen.

A könyvtárügyi politikai megbízottak és a Városi Könyvtár vezetősége egy a Budapesti Munkás- és Katonatanács elnökségéhez intézett előterjesztés szerint kilenc kerületi fiókkönyvtár felállítását tervezték, melyek személyzeti szükséglete, fiókonként tíz embert véve számításba, 90 egyénnel növelte volna meg a Városi Könyvtár eddigi személyzetét, amihez még a fiókok központjában alkalmazandó 20 munkaerő járult volna. Bár e nagy személyzet

csak fokozatosan lett volna beállítandó, mégis a személyi kiadások az 1919. év hátralevő felére 737.800 K-val haladták volna meg a Fővárosi Könyvtár költségvetését. Házbérre egyelőre «az ismert okokból» semmit sem irányoztak elő. Valószínűleg abban reménykedtek, hogy a lefoglalandó helyiségek után nem kell házbért fizetniök. Fűtésre és világításra 50.000 K-t, takarításra 25.000 K-t, bútorok pótlására 16.000 K-t, könyvbeszerzésre 400.000 K-t, könyvkötésre 300.000 K-t, katalógusokra 32.000 K-t, különfélékre (főleg kezelési és irodai felszerelésekre) 45.000 K-t és rendkívüli szükségletekre 280.000 K-t, összesen 1,953.800 K póthitelt kértek.

Az egész előirányzat realizálásához meglehetősen sok szó fér. A személyi kiadások összege pl. teljesen légből kapott, mivel az egységes hetibérrendszert csupán később állapították meg. A házbérek dolgát teljesen kikapcsolták. A könyvbeszerzésre beállított 400.000 K-val 40.000 kötet beszerzését irányozták elő, ami az akkori könyvárak mellett képtelenségnek látszik, de tudnunk kell, hogy a derék könyvtárügyi politikai megbízottak a kiadók-tól és könyvkereskedőktől lefoglalt könyvanyagot a régi ár 40%-ával akarták számláztatni. Minthogy egy-egy kerületi könyvtár egyelőre 10.000 kötetből állt volna s a kalkulációnál hét könyvtárt vettek figyelembe, még így is hiányzik 30.000 kötet beszerzési költsége. Ezt a könyvmennyiséget azonban a «szocializált» egyesületi és magánkönyvtárak anyagából emelték volna ki. A szovjet uralom idejében fennállt munkabérek és anyagbeszerzési költségek mellett ugyancsak elégtelennek látszik a katalógusok előállítására fölvetett 32.000 K-ás tétel, amiből nyolc könyvtár katalógusának kinyomatási költségeit kívánták fedezni, mivel az Erzsébet Népakadémiának már volt kinyomatott jegyzéke. Végül az előterjesztés maga is elismeri, hogy a rendkívüli szükségletekre előirányzott tétel, melyből hét fiók első berendezési szükségleteit óhajtották fedezni, csak «igen hozzávetőleges», mivel nincs még eldöntve, hogy a helyiségeket butorokkal kapják-e vagy anélkül.

Nem túlzás tehát, ha azt állítjuk, hogy a Fővárosi Könyvtárnak ez a nagyszerű kiépítése évi 5—6 milliót emésztett volna

föl s még ez esetben is a fiókok nem e célra épült, hanem csak több-kevesebb szerencsével adaptált helyiségekben működhettek volna s olyan könyvanyaggal, mely két fióknál szinte teljes egészében, a többi hétnél pedig közel felében a DIENES «Vörös Ujság»-beli cikkében «szellemi népkonyháknak» elkeresztelt egyesületi és népkönyvtárakból s annak a burzsoáziának kifosztott könyvtáraiból került volna ki, melynek szellemi javaira, ugyancsak DIENESnek a könyvtárosi kurzus bevezető előadásán elhangzott nyilatkozata szerint (l. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye.* 2—3. sz.) a proletároknak, ha ugyan ily javak egyáltalán vannak, nincs szükségük.

A polgári társadalomnak különös elégtételül szolgálhat, hogy még az a kevés is, amit a proletárdiktatura a közművelődési könyvtárügy terén teremteni látszott, tulajdonképen nem más, mint az állam és társadalom által létesített s a SZABÓ-iskola által folyvást lekicsinyelt alkotások erőszakos kisajátítása, arról nem is szólva, hogy az egész tervezet a kapitalista társadalom két legnagyobb államában, az angolban és az amerikaiban kialakult típus egyszerű kópiája. A sajátosan szocialista-kommunista ízt és szint ez alkotásoknak a hirhedt «agitációs kollekciókon» és «selejtezéseken» kívül DIENESnek egy április 22-iki értekezleten elhangzott azon állítása adta volna meg, hogy e közművelődési könyvtárakat elvben «bárki» használhatja, de «ha az illető kerületi könyvtár nem tudná a kerület egész lakosságát ellátni», akkor «elsősorban szakszervezeti tagsági jeggyel igazolt munkások vehetnék igénybe». Az egész négy hónap alatt, a munkaenergia és anyagi javak leghallatlanabb pocskékolása dacára sem tudtak többet alkotni, mint hogy pár hét alatt «átszervezték» a Budapesti Könyvtár-Egyesület Corvin-téri könyvtárát s azt nagy hűhóval akarták megnyitni június 24-én a «reakció fészkeben», mint a «tudásnak és közművelődésnek új kapuját». A megnyitás tényleg megtörtént, de a nagy hűhó elmaradt, mivel a megnyitásnak különös díszet kölcsönözni hivatott elvtársakat: LUKÁCS György népbiztost, ÁGOSTON Péter elnököt, DIENES László könyvtárügyi politikai megbízottat és ERTLER Antalt a II. ker. munkás- és

katonatanács titkárát, mint igazi proletárhősöket visszariasztotta az a pár ágyúlövés, melyet ezen emlékezetes napon a gyorsan elfojtott ellenforradalom hívei a «szovjetházra» leadtak. Csupán KÓHALMI Béla és BRAUN Róbert volt az a két rettenthetetlen hős, aki *A Tanácsköztársaság Könyvtárügyében* olvasbató lendületes leírás szerint «fegyverzajban» és amikor az «ágyú dörgött», megjelent mint főszereplő ennél az ünnepi aktusnál.

A másik hasonlóképen átszervezés alá vett «szellemi népkönyha», a volt Erzsébet Népakadémiai Könyvtár, melyet többek közt az Országos Kaszinó és Tiszti Kaszinó könyvtárából kiemelt könyvekkel egészítettek ki, már nem készülhetett el idejében. Mire megnyithatták volna, az egész társaságot elseperte az az ágyúdörgés, mely a Tisza mellől futamította meg a vezérekhez méltó vörös hadsereget.

A budapesti közművelődési könyvtárhálózatba bekapcsolandó környékbeli községek közül a Leninvárossá átvedlett Erzsébetfalva, Kispest és Újpest könyvtárával foglalkoztak behatóbban, de terveik megvalósítására sor nem kerülhetett.

Erzsébetfalvára BÁLINT Jenőt küldték ki, aki július 12-én kelt jelentésében előadja, hogy a könyvtár céljaira lefoglalták a Corso és a Városi Kávéház helyiségeit. Ezek egyike könyvkölcsönző és olvasóhelyiséggé, másika ifjúsági könyvtárrá alakíttatott volna át. Az állványokat a helyi szocializált üzemekkel akarták elkészíttetni. Az egyéb butorzat nagyrésze valószínűleg e kávéházak felszereléséből került volna ki. A könyvanyag magvát a leltározás alatt álló «volt» polgári egyesületek könyvtárai szolgálták volna, melyek könyvkészletét a jelentés 1000—1100 kötetre teszi.

Kispestre, melynek munkástanácsa a Közoktatásügyi Népbiztosságtól 5000 «kulturális mű» kiutalását kérte, VÖRÖSVÁRY Ferenc osztályvezetőt, volt bankigazgatót s az Erzsébet Népakadémia volt főtitkárát küldték ki július 7-én. Beszámolója szerint az ottani kaszinóban lehetne elhelyezni a könyvtárt.

Valamivel több történt Újpesten, ahol a munkás- és katonatanács már jún. 24-én jelenti, hogy a könyvtár céljaira lefoglalta a

volt szabadkőműves páholy épületét, melynek elég célszerűnek mondható átépítéséhez is elkészítették a tervet SCHEIBER Miklós műépítővel, aki a Kőbányai Kaszinó emeleti helyiségeinek könyvtári célokra leendő átalakításáról is készített alaprajzi megoldást.

A könyvtárhálózat e nagyszabású kiépítése természetesen aktuálissá tette a Városi Könyvtár fiókközpontjának «nagy üzemre való átszervezését». Erre vonatkozólag VÁRADI Irma május 22-én terjesztett be javaslatot, melyet azonban — úgy látszik — nem tárgyaltak le a könyvtárügyi politikai megbízottak.

VIII.

Különösen nagy apparátussal indult meg a Szabó Ervin-könyvtár közművelődési hálózatának egy sajátos ágának, a gyári könyvtárak létesítésének ügye. E könyvtárak megszervezését egy ápr. 22-én tartott értekezlet határozta el, mely egyúttal elvetette azt az ezen alkalomból fölmerült indítványt, hogy a pénzügyintézetekben is létesítsenek ilyen szépirodalmi és szakművekből álló könyvtárakat, s kimondotta, hogy e helyeken «csupán agitációs kollekcióknak mozgóformában való felállítását» tartja szükségesnek. Az agitáció azonban a gyári munkáskönyvtárakban is nagy szerepet játszott volna. PFEIFER Sándor, a gyári munkáskönyvtárak ügyeinek előadója, egy ápr. 21-ről kelt előterjesztésében a következőkben foglalja össze az ezen könyvtárak anyagának összeválogatásánál érvényesítendő szempontokat: «a munkás lelje meg a szocialista és a szocializmushoz vezető tudományos könyveket, találjon egységes és a burzsoa-ideológia által nem korrumpált szórakoztató könyveket, de találjon foglalkozása körébe vágó szakkönyveket is». A kölcsönkönyvtár mellé mindenütt egy olvasószobát is terveztek, ahol a folyóiratokat, lexikonokat s egyéb kézikönyveket használhatták volna. A kölcsönző és olvasószobanyitási idejét a «burzsoa-ideológia» által, úgy látszik, némileg «korrumpált» előadó, a «napi munka végeztével este 6—9 közé helyezte», nem számolva a «szociális termelés» legnagyobb vívmányával, a 8—2-ig tartó egységes munkaidővel.

Az ügyköréért lelkesedő előadó Budapesten és környékén legalább 100 ilyen gyári könyvtár felállítását tervezte s ez a nyugat legnagyobb ipari centrumaiban is túlzottnak tetszhető szám úgy látszik meghökkentette a könyvtárügyi pol. megbízottakat, akik ezúttal, szakítva rendes szokásukkal, jónak látták a szervező munka megkezdése előtt a hozzá való realisabb alapot adatgyűjtéssel megvetni. E célból jún. elején 73 üzemmel léptek érintkezésbe s egy 10 pontból álló kérdőívet osztottak szét a gyárak s hasonló vállalatok között, melyből 59 kellőkép kitöltve visszaérkezett. A kérdőív a következő 10 pontra kért felvilágosítást: 1. Gyár neve és helye. 2. Hány munkást foglalkoztat. 3. Ezek szakmaszerinti elosztása. 4. Van-e a könyvtárnak alkalmas helyisége és milyen nagy az? 5. Van-e az olvasóteremnek alkalmas helyiség és milyen nagy az? 6. Van-e könyvtárszekrény és egyéb berendezés? 7. Van-e az olvasóteremnek alkalmas berendezés? 8. Tud-e a gyár ilyent készíteni? 9. Van-e a gyárnak eddig is könyvtára s ha igen, kb. hány könyv? 10. Van-e könyvtár kezelésére alkalmas személy?

Mint a válaszokból kitetszik, az 59, helyesebben 58 üzem, mivel a Walla-féle cementgyárról kiderült, hogy üzemén kívül áll, legjobban alkalmas könyvtárkezelőkkel volt ellátva. E pontra ugyanis csak két üzem adott tagadó választ. Könyvtárnak alkalmas helyiséggel is 40 üzem rendelkezett s az ilyen nélkül szütkölködő üzemek egyike rekvirálás, másika — ez a csepeli lőszergyár — építés útján hajlandó a hiányon segíteni. A helyiségek nagysága 8—250 m.² közt váltakozik s olyan is akad, amelyikben legfeljebb egy könyvszekrény ha elfér. Az olvasóteremnek alkalmas helyiség már csupán 19 üzemben akad s ezek egy része is közös volna a könyvtári helyiséggel. Könyvtári felszerelésben nagy a szegénység: mindössze 17 üzem rendelkezik 1—2 szekrénnel vagy állvánnyal, kettő pedig maga készít vagy rendel felszerelést. Olvasótermi berendezést pláne csak nyolc gyár tud rendelkezésre bocsátani, jobbára az étkezőhelyiségekben használt asztalokat, padokat és székeket. Ily berendezési tárgyakat 26 tud készíteni. Könyvtára 17 üzemnek van. A kötetszám egypár

ócska folyóirat-évfolyam és 1620 kötet közt váltakozik, de általában csak ritkán haladja meg az 500 kötetet. Ami már most az 58 üzem munkáslétszámát illeti, az csupán két esetben éri el, illetve lépi túl a 10.000 fejet, kettőnél van 4000-en felül, négy-nél 3000—4000, nyolcnál 1000—2000 és tíznél 500—700 közt ingadozik; százon aluli a munkáslétszám tíz üzemnél s ezek közül kettőben a létszám még a tizet sem éri el. Ami a munkások szakmabeli megoszlását illeti, itt az adatok, az egész nagy üzemeket nem tekintve, annyira elaprózódnak, hogy a beérkező adatokat táblázatosan feldolgozó kimutatás erre, mint gyakorlati hasznót nem hajtó részletre, ki sem terjeszkedik.

A körlevélnek megvolt tehát az a haszna, hogy beigazolta, miszerint Budapesten és környékén távolról sincs szükség száz gyári könyvtárra, habár a környék oly tágan volt értelmezve, hogy az 59 választ adó üzem között a nagykanizsai és székesfehérvári fűtőház is szerepel.

A könyvtárügyi politikai megbizottak le is tettek tehát arról a tervről, hogy minden egyes üzemet külön könyvtárral szereljenek föl s egyelőre beérték volna 3—4 ilyen könyvtár létesítésével, melyek egyike-másika több szomszédos üzem munkáit közösen látta volna el olvasnivalóval. Így pl. a Telefon-gyár könyvtárát egyúttal a Gyukits és Társa-féle kalapgyár, a Gróf-féle vegyészeti gyár, a Tessényi-féle asztalosgyár munkásai és az Egyesült Városi Villamos Vasutak alkalmazottai használták volna. Ez utóbbiak bevonására azért lett volna szükség, mivel a vasútársaság zuglói telkéből akartak területet szerezni az emelendő betonpavillon részére, miután nem osztották BREYER Pál elvtárs azon javaslatát, hogy az Erzsébet Nőiskola, ezen «kizárólag a burzsoázia leányainak épített iskola fényes berendezésű, óriási termek» foglalják le «nagy könyvtárával» együtt, melyet «megrostálás után ki lehetne egészíteni». Egy június 30-án kelt összefoglaló jelentés szerint «az építési direktórium megértő előzékenysége következtében a könyvtárpavillon négy hét alatt elkészülhet», valószínűleg azon «teljesen kész és a célnak megfelelő» vasbetonépület felhasználásával, melyet iskolának szántak a bur-

zsujok s amelyre SKUTE CZKY építész hívta fel PFEIFER elvtárs figyelmét.

A *Tanácsköztársaság Könyvtárügye* c. volt hivatalos lap június 1-én megjelent számának *Gyári munkáskönyvtárak* c. reklámcíkke a lehető legrövidebb időn belül kilátásba helyezi a Ganz-Danubius kocsigyár könyvtárának «mintakönyvtár gyanánt» leendő megnyitását. Hogy ez a könyvtár azonban csakugyan így rövid idő alatt létesülhetett volna, az elsősorban a gyár vezetésének az érdeméül tudható be, amely PFEIFER egy május 8-án kelt jelentése szerint a szépirodalmi és tudományos művek kivételével minden szükségest megad. Hálából a nagylelkűségért PFEIFER azt javasolta a könyvtárügyi politikai megbizottaknak, hogy az «üzemben talált» technikai könyveket, «melyek a könyvkereskedelemben nem kaphatók s a gyári könyvtár számára nem alkalmasak», olvasszák be a Szabó Ervin könyvtárba. Hogy az üzemvezetőség nagy készsége dacára sem tudták a könyvtárt a diktatura idejében megnyitni, annak főoka abban a kapkodásban és határozatlanságban keresendő, mely a helyiségek kiválasztásánál nyilvánult meg. Először oly helyiségeket szemeltek ki a gyárban, melyek átalakítási költségei 160.000 K-t emésztettek volna fel, majd itt is egy külön barakk felállítását tervezték, végül «egy újabb megoldással, már kész nagy termeket kaptak a gyártól a könyvtár és olvasóterem számára».

Ugyancsak maga a gyár vállalta magára a felszerelési tárgyak elkészítését a Magyar Fegyver- és Gépgyárban tervezett könyvtárnál, ahol a könyvtárterem és az olvasóterem a fentebb idézett cikk szerint «valósággal pazar beosztású és berendezésű lesz». E pazar berendezésben valószínűleg része lett volna BÁLINT Jenő jún. 17-iki javaslatának, amely a gyár mérnökének a budai Vigadó épületében levő 6. sz. fiók berendezését, tehát egy régi «szellemi népkonyhát» ajánlja figyelmébe.

Végül szó volt még arról is, hogy a budai Központi Katonai Ruharaktárban is berendeznek egy munkáskönyvtárt, melyet egyúttal a szomszédos Nemzeti Egyesült Textil-gyár munkásai is használtak volna.

A közművelődési könyvtárhálózat egy másik mellékhatása lett volna a laktanyai könyvtárak csoportja. A Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg-propaganda ügyosztálya júl. 1-én hívta fel a könyvtárügyi politikai megbizottakat, hogy ily könyvtárak felállításáról haladéktalanul gondoskodjanak. Ezek július 4-én kelt válaszukban be is kérték azokat az általános adatokat, amelyek alapján ezzel a kérdéssel foglalkozhatnának, de kérésüket a propaganda-ügyosztálynak már nem volt ideje teljesíteni. Az ebből a késedelemből származó tétlenséget a hadsereg vezetői úgy látszik elunták és maguk vették kezükbe az ügyet. Legalább erre vall a 9. vörös vasas hadosztály júl. 16. megkeresése, melyben könyvvásárlási engedélyt kér a Liebknecht- és Engels-laktanyákban felállítandó olvasótermek részére.

A vörös hadseregnél jobban járt a vörös őrség, melynek orsz. főparancsnoksága nagyon a szíven viselte a vörös örök kulturális igényeit. Már április 15-én előterjesztést tett a Tanácsköztársaság sajtódirektóriumához, melyben egy rendelet kibocsátását sürgette, amely kötelezővé tenné az ezentúl megjelenő minden fajta sajtótermékek, könyvek, brosurák, propaganda célokat szolgáló kiadványok egy-egy «ismertető példányának» a Vörös Őrség Könyvosztálya részére való beküldését. E beadvány a Sajtódirektóriumtól a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsához s innen a könyvtárügyi politikai megbizottakhoz került véleményezésre, ahol a darab szerencsésen megakadt. A Vörös Őrség főparancsnoksága azonban, nem győzve kívárni a kérés elintézését, más megoldási módhoz folyamodott s mint jún. 3-án a könyvtárügyi politikai megbizottakhoz intézett jelentéséből kiderül, a vörös őrség tagjainak művelésére könyvtárt létesített. A könyvtár alapjául «a Habsburg József palotában összegyűjtött könyvanyag» szolgált, «ahol a könyvtár elhelyezésére és az olvasóterem létesítésére minden tekintetben alkalmas, zavartalan, világos és kellően bútorzott helyiség áll rendelkezésre». A főparancsnokság grandiózus terve szerint ez a központ Nagy-Budapest 14 vörös őr területében egy-egy mozgókönyvtárt szándékozott létesíteni s idővel e rendszert a vidék nagyobb vörösőr-gócponjtaira is ki akarta terjeszteni. Egy-

előre azonban kísérletképen csupán Nagy-Budapest három helyén kívánták e fiókokat megszervezni, ahol a megfelelő helyiségek és berendezések már készen állottak.

Hogy a vörös őrség könyvigényeit valamikép kielégíthessék, a könyvtárügyi politikai megbizottak ismét a burzsoázia «szellemi népkonyháinak» hulladékaihoz folyamodtak s június 11-én föl-kérték SZABÓ Ferencné «úrasszonyt», hogy a Vörös Őrség köz-ponti könyvtára részére a sebesültek volt könyvosztályában fel-halmozott könyvanyagból megfelelő könyveket adjon át DIAMANT elvtársnak. Hogy az ekként rendelkezésre bocsátott könyvanyag távolról sem volt elég, azt az a keltezetlen, ceruzával írt föl-jegyzés tanúsítja, mely szerint a Vörös Őrség nem tudja az olva-sókat kielégíteni s újabb könyveket kér.

Maga dr. DIENES László, a közművelődési könyvtárak e mellékhatásait nem szívesen látta felburjánzani. Mint a könyvtá-rosképző tanfolyam egyik előadásán kifejtette, a gyári könyvtárak «létesítése tulajdonképpen megalkuvás. Ép úgy megalkuvás, ha a vörös őrség számára, vagy ha az ifjómunkásoknak, vagy a kaszár-nyákban rendezünk be könyvtárakat; mindezek létesítése ellen-kezik a helyes könyvtárpolitika elveivel. Nem helyes ugyanis apró könyvtárakat csinálni, a helyes elv az, hogy minden kerületben legyen annyi egységes közművelődési könyvtár, amennyire min-denki igényeinek kielégítésére szükség van. Ma azonban ezt meg-csinálni nem lehet. Azoknak az embereknek jórésze ugyanis, akikkel szeretnők megismertetni a könyveket, olyan, hogy nem jön a könyvhöz, kell hogy mi vigyük oda egészen a helyébe a könyvet. Ilyen utakon remélhető csak, hogy egy csomó embert, akit más-különben nem tudnánk a kultúra számára megnyerni, fogékonnyá teszünk, hozzáférhetővé teszünk a kultúrának. Ezek a kísérletek az átmeneti időnek megalkuvásai. Később az apró és egyes külön kategóriák számára megszervezett könyvtárak maguktól meg fog-nak szünni».

IX.

Addig is, míg DIENESnek ez az uniformizáló ideálja meg nem valósulhat, nem csak maga volt kénytelen közremunkálni ily apró könyvtárak létesítésében, hanem azt is kénytelen volt eltűrni, hogy itt-ott egészen egyéni és az ő hálózatába egyáltalán bele nem kapcsolható könyvtáralakulatok is keletkezzenek, de természetesen csak akkor, ha a mindenható szak- és pártszervezetek álltak ez alakulatok háta mögött.

Igy pl. a könyvgyűjtő és elosztótelep június 24-én jelenti a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy a volt Belvárosi Polgári Kör könyvtárát nem vehette át, mivel a kör helyiségeit birtokba vett Fodrászalkalmazottak Orsz. Szövetségének titkára az átadást «határozottan megtagadta, hozzáfűzve, hogy csak karhatalom közbejöttével vihető el a könyvtár s ebben az esetben személyünket illetőleg bekövetkező fenyegetéseket ígért». A más-különben oly erélyes politikai megbízottak legott siettek behódolni a harcias borbélyoknak, akiket már két nap múlva, 26-án kpm. 463/9. sz. a. értesítenek, hogy a könyvtárt részükre «átengedik».

Ép ily szépen lenyelték BOKÁNYI elvtárs intézkedését, aki a VII. ker. Polgári Kaszinó könyvtárát a VII. ker. Pártszervezet részére foglalta le. Sietnek kijelenteni, hogy «szívesen lemondanak erről a könyvtárról, bár könyvtáraink könyvvvel való ellátása a könyvhiány miatt igen nagy nehézségekbe ütközik. Minthogy azonban föltehető, hogy ebben a polgári könyvtárban olyan könyvek is vannak, amelyek a szociális pártszervezet könyvtárában nem foglalhatnak helyet, vagy feleslegesek», kéri a könyvjegyzék beküldését.

Lett-e fogamatja ennek a jámbor óhajtnak, az a könyvtárügyi politikai megbízottak irattárából nem volt megállapítható. Szófogadóbb volt a Szocialista Párt IX. ker. pártszervezete, mely ép úgy rátette a kezét a Ferencvárosi Polgári Kör könyvtárára, mint a VII. ker. pártszervezet a VII. ker. Polgári Kaszinóéra. A IX. ker. pártszervezet vezetősége május 4-én betérjeszti a Polgári Kör könyvtárából kiselejtezett könyvek jegyzékét, kér iazok el-

vitelét s minthogy a megbizottak rögtönösen nem intézkednek, május 9-én maga jelenti, hogy a kiselejtezett 552 kötetet átküldi a Szabó Ervin Könyvtárba. Ez az agilis pártszervezet különben nem érte be ennyivel, siet kiegészíteni a maga szája íze szerint a visszatartott anyagot s már jún. 24-én megküldi az új Párt-szervezeti Könyvtár kinyomatott katalógusát a Polgári Kör 1900. évi kinyomatott könyvjegyzéke kíséretében.

A két kinyomatott könyvjegyzék összehasonlítása igen tanulságos, bár a belőle leszűrhető következtetéseket némiképp befolyásolja az a körülmény, hogy a nyomtatott jegyzék alapján nem ismerjük a Polgári Kör utolsó 19 évi beszerzéseit, mivel nem valószínű, hogy egy élő kaszinó 1900 óta egyetlen új könyvet se szerzett volna be. Így kiselejteztettek: ABONYI Árpád (4 művéből 3), ABONYI Lajos, BARTÓK Lajos, BENEDEK Elek, BENICZKYNÉ-BAJZA Lenke, BOLANDEN Konrád, BOUGAUD (A kereszt és korona), BOURGET, BRET HARTE, BURNETT (A kis lord, a világirodalom egyik legbájosabb könyve), CHATEAUBRIAND (A kereszténység szel-leme), CHERBULIEZ (a Bolski László kivételével), COLLINS, CONVAY, COPPÉE, CSIKY Gergely (3 regénye közül kettő), DAUDET A. (öt munkájából 4, közte *Az evangelista nő*, bizonyára címe s nem irányzata alapján, melyet a selejtezők úgy látszik nem ismertek s ezzel szemben fölvetetett két újabb kötete), DICKENS (6 műve közül 5, csak a *Barnaby Rudge* hagyatott meg s ujonnan belekerült a *Pickwick Club*), id. DUMAS, EBERS (5 műből 4), ELLIOT George, br. EÖTVÖS József (négy regényéből kettő: a Magyarország 1514-ben és a Nővérek), FARINA S., FEUILLET, FLAUBERT, GERSTÄCKER, GRÉVILLE H., GYARMATHY Zsigáné, HALÉVY (műveiből *A tisztelendő úr* és a *Constantin abbé*), HERCZEG Ferenc, HUGÓ Viktor (*A nevető ember*, mely ma már rendkívül ritka), HÜBNER Sándor (*Séta a világ körül*), IVÁNYI Ödön, JAKAB Ödön, JÓKAI Mór (műveiből több kötet így: *Egy az isten*, *Egy magyar nábob*, *Szabadság a hó alatt* stb.), JÓSIKA Miklós (minden az *Abafi* kivételével), JUSTH Zsigmond, KÓBOR Tamás (3 műve közül 2, de 5 újabb művel megtoldva, amelyek sorából természetesen a *Ki a ghejtőből* sem maradhatott el), KAZINCZY Ferenc, KIELLAND Sándor

(5 műből 4), MANZONI S. (*A jegyesek* c. örökszép alkotás), MAUPASSANT (5 műből 2, valószínűleg a rossz fordítás miatt, de 7 más kötettel megtoldva), MONTÉPIN, OHNET, OUIDA, PÁLFFY Albert, PEKÁR Gyula, PETELEI István, RÁKOSI Viktor (csak *A bujtogatóknak* kegyelmeztek meg), SAND George (7 műből 3, csak a *Consuelo* és hasonló irányú művek maradtak meg), SHELHAGEN, STANLEY M. H. (A legsötétebb Afrikában), SEBŐK Zsigmond, SERAO Matild, SUDERMANN Henrik, SUE Eugène, P. SZATHMÁRY Károly, SZOMAHÁZY István, THACKERAY (német kiadásai, a magyarok bent maradtak), gr. TELEKI Sándor (*Garibaldi alatt*), TOLNAI Lajos, TOLSZTOJ Leo (*Sebastopol*), THURY Zoltán, TURGENYEV (*Első szerelem*), VADNAY, VÁRADI Antal, VAS Gereben, VERGA, VERNE (műveiből több kötet, köztük a magyar tárgyú *Sándor Mátyás*), WERNER Gyula és ZOLA (19 művéből 7, ezek egyike új kiadással pótolva. A kihagyottak közt van *Lourdes* és *Róma*, bizonyval nem irányzatuk, hanem pusztán címük alapján). E korántsem teljes összeállítás is bizonyítja, hogy néhány kiselejtezésre méltó szerző mellett főleg a valóban magyar szerzők s az idegenek közül a keresztény világnézet alapján állók száműzettek a pártszervezeti könyvtárból. Az is jellemző, hogy minő fajta írókkal látták jónak szaporítani a könyvtárat: ANDREJEV, BALZAC, BARBUSSE, BIRÓ Lajos, BRÓDY Sándor, CSIZMADIA Sándor, FABER Oszkár, FARKAS Antal, FRANCE Anatole, GYAGYOVSKY Emil, JERUSALEM E., KÓBOR Tamás, MÓRICZ Zsigmond, POGÁNY József, RÉVÉSZ Béla, SINCLAIR Upton és VÁRNAI Zseni azok a szerzők, akik hivatva voltak az új irányhoz átminősíteni ezt a tipikus kaszinó-könyvtárat. Ily körülmények közt valódi csodaszámba megy, hogy ARANY Toldi, MADÁCH: *Az ember tragédiája* és WALLACE: *Ben Hur* c. műveknek megkegyelmeztek. Szinte teljesen új az ismeretterjesztő rész, mely csak 16 címet vett át az 1900. évi katalógusból. Néhány régi és új természettudományi mű mellett ez a rész főként pártirodalmi kiadványokból áll. MARX öt, KAUTSKY négy, ÁGOSTON Péter, BUCCHARIN, MARX-ENGELS és SZABÓ Ervin 3—3, LENIN, MECSNIKOFF, MENDER, SPENCER Herbert és VANCZÁK János 2—2, ALVINCZY Mihály, BUCHINGER Manó, CSIZMADIA Sándor, DAWID Edward, ENGELS Frigyes, GEORGE H., ISSZALEFF,

JÁSZAI Samu, KEPES Ernő és Ferenc, KRAUS K., KUNFI Zsigmond, LASALLE, LIEBKNECHT, MIGRAY József, SOMOGYI Béla, VÁMOS Jenő és WELTNER Jakab pedig egy-egy művel szerepel a jegyzékben. Igen jellemző a filozófusok összeállítása is: BERGSON, BERKLEY, GIORDANO BRUNO, COMTE, CONDILLAC, DESCARTES, DIDEROT, FREUD, HUME, Le DANTEC, LEIBNITZ, NIETZSCHE, PASCAL, PIKLER és SCHMITT Jenő képviselik a filozófiát, akikhez még mint különösen «időszerű» KANTnak az örök békéről írt értekezése járul. Jellemző az is, hogy a magyar irodalomtörténetet csupán BABITS Mihály és KARDOS Albert képviseli, a magyar történetből pedig az egyetlen Dózsalázadás érdekelte őket, az is CSIZMADIA Sándor feldolgozásában.

Kissé tüzetesebben foglalkoztam e pártszervezeti könyvtárral, mert jegyzéke az egyetlen dokumentum, melyből tájékozódást szerezhetünk arról, hogy mint festettek volna a kommunizmus közművelődési könyvtárai.

X.

Négy hónapi uralmuk alatt a lázasan tervezgető könyvtárügyi politikai megbizottaknak idejük jutott arra is, hogy foglalkozzanak a Vakok Központi Könyvtárának a kérdésével, amelyet e tanulmány írója vetett felszínre még az 1917. év folyamán s amelynek megvalósítása érdekében a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa részéről történtek is kezdeményező lépések. Az Orsz. Tanács e célt a Vakokat Gyámolító Orsz. Egylet meglehetősen gazdag Braille-könyvtárának nagyobb arányú fejlesztésével s küldeményei részére a portómentesség kieszközlésével akarta megvalósítani. A könyvtárügyi politikai megbizottak által júl. 11-re összehívott s KŐHALMI Béla vezetésével megtartott értekezlet ugyancsak a Gyámolító Egylet könyvtárát kívánta központi könyvtárrá megtenni, olyképp azonban, hogy abba a fővárosi egyéb intézetek Braille-könyvtárai is beolvasztattak volna. Maga KŐHALMI az egyesítés teljes keresztülvitele mellett foglalt állást, még az ifjúsági könyveket sem hagyta volna meg a nevelőintézeteknél, mivel úgymond «az ifjúsági könyvtár nem iskolai, hanem

könyvtári funkció. Az ifjúság szokja meg a könyvtárakat és az iskolán kívül ott tanuljon». Sokkal okosabb álláspontot képviselt ADLER Simon, aki szerint «a központi könyvtárnak legyen ifjúsági könyvtára s ezzel egyidejűleg fejlesszék az intézeti ifjúsági könyvtárakat... Az ifjúsági könyvtárak egyesítése célszerűtlen». Miként a Vakok Központi Könyvtára ügyében július 25-én kiadott rendelet tanúsítja, e pontban a józanabb álláspont diadalmaskodott. Hevesebb vita folyt az anyag kiegészítése és selejtezése körül. KELLER Nándor főleg a szocialista művek lemásolását sürgeti, «melyekből semmi sincs». SCHEER Rezső a selejtezés szempontjait adja meg: elsősorban a felekezeti iratokat és másodsorban a rossz helyesírású anyagot kívánja kiküszöbölni. Csupán SÉRA Lajos merte szavát felemelni a vallásos iratok érdekében: «Hogy felekezeti könyvek vannak — úgymond — az nem hiba, mert mindenki maga válogathatja ki olvasmányai anyagát». HERODEK Károly is tiltakozott a másolandó könyvek diktatórikus kijelölése ellen. De KÖHALMI mindkettőt leinti: «A diktatura — úgymond — nemcsak gazdasági, hanem szellemi is. A felekezeti propaganda helyett érvényesülnie kell a szocialisztikus szellemű nevelés diktandójának». Egyúttal bejelenti, hogy a népszabadság eldorádójának hirdetett Tanácsköztársaságban életbeléptették a szocialisták s egyéb progresszívek által oly sokat gáncsolt «index librorum prohibitorumot». Fontosnak tartottam e részletekre kiterjeszkedni, mivel kiderül belőlük, hogy a könyvtárügyi politikai megbízottak úgynevezett könyvtári politikája a legnagyobb merénylet volt, amit a gondolatszabadság ellen valaha terveztek. De van itt KÖHALMINAK még egy fontos nyilatkozata. Minthogy kijelenti, hogy a selejtezés «azon könyvválogatási elvek alapján fog megtörténni, melyek általában a Szabó Ervin Könyvtár közművelődési könyvtárainak összeállításánál alkalmaztattak» ebből önként következik, hogy a Szabó Ervin-könyvtár vezetői már évek óta tudatosan készítették elő a proletárdiktatura által egyedül üdvözítőnek nyilvánított szellemi irányzatot.

Az értekezlet folyománya volt a közoktatásügyi népbiztosság már említett júl. 25-iki rendelete, mely szerint a vakok összes

pontírású könyvtárai köztulajdonba vétetnek. Ebből kifolyólag a népbiztosság meghagyta, hogy a Vakok Orsz. Nevelőintézete és a Wechselsmann-féle intézet könyvtáraiban lévő ama pontírásos könyvanyagot, mely az ifjúság nevelésével vonatkozásba nem hozható, továbbá azon ifjúsági könyvek másodpéldányait, melyeket a felnőtt vakok is szívesen olvasnak, szolgáltatassák be a Vakok Orsz. Szövetségében (volt Vakokat Gyámolító Orsz. Egyesületben) létesítendő Vakok Központi Könyvtárába, viszont az ezen könyvtárban lévő ifjúsági könyveket osszák szét a nevelőintézetek könyvtárai között. Azonkívül a rendelet arról is intézkedik, hogy az összes intézetekben, foglalkoztatókban és könyvtárakban levő pontírásos könyvek címmásait egyesítsék a Központi Könyvtár katalógusával. Végül elrendeli a pontírásos könyvanyag tartalom és kivitel szempontjából való átvizsgálását és selejtezését. Az intézkedések keresztülvitelét a népbiztosság az Orsz. Könyvtárügyi és Bibliografiai Intézet vezetésével a Vakok Könyvtárügyi Bizottságára bízta, melybe egyidejűleg kinevezte BÁNÓ Miklóst, KELLER Nándort és SÉRA Lajost. (*A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* 4. sz. mellékletén.)

A legutolsó mozzanat ez ügyben KELLER Nándor «vakügyi előadó» július 29-én kelt javaslata a pontírású könyvek másolói részére felállítandó tanfolyam tárgyában. A 8 hetesnek tervezett és vizsgával záródó tanfolyam a látókat és a vakokat huszas, illetve tizes csoportokban oktatta volna a helyesírássra, a Braille-féle pontrendszerű folyóírássra s a másolási irányelvekre, továbbá megismertette volna velük a pontíráshoz alkalmas gépeket és eszközöket.

XI.

Az eddig ismertetett tervek és intézkedések kizárólag Budapest könyvtárügyét tartották szem előtt. A vidéket illetőleg néhány általános rendeleten kívül egyrészt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéből MIHALIK József főfelügyelőségi előadó felelős vezetése mellett alakított Vidéki Közművelődési Könyvtárak Osztálya igen kétes értékű elméleti tervezgetéseiről, másrészt

a helyi érdekeltségek többé-kevésbbé egyéni kezdeményezéseiről számolhatók be.

A legelső intézkedés e téren a közoktatásügyi népbiztosság április hó 2-án a vidéki munkástanácsokhoz intézett felhívása, mely meghagyja, hogy addig is, míg részletesebb utasításokat nem kapnak, rekviráljanak megfelelő helyiségeket a járási vagy megyei székhelyeken lévő olyan közkönyvtárak részére, melyek addig meg nem felelő, proletárolvasók számára hozzáférhetetlen helyiségben voltak elhelyezve s úgy ezen intézkedésüket, mint az elhagyatva talált könyvtárak őrizetbevételét jelentsék be a könyvtárügyi politikai megbízottaknak. (L. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* I. sz.)

Csupán 26 nappal e felhívás kibocsátása után szabályozta a Közoktatásügyi Népbiztosság 22. KN. sz. rendeletével a megyék, városok és községek könyvtárügyének intézését, amivel tulajdonképpen kezdeni kellett volna az intézkedések sorát. E rendelet 3. §-a szerint az intézkedés e téren a helyi Munkás- és Katonatanácsok feladata az Orsz. Könyvtárügyi Tanács irányítása mellett, melynek hatáskörét a Tanács megalakulásáig a könyvtárügyi politikai megbízottak töltik be. E végre a falusi, városi és megyei Munkás- és Katonatanácsok kebelében művelődési osztályok alakítandók, amelyek vagy maguk, vagy ha erre szükség van, külön könyvtárügyi alosztály keretében hajtják végre a tanácsok rendeleteit, vezetik a területükön elhelyezett könyvtárak gazdasági ügyeit, ellenőrzik munkájukat, erre vonatkozólag intézkedéseket kezdeményeznek, illetve foganatosítanak s a helyi könyvtárügyre vonatkozó kérdésekben a felettes tanácsoknak és az Orsz. Könyvtárügyi Tanácsnak véleményt adnak. A 4. §. szerint a fennálló könyvtárak átvételét és átszervezését az illetékes Munkás- és Katonatanácsok az Orsz. Könyvtárügyi Tanács irányítása szerint hajtják végre, amely erre vonatkozólag részletes utasításokat dolgoz ki s szükség esetén állandó vagy ideiglenes könyvtárügyi megbízottat küld ki a Munkás- és Katonatanács közművelődési osztályába, illetve ennek könyvtárügyi alosztályába, aki biztosítja a szervezési elvek egységes keresztülvitelét és szakszerűen támo-

gatja a munkástanácsot. (1. *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye*. I. sz.)

A könyvtárügyi politikai megbizottak április 29-én 83/9. sz. a. iktatták irattárukba ezeket a Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletében kilátásba helyezett utasításokat s lehet, hogy szét is küldték a községeknek, legalább Kocsér község egy alább ismer-tetendő levele ezekre az utasításokra adott válasznak látszik. A Tanácsköztársaság Könyvtárügye c. hivatalos lapjukban azonban nem tették közzé s így az is lehetséges, hogy nem is hajtották végre. Mint igazi kommunista termék megérdemli azonban, hogy legalább néhány szóval vázoljam tartalmát. E rendelet szerint a helység tudományos könyvtárai (főiskolai könyvtárak, szakhiva-talok nagyobb könyvtárai stb.) egyesítendőek s evégből lefoglalandó egy központi fekvésű, e célra alkalmas, úgy építkezés, mint felszerelés tekintetében modern épület (pl. banképület). Ugyanígy egyesítendőek a helység egyéb könyvtárai (az összes népkönyv-tárak, olvasóköri, kaszinók és egyéb egyesületek könyvtárai) egy nagy közművelődési könyvtárrá s e célra ismét a város közepén kell lefoglalni alkalmas épületet, melyben lehetőleg előadó-terem is van, vagy ilyen előállítható. A könyvtárakkal együtt a felszerelési tárgyak: szekrények, állványok, ujságtartók, asztalok, székek stb. is lefoglalandók s ha a zsákmány kevés, úgy más helyről (kávéház stb.) «szerzendők» be a megfelelő berendezési tárgyak. Végül az utasítás kijelenti, hogy a magán és családi könyvtárakat csak az esetben foglalhatják le, ha veszélyeztetve vannak, vagy ha tulajdonosuk elhagyta őket. A bennük levő unikumokról azonban jegyzék készítendő s az a könyvtárügyi politikai megbizottak elé terjesztendő, akik a könyvtár szerve-zetere és üzemére vonatkozó utasításait későbbre helyezik kilátásba.

Úgy a népbiztossági rendelet, mint a könyvtárügyi politikai megbizottak utasítástervezete abból a föltevésből fakadt, hogy a könyvtárügyi politikai megbizottak zavartalanul intézhetik a saját hatáskörükből az egész ország könyvtárügyét. Azonban csak-hamar tapasztalniok kellett, hogy legalább a német többségű

területekre nézve föltevésük nem állja meg a helyét. KALMÁR Henrik német népbiztos ugyanis a volt tanácsköztársaság német lakta területeinek könyvtárügyét egy a könyvtárügyi politikai megbizottakhoz május 13-án 1043/9. sz. a. intézett átiratával a maga hatáskörébe tartozónak jelentette ki s egyuttal 8/19. sz. a. kibocsátott egy rendeletet, mely a közoktatásügyi népbiztosság 22. és 23. sz. rendeleteinek analógiájára készült s a németlakta területeken köztulajdonba vehető könyvtári anyagról és felszerelésekről intézkedik. Egy május 24-én kelt átiratában KALMÁR egy lépéssel tovább megy s azt kívánja a könyvtárügyi politikai megbizottaktól, hogy a rendelkezésükre kerülő német könyveket — eltekintve a szigorúan tudományos szakművektől — utalják át a német népbiztossághoz megfelelő szétosztás céljából. Cserébe ennek a nem épen szerénynek nevezhető kívánságnak a teljesítéséért viszont kijelenti, hogy szívesen látná, ha a könyvtárügyi politikai megbizottak vállalnák el a német többségű vidéken lakó magyarság könyvvél való ellátását s e célból hajlandó rendelkezésükre bocsátani az igazgatása alá kerülő magyar művek nélkülözhető részét. A könyvtárügyi politikai megbizottak június 3-án 292/9. sz. a. feleltek KALMÁR május 13-án kelt iratára s ebből «szívesen» vették tudomásul, «hogy a német lakta területek kulturális és így könyvtári ügyekre is vonatkozó intézkedési jogot magának tartja fenn», de már jún. 4-én 306/9. sz. a. ugyancsak KALMÁRhoz intézett levelükben, mely a május 24-iki átiratra készült válasz, kinyilatkoztatják, hogy «szívesen elvállalják a német lakosság könyvvél való ellátását is», sőt megjegyzik, hogy az ő «nagy és egyenesen erre a célra organizált apparátusuk» által könnyebben is tudnák ezt a feladatot lebonyolítani, mint a német népbiztosság. De természetesen csak úgy, ha a német népbiztosság «saját relációi útján» is beszerez könyveket, amelyeket azután a könyvtárügyi politikai megbizottak a saját anyagukkal kiegészítenének. Minthogy azonban egy füst alatt kijelentik, hogy «német nyelvű könyvek fölött jelenleg meglehetősen kis számban» rendelkeznek s hogy «az egész német nyelvű könyvanyagról nem mondhatnak le», mivel ők «a magyar lakosságot idegen s így elsősorban német köny-

vekkal is el akarják látni» a német népbiztosság teljesen megszakította velük az érintkezést.

Ugy a népbiztosság által kibocsátott rendeletből, mint a könyvtárügyi politikai megbízottak elkészült, de úgy látszik kiviteltre nem került utasításaiból kiderül, hogy eredetileg a vidék könyvtárügyét igen egyszerű úton szándékoztak megoldani, az egy-egy városban, községben vagy falun található könyvkészlet egybeolvasztásával, ami természetesen nem maradt volna a könyvanyagnak a «szellemi diktatura» izlése szerint történő selejtezése és kiegészítése nélkül. Ez a megoldás legalább bizonyos fokig a meglévő történeti fejlődés kifolyása lett volna, de igen kevésbé felelt volna meg a kommunista könyvtárideálnak, mely egyre a könyvek ésszerű és gazdaságos kihasználását hangoztatta.

Sokkal jobban megfelelnek ennek a falanszterideálnak azok a tervek, melyeket MIHALIK József dolgozott ki a könyvtárügyi politikai megbízottak részére, akik május 12-én tisztelegtek először nála s úgy látszik, akkor bízták meg elkészítésükkel. A dolog annyira sürgős volt, hogy az új felelős osztályvezető még éjjel is e terveken dolgozott, s hogy ezt megtehesse már május 14-én kpm. 142/19. sz. a. egy hivatalos igazolványt volt kénytelen igénybe venni, mely szerint «tudományos munkáinak és hivatali teendőinek végzése céljából lakásában egy villamoslámpa égetésére esti 11 óra után is szüksége van». Nagy terveinek kidolgozásához nem kevesebbre, mint 258 óra rendkívüli időre volt szüksége. Miként MIHALIK augusztus 4-én a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz intézett összefoglaló jelentéséből kiderül e napig részben a hivatalos időben, részben a rendkívüli munkaidőben teljesen elkészítette a kecskeméti, ceglédi, nagykőrösi, győri, pápai, kiskunhalasi és soproni könyvtárak s félig vagy harmadrészben a kalocsai, gödöllői, kunszentmiklósi, váci, györszentmártoni, tétii, budafoki, kiskunfélegyházai, ráckevei és szentendrei könyvtárak tervét. A könyvtárügyi politikai megbízottak irattárában csupán a ceglédi, nagykőrösi és győri tervezetek vannak meg, továbbá egy a kecskeméti tervezet beküldését tanúsító kísérőirat, míg maga a tervezet úgy látszik a könyvtárügyi politikai megbízottak egy másik

könyvtári szakértője, dr. BALKÁNYI Kálmánnál maradt, akit kiküldtek Kecskemétre, «a könyvtárak megvalósításának technikai előkészítésére». Magának a könyvtárügyi triumvirátusnak vidéki campagne-ja úgy látszik csak augusztusban vette volna kezdetét, amikor a Lenin-fiúk ismert módszerükkel kellőképp megerősítették volna a vidéken egyre ingadozó kommunista hangulatot. Legalább dr. DIENES László csupán július 28-án kpm. 844/9. sz. a. kért a közoktatásügyi népbiztosságtól nyílt parancsokat a maga, KÖHALMI Béla és MIHALIK József részére, mivel ismételten vidékre kell majd utazniok könyvtárügyben s a nyílt parancsokban Győr, Kecskemét, Keszthely, Pápa és Zalaegerszeg irány megjelölését kéri. A nyílt parancsok azonban már nem voltak kiadhatók s így a triumvirek nem is tapasztalhatták ki a helyszínen, hogy miként is valósíthatók meg az előzetes helyszíni tájékozódás nélkül, tíz év előtti népszámlálási adatokra s a Magyar Minerva elavult, hiányos és megbízhatatlan közleményeire kommunista egyöntetűséggel fölépített tervezetek.

Minthogy MIHALIK József volt osztályvezető tervei egészen egy kaptafára készültek, teljesen elegendő lesz, ha egyetlen tervezetét, a nagykörsít ismertetem a kommunista papiros-tervezgetés elijesztő példája gyanánt.

A Nagykörsői Közművelődési Könyvtár e tervezet szerint nemcsak Nagykörső belső és külső területeit, hanem a körzetébe utalt 9 községet is ellátta volna olvasnivalóval. Kiinduló pontul a lakosságnak az 1910. évi népszámlálásban feltüntetett számaránya szolgál, még pedig nem csak végső eredményeiben, hanem legapróbb részleteiben is. Pontosan ki vannak másolva az erősen elavult népszámlálás rubrikáiból a közel tíz év előtti lakosság anyanyelvére, nemére, életkorára, irni- és olvasnitudására, valamint foglalkozására vonatkozó adatok, ami azt a látszatot van hivatva felkelteni, mintha a tervezet mindez adatok gondos mérlegelésével készült volna. Pedig korántsem így történt. Azt hihetnők, hogy az életkorra vonatkozó adatok kiírása arra szolgál, hogy a remélhető olvasóknak legalább három életkor-kategóriája állítatott fel: a 6—11 éveseké, a 11—14 éveseké és a 15 éven felülieké. Ez

könyvtárpedagógiai szempontból érthető, sőt szükséges is lett volna, mert elemi követelmény, hogy a felnőttek olvasmány- anyaga a gyermekekétől elkülöníttessék s ez utóbbiaké legalább két csoportba osztassék, a szellemi fejlettség alacsonyabb és magasabb fokán állókéra. Ehelyett MIHALIK csupán két csoportot vesz fel, amikor a könyvanyag schematikus részletezésében a képes- könyvek és ifjúsági irodalom csoportját elkülöníti a többi könyv- anyagtól. A foglalkozási statisztika közlése nyomán pedig azt várják, hogy a könyvtárak ismeretterjesztő anyagának megállá- pításánál legalább a három fő foglalkozási ág, a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem adatai vétetnek figyelembe. Ez sem történt meg, hanem e helyett kapunk «könnyű» és «magasabb fokú» ismeretterjesztő irodalmi kategóriákat, amelyek megállapítása racio- nálisan nem a foglalkozásmóddal, hanem a képzettséggel hozható kapcsolatba. Ugyanez áll a szépirodalom három felállított rubri- kájára is, melyek «könnyű», «fejlettebb» és «magasabb fokú» szépirodalmat különböztetnek meg s úgy látszik a klasszikusokat, amelyek e furcsa osztályozás mellett méltán tarthatnának igényt a «legmagasabb fokú szépirodalom» elnevezésére, teljesen kirekesztik, a kommunista termelési rend szépirodalmi alkotásairól nem is szólva, amelyek, minthogy csakis egy irodalmi bizalmi testület engedélye alapján láthattak volna napvilágot, még a régi klasszi- kusokat is tulszárnyalták volna kvalitás dolgában. De nem vétettek figyelembe a tervek elkészítésénél a nyelvi megoszlásra vonatkozó kategóriák sem, amint ez pl. a győrvárosi tervezetből kitetszik, ahol vagy ezer német anyanyelvű lakos van kimutatva anélkül, hogy a könyvtártervezet csak egy szóval is elárulná, hogy 42.589 lakosra elég szűkmarkúan 12.870 kötetben megállapított könyv- anyagból mennyi volna a német.

Ahogy MIHALIK az egyes községek könyvszükségletét meg- állapította a tényleg kiírt statisztikai adatok közül csupán az irni- olvasni tudók számára s a 14 éven aluliakra és felüliekre vonat- kozó adatokra lehetett szüksége, no meg szüksége lett volna a felnőttek értelmi fejlettségének az ismeretére, mert enélkül a különböző fejlettségi fokú ismeretterjesztő és szépirodalmi könyv-

szükséglet számszerű megállapítása teljesen a levegőben lóg, a 258 rendkívüli munkaóra és a 11 órán túl fogyasztott villamos-áram dacára.

A MIHALIK-féle tervezet szerint a Nagykőrösi Közművelődési Könyvtár egész állománya a különböző fiókoknak és kölcsönző állomásoknak közvetlenül küldendő 354 ujság- és folyóirat-példányt is beleértve 14.994 darabból állt volna.

Ez az anyag a következő kategóriák szerint oszlott volna meg:

1. Ujság és folyóirat	---	---	---	---	384 példány
2. Képeskönyv és ifjúsági irodalom				3.225	«
3. Könnyű szépirodalom	---	---	---	6.425	«
4. Fejlettebb szépirodalom	---	---		1.885	«
5. Könnyű ismeretterjesztő mű	---	---		2.465	«
6. Magasabb fokú szépirodalmi mű				335	kötet
7. " " ismeretterjesztő mű				275	«
					14.994 db.

Ebből azonban a nagykőrösi központi könyvtárnak csupán 20 ujság és folyóirat és 3.520 db. egyéb könyv s a nagykőrösi fióknak 10 ujság és folyóirat meg 1.400 db. könyv, a külterületekre pedig 950 db. könyv jutott volna, míg a többi 8.690 db. könyv a körzetébe vont 9 községhez s ezek külterületeihez került volna kölcsönkép 2 évre, illetve 6 hónapra, vagyis Nagykőrös 28.575 főnyi lakosságára esett volna 5870 kötet, azaz majd minden 5 lakosra egy kötet, persze föltéve, hogy az elmúlt, igen mozgalmas 9 esztendő alatt a város lakossága sem nem szaporodott, sem nem fogyott.

Ezen meglehetősen szerény könyvkészlet aligha tudná kielégíteni egy oly fejlett intelligenciájú város lakosságának közművelődési igényeit, aminőnek Nagykőröst ismerjük, ahonnan pl. annyi irodalommal foglalkozó egyén került ki, hogy ezek életrajzgyűjteménye, a *Nagykőrösi Athenás*, egy egész vaskos kötetet tesz! Még nagyobb aggodalommal tölt el a tervezetnek a megoldást ismertető része. Ebben MIHALIK azon kezdi, hogy a *Minervából* kiírja a Nagykőrös és körzetébe utalt községek könyvtárainak

kötetszámát, még pedig, hogy a tájékozottság benyomását keltse, a következő «kategóriák» szerint csoportosítva az anyagot: «általános érdekű mű», «szakmű» és «ifjúsági mű». A csoportosítás igen egyszerű, de a valóságnak épenséggel meg nem felelő fogással történt. MIHALIK ugyanis a kaszinók, egyesületek, iskolák könyvtárait, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által létesített népkönyvtárakat egész kötetszámukkal «az általános érdekű művek» kategóriájába sorolja, holott ezek mindegyikében fölös számmal vannak «szakművek» és «ifjúsági művek» is. Viszont a Földművelésügyi Minisztérium által adományozott népkönyvtárakat a maguk egészében a «szakművek» csoportjába iktatja, noha köztudomású, hogy azok szakműveken kívül szépirodalmat is tartalmaznak. Végül az iskolai ifjúsági könyvtárakat teljes egészükben az «ifjúsági művek» kategóriájába utalja, habár ezek is tudvalevőleg számos olyan művet tartalmaznak, amelyeket az ifjúság olvashat ugyan, de amelyeket még sem lehet ifjúsági műveknek minősíteni. De még ha a tényeknek megfelelő volna is e csoportosítás, létjogosultsága nincs, mivel a MIHALIK tervezte közművelődési könyvtárak anyaga részére felállított kategóriákkal nem vág egybe s így még csak előzetes tájékoztatást sem nyújt arra nézve, hogy pl. a Nagykőrösi Közművelődési Könyvtár egész állagába előirányzott 335 «magasabb fokú szépirodalmi mű» mekkora mértékben van meg a tényleg rendelkezésre álló anyagban. Alapjában teljesen elég lett volna a kötetszám pusztá felüntetése, ami a jelen esetben végső összegében 36.574-re rúg.

Már most MIHALIK úgy tervezi, hogy e «könyvtömeg» Budapestre, a könyvelosztó telepre szállíttatnék be s ebből válogatnák ki, megfelelő kiegészítéssel a Nagykőrösre visszaküldendő 14.610 kötetet. A terv tehát igen gazdaságosnak látszik, mert 36.574 kötetért 14.610 kötetet adni, még a «megfelelő kiegészítés» kautélája mellett sem rossz üzlet. Csakhogy nem egészen így állana a dolog, mivel MIHALIK hozzá teszi, hogy az elszállítás «a közokt. népbiztosság által továbbra is ott helyben meghagyandó könyvtárak anyagának kivételével» történnék. De hogy melyek volnának ezek a könyvtárak, arra MIHALIK még csak javaslatot

sem tesz s így terve megvalósításának pénzügyi része még csak hozzávetőlegesen sem állapítható meg. Pedig az indokolás V. pontja külön foglalkozik «a megoldás pénzügyi részével».

Azt várnók, hogy e részben a könyvtár alapítási, gyarapítási, személyi és dologi kiadásairól kapunk részletes javaslatot. De MIHALIK beéri azzal az általános kijelentéssel, hogy a könyvtárak «felállítása, fenntartása és gyarapítása állami feladat lévén, annak költségeit az állam viseli, de a szükséghez képest és lehetőség szerint a helyi érdekeltségek anyagi hozzájárulását is igénybe veheti». E szerencsésnek éppen nem mondható fogalmazásból nem derül ki, hogy a helyi tényezők hozzájárulása tulajdonképpen mennyire vehető igénybe s vajjon kiterjeszhető-e más költségekre is, mint amelyeket a 3. és 7. pontban kifejezetten mint olyanokat sorol fel, amelyeket a városok, illetve községek tartoznának fedezni. Ezek a könyvtári helyiségek fűtési és világítási költségei, meg a pusztákra és telepekre küldendő könyvcsomagok küldönc-díjai.

Az előrelátható kiadásoknak csupán egy pontjára nézve ad MIHALIK részletezést s ez a személyi kiadások tétele, de természetesen ez esetben is a való élet adottságainak legcsekélyebb számbavétele nélkül. A nagykőrösi könyvtárnál pl. fölvesz egy központi könyvtárost 230 K, egy fiók-könyvtárkezelőt 150 K, egy könyvtári segédet 100 K és egy könyvtári kisegítőt (szolgát) 120 K hetibérrel, továbbá kilenc községi könyvtárkezelőt egyenkint 1000 K és 75 pusztai és telepi megbizottat egyenkint 300 K évi jutalomdíjjal (egy-egy ilyen megbizott működése csupán a téli hónapokra szorítkozott volna s a kezelése alá adandó «könyvtárak» kötetszáma jobbra 30—45 közt ingadozik!) s így évenként egy 14.510 kötetes könyvtár kezelési költségei 68.940 K-t tettek volna. MIHALIK számítása azonban éppen nem reális. Hogy a jutalomdíjakat a proletárállam fizetési rendszere magáévá tette volna-e, ez erősen kétes, de elvégre nincs kizárva. Azonban az kétségtelen, hogy a hetibéres alkalmazottakat a MIHALIK ajánlta fizetési skála alapján lehetetlen lett volna alkalmazni. A népgazdasági tanács 55. sz. rendelete tudvalevőleg öt munkabér-

osztályt állított fel, melyek legalacsonyabb fokozata 170 K-t tett s ezt a legalacsonyabb hetibért is csupán a «szakképzettséget nem igénylő segéd munkások» huzzák volna az 1. és 2. szolgálati évben. Ez egymagában 2600 K többletet jelentett volna már az első évben a MIHALIK által proponált könyvtári kisegítő illetményeinél. A központi könyvtárost, akinek hetibérét 230 K-ban, vagyis annyiban állapította meg, amennyi egy «szakképzettséget nem igénylő segéd munkásnak» járt volna alkalmaztatása 3—5 évében, a IV. fizetési kategória legalacsonyabb fokozata szerint heti 430 K, vagyis évenként 10.400 K-val több illette volna meg, mint amennyit MIHALIK előírányzott. A MIHALIK szerint 150 K hetibérrel kontemplált fiókkönyvtárkezelőt, mint «önállóan dolgozó szakmunkást» a III. hetibérosztályba kellett volna sorozni, 320 K kezdő hetibérrel, ami ismét 8840 K évi többletet jelent s még a «könyvtári segéd» is, abban a legkedvezőbb esetben, ha a 17 éven aluli ifjúságú munkások sorából választják, 50 K-val többet kapott volna hetenkint, mint amennyit a tervezet részére előírányoz s ez ismét 2600 K pluszt okoz. Tehát a MIHALIK által tervezett nagykörösi könyvtárnál mindjárt a megvalósítás évében 93.380 K-t tettek volna ki a személyi kiadások, vagyis a könyvtárban lévő kötetek mindegyikére 6 K 40 f. személyi kiadás esett volna, ami még a proletár-gazdálkodásnál sem mondható kevésnek.

24.000 koronás tévedés egy költségtervezet egyetlen 69.000 K-ás tételénél az egész tervezet realizálásába vetett hitet meg kell, hogy ingassa s csakis a proletár-uralom idejében volt komolyan vehető, amikor még a vezetőség által teremtetett realizásokkal sem volt szokás komolyan számolni.

Mialatt a tíz év előtti lakosság száma, neme, kora és foglalkozása alapján még éjjeli 11 óra után is lázasan folytak a számítások, hogy egy-egy város, község, falu vagy tanya mit sem sejtő lakosai mennyi ujságot és folyóiratot, képeskönyvet és ifjúsági művet, könnyű szépirodalmat, könnyű ismeretterjesztő irodalmat, fejlettebb szépirodalmat, magasabb fokú szépirodalmat és magasabb fokú ismeretterjesztő művet kapjanak (az utóbbi három kategóriát a tanyák és külterületek lakosai elől egészen elzárta a

lakosság intelligencia-fokát szuverénül megállapító tervező), az alatt egyik-másik községben az egyedül üdvözítő központi tervek nélkül is munkába fogtak a szociális termelés hivei.

A legtevékenyebb dr. TÖRÖK Mihály volt, akit a könyvtárügyi politikai megbízottak április 4-én 5/9. sz. a. kelt iratukban biztak meg a pápai ref. főiskola modern nyilvános könyvtárrá való átszervezésével s akinek könyvtári előképzettségére sajátos fényt vet az a körülmény, hogy az átszervezőt egy ápr. 12. kelt értesítés szerint a könyvtárosi tanfolyam hallgatói sorába is fel kellett venni. A könyvtárügyi politikai megbízottak április 4-iki irata, mely a pápai munkástanácsnak szól, egyuttal elrendeli a főiskola dísztermének olvasóteremmé leendő átalakítását, a könyvtár azon könyvanyagáról, «mely a mai idők műveltségének megfelel» egy modern cédulakatalógus készítését, a városban nem működő egyesületek könyvtárainak leltározását és a főiskolai könyvtárba való átszállítását s az iskolai ifjúsági könyvtárakból «a felekezeti propagandát szolgáló» irodalom kiselejtezését. Dr. TÖRÖKben a könyvtárügyi politikai megbízottak gyors és megértő munkásra találtak. Május-június havi működéséről beküldött jelentéséből kiderül, hogy ez alatt a rövid idő alatt nemcsak hogy kiválogatták, persze a «kellő személyzet beállításával» a kézikönyvtár anyagát s elkészítették annak cédulakatalógusát, hanem a dísztermet is átadták olvasóterem gyanánt a közhasználatnak 3 új állvánnyal, 5 ujonnan befestett asztallal és 50 ujonnan beszerzett székekkel felszerelve. Az olvasóteremben az első négy hét alatt 1500 egyén fordult meg, akik a jelentésben 54 foglalkozási ág szerint vannak csoportosítva. Minthogy azonban az 1500 olvasóból 871 a tanuló, a többi 53 rubrika mindegyikére édes-keves egyén jutott. Emellett a könyvtárba beszállítottak 11 «elhagyott» könyvtárat, még pedig:

1. Irgalmasrend könyvtárát		400 kötet	
2. Vas- és fémmunkások könyvtárát		47	«
3. Építő munkások könyvtárát		280	«
4. Leányegylet	«	236	«
5. Nyomdászok	«	221	«
6. Kaszinó	«	2105	«

7. Iparos Ifjak Önképző Egylete könyvtárát	691 kötet	
8. Lloyd könyvtárt	95	«
9. Szocialista pártiroda könyvtárát	145	«
10. Ipartestület könyvtárát	370	«
11. Vöröskereszt «	45	«
Együtt	4635	kötettel

amihez még 410 kötet adomány járult.¹ A kommunizált könyvtárak szépirodalmi anyagából a meg nem felelőt kiselejtezték s a visszatartott anyagot a főiskolai könyvtár szépirodalmi anyagával, valamint a 2500 K költségen vásárolt modern szépirodalmi művekkel egybeolvasztották. De még ezen selejtezés után is a kölcsönkönyvtárban csak azon műveknek adtak helyet, «melyek a mai idők szellemével nem állanak ellentétben». E munkálatok költségeinek fedezésére a pápai munkás- és katonatanács június 10-ig, tehát alig egy hónap alatt 7950 K-t előlegezett, miért is jónak látta a könyvtárügyi politikai megbizottaktól a könyvtár dologi és személyi kiadásainak fedezésére «egyelőre» 50.000 K kiutalását kérni. A pápai munkástanács kérelmét a könyvtárügyi politikai megbizottak áttették MIHALIKHOZ, aki július 14-én közvetlenül válaszolt a munkástanácsnak s az 50.000 K folyósítását addig az időpontig el akarta halasztani, amíg az ő saját pápai tervezete el nem készül, «mely pénzügyi szempontból is irányadóul fog szolgálni». A könyvtárügyi politikai megbizottak azonban, akikkel MIHALIK választát közölte, úgy látszik az «állami tervezet» elkészülését nem tartották lényegbevágónak s július 25-én 732/9. sz. a. fölterjesztést intéztek a Közoktatásügyi Népbiztossághoz az 50.000 K kiutalása érdekében.

Győrtött a városi könyvtár vezetését az ottani Munkás- és Katonatanács művelődési osztálya könyvtárügyi alosztályának határozatából kifolyólag dr. POLGÁR Győző ügyvéd vállalta a proletár-

¹ Egy a pápai ref. főiskola igazgatóságától 1919. okt. 15. kapott jelentés szerint elhurcolták még az Ev. Egyház (130 db.), a Polgári Kör (1000 db.), a Kath. Legényegylet (? db.), a Keresztény Munkásegylet (? db.) és a Munkás gimnázium (? db.) könyvtárát is, továbbá Pápa városától 252 kötetet.

diktatura idején, aki május 30-án jelentette a könyvtárügyi politikai megbízottaknak, hogy a városi könyvtár anyagának cédulázását elrendelte s egyuttal bibliografiai segédkönyveket, valamint társadalomtudományi, főleg a szocializmussal foglalkozó műveket kért. Továbbá annak elrendelését is kérte, hogy a győri kerületi kereskedelmi és iparkamara ki nem használt könyvtára a városi könyvtárral egyesíttessék. A könyvtárügyi politikai megbízottak e megkeresésre június 4-én 29/9. sz. a. válaszoltak s a bibliografiai segédkönyvek megküldését kilátásba helyezték, persze «föltéve, hogy az itteni közkönyvtáraknak van az ilyen művekből fölös számú példánya». Egyuttal nem csak a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának beolvasztásához adták meg az engedélyt, hanem arra is felhatalmazták, hogy «az Iparos és Polgári Kör, Olvasó Egylet, Róm. Kath. Kör könyvtárának megfelelő válogatás után használható anyagát is» a városi könyvtárba kebelezze! E leiratra dr. POLGÁR Győző június 17-én válaszolt és részletebben ismertette a győri könyvtári viszonyokat. A teljesen kommunista alapon álló ismertetés a beolvasztást illetőleg a legéremesebbnek a világi könyvtárak közül a győri Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárát tartja. «Az Iparos és Polgári Kör könyvtára kb. 400 kötet alaposan elhasznált magyar regényből, a Győri Olvasóegylet könyvtára ezenfelül a mult századbeli sablonos történelmi, politikai és jogi művekből áll. A Katholikus Kör könyvtárát, mely a mi szempontunkból nem sokat ér, már régebben széthordták... Az egyházi könyvtárak közül jelentős a püspöki Papnevelő Intézet könyvtára, melynek dr. ZALKA János által szerkesztett nyomtatott katalógusa van és nagyon szép régi kéziratokat és inkunábulákat is tartalmaz. Persze úgy ebben, mint a Püspöki Könyvtárban, továbbá a Karmelita Rend sokkal jelentéktelenebb, valamint még a Szent Benedek-rend győri főgimnáziuma könyvtárában is, mely utóbbi sok értékes helyi vonatkozású anyagot tartalmaz, túlteng a teológia és az egyéb tendenciózus anyag... Ezeknek a könyvtáraknak válogatás nélkül leendő egyesítése tulságos ballasztot jelentene». Azért kérdi «mi történjék a rengeteg teológiai és egyéb holt anyaggal, amely csak sok helyet

foglalna el, minden közművelődési érték nélkül». POLGÁR e beadványát a könyvtárügyi politikai megbizottak MIHALIKHOZ tették át, aki júl. 7-én 306. sz. iratában siet elrendelni, hogy a Kereskedelmi és Iparkamara, az Iparos és Polgári Kör, a Győri Olvasóegylet, a győri Ügyvédi Kamara, a Szent Benedek-rendi főgimnázium tanári és a Kath. Kör már széthordott könyvtárának összes anyagát vegyék át a Városi Közművelődési Könyvtár részére s a «közművelődési könyvtár céljaira alkalmas könyveket» olvasszák be a könyvtár anyagába. «Az egyházi könyvtárak minden egyéb, a közművelődési könyvtár keretébe nem illő anyaga külön összegyűjtendő és további intézkedésig gondosan megőrzendő». A könyvtárügyi politikai megbizottak nem mindenben osztották MIHALIK véleményét s még ugyanaznap, amelyen MIHALIK válasza kiment, a maguk részéről is válaszoltak POLGÁRnak, meghagyva, hogy ám egyesítse a Városi Könyvtárral az egyesületek használható könyvanyagát és a Kereskedelmi és Iparkamara, valamint az Ügyvédi Kamara könyvtárait, de hozzátesszik, hogy «egyelőre érintetlenül hagyandók az iskolai és egyházi könyvtárak». Ez utóbbi intézkedés különösen szerencsésnek mondható, mert ezzel elejét vetett annak a nehezen jövátelhető khaosznak, amely MIHALIK utasításai nyomán épen a legértékesebb győri könyvtárak anyagában előállt volna. Minthogy dr. POLGÁR a könyvtár szakbeosztására nézve is kért utmutatást, a könyvtárügyi politikai megbizottak egyuttal kijelentik, hogy ez «az egész országban egységesen a DEWEY-féle decimális rendszer szerint fog történni», melynek beosztó schemája már sajtó alatt van s addig is míg az kikerül a nyomdából a Szabó Ervin-könyvtár utmutatóját bocsátják rendelkezésre. S végül, mivel dr. POLGÁR a budapesti könyvgyűjtő telepről szeretne könyveket beszerezni, kifejti előtte, hogy «a gyűjtőtelep teljesítő képessége egyelőre nagyon kicsiny s így a vidéki könyvtáraknak maguknak kell lehetőleg beszerezni». Ennek legegyszerűbb módja az ottani könyvkereskedésekben «lefoglalt anyag» átvétele. Győr város tanácsától nyert értesülés szerint az egyesítésre kiszemelt könyvtárak anyagának bevonása kivitelre nem került, a könyvgyűjtőtelepről küldött 345 drb könyv

pedig — kizárólag propagandairat — a diktatura bukása után megsemmisítettett.

Kaposvárt sem maradtak tétlen. HALMA, a város politikai megbízottja, már május 22-én beterjesztette a könyvtárügyi politikai megbízottakhoz a volt kaposvári Nemzeti Kaszinó, Kath. Kör és Hivatalnokok Társasköre könyvtárainak jegyzékét, de hogy ezek könyvanyagával mi történt, arról a könyvtárügyi politikai megbízottak irattára nem ad felvilágosítást. Kaposvárt különben dr. NEUBAUER Ferenc ügyvéd került a megyei könyvtár élére, aki július 19-én kelt jelentése szerint a megyei könyvtár részére átvette a kaposvári főgimnázium tanári könyvtárát, a Kaposvári Kaszinó és a kaposvári Szabadkőműves páholy könyvtárát, valamint a toponári kastély könyveit s ekként 15.000 kötetre növelte a könyvkészletet. A jelentésre MIHALIK július 31-én válaszolt, augusztus közepére részletesebb jelentést kérve, a már meglévő és használható könyvanyag kategóriák szerint való ismertetésével, hogy ez alapon «a könyvtárból még hiányzó anyagot a központból megfelelőkép pótolhassák». Persze erre sem került a sor MIHALIK nagy szerencséjére, akinek úgy látszik sejtelve sem volt a könyvgyűjtő telep «teljesítőképességéről».

Csupán két szűkszavú távirat tájékoztat a Zalaegerszegen történekről. Ezek egyike jún. 27-én a könyvtári politikai megbízottakhoz, másika júl. 14-én a közoktatásügyi népbiztossághoz küldetett s természetesen mindkettőben pénzről van szó a költségek fedezésére. Ezek szerint Zalaegerszegen is megtörtént a könyvtárak köztulajdonba vétele s a zalamegyei munkástanács művelődési osztálya a népkönyvtár szervezését is megkezdte. A könyvtárügyi politikai megbízottak gazdálkodására jellemző, hogy az első táviratra, minden közelebbi információ beszerzése nélkül, rögtön táviratilag válaszoltak s felkérték a zalaegerszegi munkástanácsot, hogy a szükséges összeget a népbiztos intézkedéséig előlegezze.

Kevesebb buzgalommal látta el tiszttét a hevesmegyei Munkástanács művelődési osztálya, amely beírta azzal, hogy a közoktatásügyi népbiztosságnak bejelentse az egri liceumban levő «nagyszabású» könyvtárt és kb. 400 képet magában foglaló képtárt s

kifejezze azon óhaját, hogy ezek felhasználásával Egerben egy «modern» könyvtár és képtár létesíttessék. Minthogy a közoktatásügyi népbiztosság a jelentést csupán júl. 18-án közölte a könyvtárügyi politikai megbizottakkal, tényleges intézkedésre ez ügyben sem futotta már az időből. Egerrel kapcsolatos még a GALLASY-kastélyban «talált» könyvtár ügye, melynek felbecsülésére és átszállítása végett JAKVERT Ede szakember kiküldését kérte. A június 21-én iktatott távirati válasz szerint a könyvtárügyi politikai megbizottak szakember kiküldése helyett utasították JAKVERTet, hogy az egri munkástanács művelődési osztályától kérjen könyvtáros szakértőt, aki becsomagolja és Egerbe szállítsa a könyvtárt.

A debreceni egyetemi könyvtár vezetője dr. Cs. VARGA Antal igazgató-őr mindjárt a kommunizmus első napjaiban nagyszabású szocializáló tervvel járult a Közokt. Népbiztosság elé. Fölterjesztésében azt javasolta, hogy «az 5000 kötetnél nagyobb könyvtárak szocializálásának keresztülvitelével a nagy állami könyvtárak tisztviselői» bizassanak meg s kérte annak megengedését, «hogy a keszthelyi FESTETICH-féle, a tatatóvárosi, pápai és kismartoni ESTERHÁZY-féle, továbbá az alcsuthi József fhg.-féle könyvtárak a debreceni egyetemi könyvtár számára» szocializáltassanak. Együttal kijelentette, hogy «a debreceni egyetemi könyvtár teljes személyzete örömmel vállalkozik a szocializáló munkára». A Közokt. Népbiztosság véleményezésre a könyvtárügyi politikai megbizottakhoz tette át e felterjesztést, melynek tárgyalását meghiusította a debreceni vörös uralom gyors vége.

Hódmezővásárhelyt szintén csak rövid ideig, április 29-ig tartott a proletárdiktatura s ez időben a Városi Könyvtár iratait a művelődési politikai megbizott vette magához, minthogy azonban idejét a lapok és a színház szocializálása teljesen lekötötte, a könyvtárral az egész idő alatt nem törődött. Azonban a vörös hadsereg kivonulása napján, április 28-án a terroristák ú. n. dandárparancsnoka, valami BARTHA nevű egyén a könyvtár helyiségébe is betört, de onnan csupán a könyvtáros téli- és munkakabátját, valamint a címjegyzék eladásából befolyt 1 K 20 f-t emelte el, a könyveket azonban érintetlenül hagyta.

Nagykanizsán az egészségügyi szakszervezet akart az általa alapított Egészségügyi Otthonnal kapcsolatban könyvtárt létesíteni. Erre vonatkozó kérésükből kifolyólag a könyvtárügyi politikai megbízottak május 2-án 87/9. sz. a. a Sajtótermékek Orsz. Tanácsánál megrendeltek a Szakszervezet részére egy kb. 500 kötetből álló könyvtárat, mely «elsősorban egészségügyi szakmunkákat és szocialista irodalmat tartalmazzon». Ezenkívül csak azokat a munkákat tartalmazhatja, amelyeket az OROSZ elvtársnak átadott *Irodalmi tájékoztató* c. könyvjegyzékben a megbízottak «kijelöltek és alkalmasnak találtak». E rendelkezés ismét jellemző példája annak a kritikátlan könnyelműségnek, mellyel «a könyvtárakkal összekötött tudományos kutatásnak és népnevelő munkának» vezetői felelősségteljes tisztükben eljárak.

Ugylátszik hasonló módon juttatták könyvekhez a Városi Alkalmazottak Orsz. Szövetsége veszprémi Egészségügyi Szakosztályát is, mivel a könyvtárügyi politikai megbízottak május 22-én kérdést intéznek a Szakosztályhoz, hogy a Szellemi Termékek Orsz. Tanácsának terjesztő osztálya részéről a szakosztálynak kiadott könyvek «könyvtárszerűen» kezeltenek-e.

Nagy terveket kövacsolt Abony Munkástanácsának művelődési osztálya is. Július 26-án kelt iratában jelenti, hogy augusztus havában az egyik szálló épületét átalakítja munkásházzá, melyben városi könyvtárt és olvasótermet létesít. Minthogy azonban «a könyvtár anyaga csak a megszűnt egyesületek kétes értékű könyvgyűjteményeiből gyűl össze», szeptemberre «megfelelő» könyvanyagot kér.

Nem kisebb agilitást fejtett ki Orosháza Munkástanácsa is, ahol egy április 22-én érkezett jelentés szerint az összes egyesületi könyvtárakat lefoglalták, a könyvtárhelyiségül kiszemelt épület átalakítását megkezdték és a szükséges nyomtatványokat megrendelték. «De hiába, a könyvanyag kétségbeesetten csekély, legfeljebb 2500 a kötetszám, melyet össze birtak hozni, azok közt is sok a duplum, sőt triplum, mert az ilyen vidéki könyvtárakban alig van más, mint VAS Gereben, JÓKAI, MIKSZÁTH és HERCZEG. Főleg általános ismeretterjesztő művekre és gyűjteményekre lenne

szükség» s épen azért kérdi, «nem lehetne-e a már kilátásba helyezett és hön várt szociális kollekción kívül valamely lefoglalt fővárosi könyvtár műveit is megkapni?» Igaz, ott volt a vagy 1000 kötetből álló Károlyi-féle könyvtár a mágócsi kastélyban, de azt nem foglalhatták le, mivel az uradalmi intézőbizottság a Csongrád vm. direktórium által kirendelt bizottságnak még a be-lépést is megtagadta az általános leltározás befejezése előtt.

Annak a rendeletnek, hogy a városokban és községekben lévő elhagyott vagy veszélyeztetett társulati és magánkönyvtárak lefoglalandók s jegyzékük a könyvtárügyi politikai megbizottak-hoz beterjesztendő, csak meglehetősen kevés város és község vezetősége tett eleget. Nevezetesen Dabrony, mely beküldte az Olvasókör könyvtárának jegyzékét, Devecser, mely beterjesztette a Kath. Legényegylet, a Kaszinó, a Polgári Olvasóegylet és az uradalmi könyvtár jegyzékeit, Gutafölde, mely bejelentette, hogy a BATA László földbirtokos kastélyában talált 200 db. könyvet őrizetbe vette, mire a könyvtárügyi politikai megbizottak bekérték a könyvek jegyzékét s egyuttal fölvetették a kérdést, vajjon nem kívánják-e kulturális célra felhasználni a kastélyt, Káptalanfa, ahonnan a káptalanfai népkönyvtár, a nemeshangi Kath. Ifjúsági Egye-sület és népiskola, továbbá a gyepükajáni r. k. népiskola könyv-tárának jegyzékét terjesztették be a könyvtárügyi politikai meg-bizottakhoz, Keszthely, ahonnan az ipartestület maga terjesztette be legnagyobbbrészt rossz állapotban lévő könyveinek jegyzékét, Kiskamód, mely az ottani ág. h. ev. népiskola könyvtárjegyzékét mutatta be, Körmend, ahonnan a Postások, Vasutasok, Tanítók-Köz- és Magánalkalmazottak, Orvosok stb. szakszervezeteinek megbizottja dr. KRISCHER József jelentette, hogy közös könyvtáruk gyanánt átvették a Körmendi Kaszinó könyvtárát, Kunszentmiklós, ahonnan a Szellemi és Ipari Munkások Szakszervezetei jelentik, hogy a Kaszinó helyiségét az 1140 kötetből álló könyvtárral együtt a maguk részére lefoglalták, Lajtaujfalu, mely bejelenti, hogy a «volt» Batthyány-kastélyban 3000 kötetes könyvtár van, Lepsény, ahonnan az Iparoskör könyvtárának jegyzéke küldetett be, Lovászipatona, melynek direktóriuma jelentést tett az ottani

Esterházy Pál-féle palota könyveiről, irattáráról és herbáriumáról, Maglód, melynek munkástanácsát a könyvtárügyi politikai megbizottak felhívták, hogy a Maglódi Kaszinó könyvtárát alakítsák át «proletár közművelődési könyvtárrá», Szécsény, melynek földműves-tanácsa jelenti, hogy a Gross-féle könyvtár 5154 kötetből és 175 füzetből, a PINTÉR-féle pedig 2180 kötetből és 800 füzetből áll s leltározásuk folyamatban van, míg a VELICS-féle könyvtár leltározása felesleges, mivel az nincs veszélyeztetve, Székesfehérvár, ahonnan FORRAI János vallásügyi likvidáló ellenőr július 9-én jelentette, hogy a R. K. Papnövelde, a ferencrendi zárda, a R. K. Tanítók Székesfehérvári Egylete és a r. k. püspök könyvtárát köztulajdonba vette, helyiségüket lepecsételtette és kulcsukat a helybeli Munkás- és Katonatanácsnak átadta megőrzés végett, Tápiószentmárton, melynek munkástanácsa bejelentette, hogy a Magyary-Kossa-féle könyvtárt őrizetbe vette. Várpalota, ahonnan beküldötték az Iparos Olvasókör, meg a Társaskör könyveiről felvett jegyzékeket, Veszprém, ahonnan a Cserhádi Társaskör jelentette, hogy 200 műből álló könyvtára van és Zákány, ahonnan bejelentették a ZICHY Ödön gr. kastélyában levő pár száz kötetes, jelentéktelen könyvtárt, mely különben biztonságban volt.

Dr. POGÁNY Kálmán művészeti és múzeumi politikai megbizott április 14-én jelentette a könyvtárügyi politikai megbizottaknak, hogy Rákoskeresztúron gr. VIGYÁZÓ Sándor kastélyában van egy egyetlen szekrényben elhelyezett könyv- és levéltár, Fóthon pedig a gr. KÁROLYI László-féle kastélyban egy 15.000 kötetes könyvtár, amire DIENESÉK május 31-én felhívták úgy a rákoskeresztúri, mint a fóthi munkástanácsot, hogy a gondjaikra bízott kastélybeli könyvtárak jegyzékét beterjesszék, azonban egyik felhívásnak sem volt foganatja. A fóthi könyvtár különben is kisiklott a könyvtárügyi politikai megbizottak rendelkezése alól BORGHESE herceg olasz követ közbelépésére, akivel szemben KUN Béla jún. 12-én kelt titkos rendelete szerint a «legnagyobb előzékenység tanúsítandó». Nem kevésbé hatékony volt dr. FARKAS László felszólalása, aki tiltakozott az ellen, hogy dabi birtokán volt, legnagyobbbrészt orvosi könyveit az ottani direktórium köz-

tulajdonba vette, mire a könyvtárügyi politikai megbizottak értesítették a dabi direktóriumot, hogy dr. FARKAS könyveit a rekvi-rálás alól mentesítették. Viszont gr. APPONYI Sándorral szemben csak annyit tettek meg, hogy utasították a lengyéli munkástanácsot, hogy APPONYI Sándornak, «az ismert tudósnak» az ottani könyvtárban való tartózkodási engedélyt «minden korlátozás nélkül adja meg». Veszélyben forgott még gr. WIMPFEN Siegfried ercsi-i könyvtára, melynek «biztosításával» a könyvtárügyi politikai megbizottak Kovács Ödönt bízták meg, gr. FESTETICH Benno dunaharaszti könyvtára, melynek pontos leltárát sürgősen bekérték a könyvtárügyi politikai megbizottak a dunaharaszti direktóriumtól és a nagycenki ESTERHÁZY-kastélyban (?) lévő könyvtár, melyet a Magyarországi Szocialista-Kommunista Párt július 2-án kelt figyelmeztetése szerint az ottani direktórium akart lefoglalni a maga részére.

Könyvtárt kértek az ácsi cukorgyár, az albertfalvai munkástanács, az egercsehi köszénbánya r.-t., a felsőgallai Vas- és Fém-munkások szakszervezete, a törökbálinti munkástanács és a zalaudvarnoki Szocialista Pártszervezet; könyveinek bekötésére kért 400 K segílyt a prónaifalvai földmívelők és kisgazdák csoportja. Mind e folyamodók nem kaptak pusztá ígéreteknél egyebet, néhány oldalvágással az eddig «elhanyagolt magyar könyvtárügy»-re. Csupán egy kérelem teljesítése volt sürgős, a Csurgói Közművelődési Könyvtáré, amelynek részére a Népszava könyvkereskedésből június 7-én megrendelték a BLÉNESSY János tanító által kijelölt szocialista iratok 1—1 példányát. De még ekkor is a másébból adtak, mivel utasításuk szerint «a számla egyelőre a csurgói munkástanács nevére állítandó ki».

A nagyotakarás e korszakában magában áll a kocsériak szerénysége, akik nem akarnak «országgra szóló könyvtárt felállítani», hanem a «föld egyszerű népének lelkivilágához mért» «népies könyvekből álló» gyűjteményt. A könyvtárügyi politikai megbizottak 83/9. sz. körlevelére adott válasz ez, amely nagy igényű kijelentéseivel úgylátszik megdöbbenetette a derék kocsériakat. Kár, hogy nem ismerték MIHALIK tervét, különben nem szerénykedtek volna

oly nagyon. E tervszerint Kocséron «helyben» csupán 40 db. képeskönyv és ifjúsági irodalom, 200 db. «könnyű szépirodalom» 60 db. «fejlettebb szépirodalom» és 60 db. «könnyű ismeretterjesztő irodalom» állt volna mindössze rendelkezésre a 2281, 1910-ben írni-olvasni tudónak s ehhez hihetőleg sem banképületet nem kellett volna lefoglalniok, sem kávéházat kifosztaniok.¹

GULYÁS PÁL.

¹ Az Orsz. Tanács hatáskörébe tartozó népkönyvtárakat a kommün alatt a következő veszteségek érték:

1. Aszód 348 köt. (teljesen). — 2. Balatonalmádi sok köt. — 3. Balmaújváros 155 köt. — 4. Bácsa 150 köt. (teljesen). — 5. Boldog 49 köt. — 6. Budafok 2 köt. — 7. Budapest: I. ker., Ált. Közjótékonyági Egyesület 178 köt. — 8. Budapest: I. ker., Koronaórség 31 köt. — 9. Budapest: I. ker., 17. sz. helyőrségi kórház 416 köt. — 10. Budapest: VII. ker., Vakok Braille-könyvtára 59 köt. — 11. Budapest: VII. ker., Orsz. Közp. Kath. Legényegylet 92 köt. — 12. Budapest: VIII. ker., Honvédfogház 930 köt. — 13. Budapest: VII. ker., Zuglói Kath. Kőr 66 kötet. — 14. Budapest: X. ker., Nép- és Iskolai könyvtár sok kötet. — 15. Cegléd 3 köt. — 16. Debrecen, Homokkert 94 köt. — 17. Debrecen, Iparostanonc-otthon 93 köt. — 18. Domaháza 67 köt. — 19. Dunabogdány 1 köt. — 20. Dunaföldvár 14 köt. — 21. Esztergom, Tanonc-Otthon 12 köt. — 22. Féltorony 6 köt. — 23. Görömböly több köt. — 24. Gyenesdiás 11 köt. — 25. Győr, I-sz. Népkönyvtár több kötet. — 26. Gyula, O.T. könyvtár 7 köt. — 27. Gyula, DMKE honvédkönyvtára 485 köt. (teljesen). — 28. Hatvan 182 köt. — 29. Jánoshida 20 köt. — 30. Jászapáti 37 köt. — 31. Jászárokszállás 35 köt. — 32. Kaposvár 118 köt. — 33. Kiskúnfélegyháza 70 köt. — 34. Kiskúnhalas, Gazdakör 20 köt. — 35. Kiskúnhalas, Iparostanonc-iskola 104 köt. — 36. Kíspeszt, Iparostanonciskola 186 köt. — 37. Kőszeg 38 köt. — 38. Makó, Igáskörzet 11 köt. — 39. Marcali 26 köt. — 40. Mátészalka 20 köt. — 41. Mezőcsát 152 köt. — 42. Mezőnyék 2 köt. — 43. Monor 190 köt. — 44. Nagybarca 130 köt. — 45. Nagykáta 11 kötet híján teljesen elpusztult. — 46. Nick 45 köt. — 47. Olaszfalu 6 köt. — 48. Pápa 215 köt. — 49. Pilis 260 köt. — 50. Pusztamérges 13 köt. — 51. Rákospalota 10 kötet híján teljesen elpusztult. — 52. Sajószentpéter 90 köt. — 53. Sopron, Ügyészségi fogház 1500 köt. — 54. Szentendre 279 köt. — 55. Szentes, Iparostanonc-iskola 2 köt. — 56. Szentes, Eperjesszél néhány köt. — 57. Szentgál 6 köt. — 58. Szolnok, Újváros 68 köt. — 59. Szombathely, Kereskedelmi Kőr 51 köt. — 60. Szűgy 58 köt. — 61. Tamási 160 köt. — 62. Újpest, Kath. Legényegylet sok köt. — 63. Zagyvarékás 196 köt. — 64. Zalaegerszeg, Iparoskőr 300 köt.

LODOVICO GONZAGA IMÁDSÁGOS KÖNYVE AZ IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN.

1903-ban az Iparművészeti Múzeum RADISICS Jenő szerencsés vásárlása folytán egy kis imakönyvnek jutott a birtokába, mely úgy történeti, mint művészi szempontból figyelmet érdemel. A szövegkezdő két lap alján (13 v és 14 r) egy-egy címert találunk. Az egyik a GONZAGA család címere (14 r), nagyon sérült, de világosan fölismerhető állapotban: a szív pajzs 2. és 4. mezejében a család ősi címere, a három fekete pólya arany lapon, az 1. és 3. mezőben fehér oroszlán vörös alapon látható, mely 1365 óta IV. KÁROLY cseh király adományaképen szerepel a címerben. Mikor 1433-ban ZSIGMOND király császári hűberré emelte Mantuát, az előbbi címert szív pajzsul egy pajzsra helyezték, melyet vörös heraldikus kereszt oszt négy mezőre; ezek mindeikébe fekete sas van rajzolva. A kis imakönyv címerében a négy sas ki van kaparva vagy mosva, a címer többi részlete eléggé ép és világosan fölismerhető. Az elülső lap aljára (13 v) a HOHENZOLLERN család címere van festve, melynek 1. és 4. mezeje fehér, a 2. és 3. fekete. A két címer rendes szokás szerint a tulajdonosé és feleségéé, vagy a tulajdonosnőé és férjéé: itt is csak azt jelentheti. Ha a GONZAGÁK származási tábláját végignézzük, a XV. sz. második felében csak egy házasságot találunk, mely e két család tagjai között kötött, a két címer tehát minden kétséget kizáróan mutat rá egykori tulajdonosaira.

III. Lodovico GONZAGA — 1444 óta Mantua örgrófja — 1433-ban házasságot kötött HOHENZOLLERN Borbálával, János brandenburgi választófejedelem leányával, egy rendkívül művelt és tanult nővel. A renaissance ismerősei előtt ezek nem üres nevek. A mantuai udvar már Lodovico alatt találkozó helye a legkivá-

őbb humanistáknak és művészeknek; PLATINÁVAL, GUARINOVAL, FILELFOVAL élénk összeköttetésben állott; Andrea MANTEGNA életének egyik legfontosabb művét a mantuai kastélyban levő Camera degli Sposi pompás freskó díszét Lodovico szolgálatában alkotta, Leone Battista ALBERTI, DONATELLO stb. is dolgoztak a számára.

A GONZAGÁK könyvtára már 1407 óta nagy hírnek örvendett és Lodovico élénk művészi érdeklődése mellett nem csodálhatjuk, ha mindennapi imakönyvétől is megkívánta, hogy művészi becsű legyen. A kis kódex díszítése tipikusan firenzei, erre az iskolára különösen jellemző a lapszélek ornamentikája, mely könnyed, finom levélindázatot mutat derült színű tarka virágokkal, melyek közé puttók, őzikék és madarak vannak kedvesen elszórva. A figurális részek, az apró kis jelenetekkel díszített mezőcskék tüzetes vizsgálata megengedi azonban, hogy pontosan meghatározhassuk nemcsak az iskolát, hanem a műhelyt is, melyben az imakönyv készült. A lapok karaktere minden tekintetben Francesco d'Antonio del CHIERICO műhelyére vall, aki a firenzei miniaturfestészet egyik kimagasló alakja volt. Neve Magyarországon sem ismeretlen; MÁTYÁS király számára többek között egy pompás Psalteriumot festett, melyet ma a wolfenbütteli hgi könyvtárban őriznek (God. 39, aug. 4.). Ezenkívül foglalkoztatták a nápolyi udvar, az urbinói herceg és végül a MEDICIEK, kiknek kedvelt festője volt.¹ Ez a könyv szolgáltatja az első adatot arra, hogy a GONZAGÁKNAK is dolgozott. Ha ugyan a címerek kevésbé finom munkájából nem kell azt a következtetést levonnunk, hogy a kódex nem rendelésre készült, hanem a készen vett imakönyvbe később, Mantuában festették bele a tulajdonos címerét. Legrégibb művei, melyeknek keletkezési évét pontosan ismerjük, a firenzei S. M. del Fiore dómoperája számára készült antifonáriumok.

Ezzel körülbelül egyidős egy kis imádságos könyv lord LEICESTER birtokában, Holkham Hallban. DOREZ szerint az imakönyv 1469-ben készülhetett Lorenzo MEDICI és Clarice ORSINI nászára, mert a könyv első két lapján e két család címere lát-

¹ P. d'ANCONA, La miniatura fiorentina, Firenze, 1914. p. 59—64.

ható.¹ Az Iparművészeti Múzeum kódexe és Lorenzo MEDICINEK ezen imakönyve között levő benső kapcsolat arra kényszerít, hogy a kettőt egyazon műhely termékeinek tartsuk.

Az ornamentika könnyű virágaival és folyondáraival ugyanaz és egyes motívumokban (őzikék, madarat fogó gyermekek, harcoló és ülő gyermekek) pontosan egyezik CHIERICO egyéb munkáival is.² A felfutó virágok között CHIERICONAK nagyon is ismert modora szerint — egy lap szélén akár háromszor is — különféle formájú, apró kis mezőkben megnyílnak szemünk előtt az új testamentum történetei, csodálatosan apró alakokkal, melyeket jóformán csak nagyítóval tudunk kivenni. A tulajdonképeni imakönyvet mind a két kódexben kalendárium előzi meg, hol minden hónaphoz a lap alján egy-egy kis medaillonban az arra a hora eső főfoglalkozás van festve. Igaz, hogy a témák ezekben — mint CHIERICO egyéb ilyen munkáiban is — hagyományosak, de az az egyezés, amely pl. április hónap képében a GONZAGA- és MEDICI-kódexekben a szemünkbe ötlik, nem tekinthető egyszerű, hagyományokozta egyezésnek. A hagyomány ereje nem terjed ki az egyes formákra. A GONZAGA-kódexben jobbra lovagló sólyomvadászt látunk vadászkutyával, a MEDICI-kódexben az ifjú nemes bal felé léptet és három kutyája van. De a ló járása, a lovas tartása, ahogy egy kissé hátrahajlik és kezén ülő solymával beszél, mindez nem véletlen egyezés, itt sokkal közelebbi a kapcsolat. Noha az ornamentika színekben és formákban rendkívül gazdag és leleményes s az apró jelenetek elragadóan kedvesek, mégis — sajnos — az Iparművészeti Múzeum kódexét CHIERICO sajátkezű munkájának nem tarthatjuk, mert munkája egészben nem olyan finom és precíz, mint CHIERICOÉ. Mindamellett modora oly erős rokonságot mutat a mesterével, hogy föltétlenül annak közvetlen környezetében, műhelyében kellett készülnie.

CHIERICO egyéb munkáival is mutat egyezést a kódex, így a

¹ L. DOREZ, Les manuscrits à peintures de la Bibliothèque de Lord Leicester à Holkham Hall. Norfolk. Paris, 1908. p. 84—86 és LIII. tábla.

² P. d'ANCONA, Id. m. LXX. és LXXI. tábla.

109. v. lap félalakos prófétái feltűnően emlékeztetnek legkorábbi munkájának, a firenzei dóm számára 1463—81-ben készült antifonáriumnak prófétáira,¹ a mezők elosztását nézve és ornamentális tekintetben legközelebb áll. hozzá egy *Breviarium fratrum minorum*, mely szintén CHIERICO korábbi idejéből való² és főleg egy imakönyv a vatikáni könyvtárban (Cod. Barber. Lat. 382.), melynek két első lapján a CAPPONI és GINORI címert ismerték fel.³ A kalendáriumot követő első lapja a kódexnek az Angyali üdvözlöt ábrázolja, hol az angyal egész alakja, mozdulata, feje sokkal gondosabb, sokkal finomabb eredetije a GONZAGA-imakönyv 13. v. lapján levő Annunciáció angyalának.

Mindezen művek összefüggése általában CHIERICO első korszakába utalja a kis kódexet. MILANESI⁴ kimutatta, hogy CHIERICO már ezen első idejében, a dómopera antifonariumainak festésénél sem egymaga dolgozott és pontosan rámutat azon lapokra, melyeket Zanobi STROZZI és más, ismeretlen tanítványok és segédek kezemunkájának tart. Paolo d'ANCONA is, Francesco d'Antonio műveinek pontos vizsgálatánál több olyanra akadt, melyek szintén csak műhelymunkák, így a Laurenziana *Claudianae Carmina Anepigrapha* (Plut. 33, 3.), a Laurenziana *Caesaris Commentaria* (Plut. 68, 14.), a modenai Bibliotheca Estense Korvin-kódexe (*Origenis Homiliae*, Cod. 458.) és a vatikáni könyvtár *S. Hieronymi et Didymi Opera quaedam* c. munkája. (Cod. Urb. lat. 52.)⁵

Pontosabb időmeghatározást a LEICESTER-féle MEDICI-kódex és Lodovico GONZAGA életrajzi adatai szolgáltatnak. Lorenzo MEDICI esküvője 1469. jún. 4-én volt, a könyv tehát előbb nem készülhetett, s ha most már nem is akarjuk a két címerből DOREZ-val azt a következtetést levonni, hogy a könyv épen a nász alkalmából készült, mégis 1488 után nem készülhetett, mert akkor

¹ P. d'ANCONA, Id. m. LXX. tábla. Laurenziana. Cod. Edili. 151. F. 1.

² P. d'ANCONA, Di alcuni codici miniati di scuola fiorentina. La Bibliofilia. 1908. p. 45.

³ P. d'ANCONA, La miniatura fiorentina. LXXIV. tábla.

⁴ G. MILANESI, Storia della miniatura italiana. (Vasari Le Monnier-féle kiadása. VI. kötet.) Firenze, 1850. p. 248—258.

⁵ P. d'ANCONA, Id. m. II. k. 790, 795, 814, 831.

Clarise ORSINI meghalt. Kapjuk tehát a két határszámot: 1469—1488. Minthogy a MEDICI-kódex aránytalanul díszesebb és CHIERICO sajátkezű munkája, előbb kellett keletkeznie, mint a GONZAGA-kódexnek, mely csak a műhelyben készült, ezen munka felhasználásával, közvetlen utána. Lodovico GONZAGA 1478-ban bekövetkezett halálának évszáma a korhatárt még szűkebbre vonja: mind a két kódexre kapjuk tehát ezt a végső évszámot: 1469—1478. Előbbi megállapításaink, hogy a kódex képei meggyőzően egyeznek CHIERICONAK épen első idejéből származó munkáival és az évszám, melyet számításaink alapján kaptunk, egymás erejét meglepő módon támogatják.

Az Iparművészeti Múzeum kódexe tehát: Lodovico GONZAGA és Brandenburgi Borbála imakönyve volt; készült 1469—1478-ban, Francesco d'Antonio del CHIERICO firenzei miniátor műhelyében.

A kódex pontos leírása:

Officium Beatae Mariae Virginis, secundum consuetudinem romane curie. Latin, Pergament, 107×77 mm, 189 lap, 4°. Gondos olasz minuszkulák, miniatürök, virágos lapszél-diszkek, iniciálék és egyszerű kék és vörös lapszélornamentika. XVI. századi barna bőrkötés kapcsokkal, a könyv második kötése. Ennél a második kötésnél a lapokat erősen körülvágták és a miniatürök érzékenyen megsérültek. Aranymetszés.

Elöl négy üres lap, elmosott tollpróbákkal, későbbi korból. 1' r—12' v kalendárium, melyben az ünnepek arany betűkkel vannak írva; a KL arany alapon eperszínű, kék, sárga és zöld színekkel.

1' r Január. Az alsó lapszélen levő medaillonban: előkelő úr eperszínű ruhában kandalló előtt ül és melegíti a kezét. A lapot három oldalán tarka virágos keret díszíti, arany bogyókkal. Főszínek: sárga, kék, eperszín. Ugyanilyen módorú diszítmény a kalendárium 1 lapjának három szélén.

2' r Február. A medaillonban: Létrán álló ember felfutó szőlőt nyes.

3' r Március. « « Halászó ember.

4' r	Aprilis.	A medaillonban:	Sólyomvadászatra induló ifjú
5' r	Május.	«	Májusi játék. nemes.
6' r	Június.	«	Kaszáló mezei munkás.
7' r	Július.	«	Két cséplő mezei munkás.
8' r	Augusztus.	«	Fekvő beteget látogató orvos.
9' r	Szeptember.	«	Szőlőt taposó munkások.
10' r	Október.	«	A szőlőt hordókba rakó munkások.
11' r	November	«	Szántó-vető munkások.
12' r	December.	«	Disznóölés.

13' v Külön beillesztett lapon az Angyali üdvözet. Mária ruhája eperszinű, palástja kék. A háttérben szürkés kék mennyezeti ágyszőnyeg. Balról az angyal eperszinű ruhában, zöld szárnyakkal. Köröskörül gazdag keret, tarka virágokkal, melyek közé puttók, madarak és özikék vannak elszórva, ezenkívül medaillonokba és négyszögű keretekbe kis jelenetek vannak festve. Fönn: a közepén négyszögű mezőben az Atyaisten félalakja, áldásra kinyújtott kezekkel. Tőle balra a sarokban medaillon Mária bemutatásával a templomban. Jobbra medaillon Mária és József eljegyzésével. A közepén: balra az Annunciációtól négyszögű mezőben a 12 éves Jézus a templomban; jobbra négyszögű mezőben Mária látogatása Erzsébetnél. Lenn: balra medaillonban a betlehemi gyermekgyilkosság, jobbra Jézus születése. A két jelenet között levő medaillonban a Hohenzollern címer látható, fölötte hegedülő angyal, babérkoszorú és a címet szalagon tartó más két angyal.

14' r Kezdődik az Officium beatae Mariae virginis. Gazdag keret, mint a 13 v lapon. Fönn: a közepén ovális keretben a Madonna a gyermek Jézussal, balra medaillonban Joachimot kiűzik a templomból; jobbra az angyal hívul hozzá Joachimnak, hogy gyermeke lesz. Lenn: balra medaillonban a Találkozás az aranykapunál; jobbra Mária születése; a közepén a Gonzaga címer, sérült állapotban. Eperszinű D iniciálé, Mária koronázásával.

- 27' v Ad laudes. Eperszinű D iniciále, benne kórusban éneklő fiú és férfi. Balra és fönn virágos lapszéldisztítés.
- 43' r Ad primam. Kék D iniciále, benne a Találkozás az aranykapunál, balra virágos lapszéldisztítés.
- 49' v Ad tertiam. Kék D iniciále, benne Ker. szent János születése. Balra és fenn lapszéldisztítés, lenn Ker. szent János félalakjával.
- 55' v Ad sextam. Kék D iniciále, benne az Üdvözet a pásztoroknak. Balra és fönn lapszéldisztítés.
- 61' r Ad nonam. Kék D iniciále, benne Mária és Anna fürdetik a Jézus-gyermecket. Balra és fönn lapszéldisztítés.
- 66' v Ad vespervas. Eperszinű D iniciále, benne a Szentháromság. Fönn és balra virágos lapszéldisztítés.
- 75' r Ad completorium. Kék C iniciále, benne a dicsőséges Szűz imádkozó egész alakja. Balra és fönn lapszéldisztítés.
- 109' v Külön beillesztett lapon a Bűnbeesés, a háttérben a kiüzetéssel. (Nagyon elkenve.) Köröskörül gazdag lapszéldisztítés gyerekekkel, madarakkal, özekkel, halálfejekkel. A négy sarokban medaillonok prófétákkal, kezükben mondatszalagon: MEMENTO MORI. Az 1. és 4. halálfejet tart a kezében.
- 110' r Kezdődik az Officium mortuorum. Gazdag virágos lapszélderet, mely két oldalt halálfejekken nyugvó vázákból indul ki. Fönn: balra medaillonban Jézus feltámaszt egy halottat; jobbra föltámasztja Jairus leányát. Lenn: a középén Lázár föltámasztása. Eperszinű D iniciále, benne: szent Macarius egy koporsóban fekvő csontváza figyelemztet három előkelőt. (A három élő és a három holt legendájából.)
- 105'—108', 156—160', 188' újabb bejegyzésű imádságok.
- 171'—181' litánia, melyben több szent neve ki van vakarva és más nevekkal helyettesítve.

HOFFMANN EDITH.

MAGYAR SZÉPIRODALOM IDEGEN NYELVEN.

(Pótlék Gulyás Pál dolgozatához.)

Hogy milyen arányban tudtunk nemzeti irodalmunkkal egyrészt nemzetiségeinkre, másrészt a nyugati nemzetekre hatni, annak mértékét körülbelül jelzi a magyarból az illető nyelvekre való fordítások mennyisége. Magyarországon kívül nagyon kevés ember tud magyarul. Kisebb nemzetek nyelvét is többen ismerik, nagy nyugati nemzetek nyelvészei és irodalombuvárai közül, mint a mienket. Rokonaink közül csak a finn filológusok tudnak magyarul. Legtöbbet németre fordítottak a magyarból. De míg pl. angolból németre kizárólag németek fordítanak, a magyarból németre (s más nyelvre is) fordítók közt nem kevés a magyar-ajkú. Ez a fordítás minőségét is érinti. E fordításoknak részben politikai vonatkozásuk is van. Ezt a momentumot sokkal extenzívebb és intenzívebb módon kellett volna és kellene érvényesíteni. Tudományos irodalmunknak aránylag kevés munkája jelent meg idegen nyelven. Magyar írók néha nemzeti érdekből egyenesen idegen nyelven írták meg nem egy jelentős művet.

GULYÁS Pál nagy szolgálatot tett a bibliográfiának és az irodalmi búvárlatnak ezen munkáival: «Magyar szépirodalom idegen nyelven». Megjelent előbb a Magyar Könyvszemlében (1913—1917. évf., 11 közl.) s aztán külön mint: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéké-nek IV. része, Budapest, 1919. Ehhez I. függelékül: «A magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum naptár-gyűjteményében». Magyar Könyvszemle, 1919. évf. és külön.

E két jegyzék csak a M. N. Múzeum könyvtárának anyagát dolgozza fel kimerítőn és mintaszerű tüzetességgel. Nagyon kíváncsú volna, hogy a hivatott szerző feldolgozza a múzeumi könyv-

táron kívüli és (kellő segéd munkásokkal) a folyóiratokban szét-
szórt ebbeli gazdag anyagot is.

Nekem módomban van GULYÁS első jegyzékét kiegészíteni
három szerény adalékkal, még pedig saját magam fordításaival,
melyeknek egy-egy példányát egyúttal beszolgáltatom a Múzeum
könyvtárába. Az adalékoknak némi kultúrtörténeti érdekük van.

A hetvenes évek második felében a pancsovai m. kir. állami
főreáliskolában a magyar nyelv és irodalom és a filozófia tanára
voltam s a «Banater Post» című hazafias német lapot szerkesz-
tettem. A tárcát is felhasználtam a magyar szellem terjesztésére.

1877. július 12-iki kelettel Budapestről a következő tartalmú
levelező-lapot kaptam: «Dr. Herrmann Antal tanár úrnak Pancsován.
B. Kemény művei fordítási joga annyiban engemet illet, mert
művei tulajdonjogát még életében egy okirat erejénél fogva reám
ruházta. Én a fordítás jogát szívesen átengedem önnek díj nél-
kül. Úgy tudom, hogy csak a «Zord idők» fordíttatott le németre
s egy pár beszélye a pozsonyi német lap tárcájában. Gyulai Pál.»

E feljegozítés alapján lefordítottam KEMÉNY Zsigmond néhány
beszélyét. *A két boldog* fordítása a *Banater Post* tárcájában az
1877 nyarán és őszén jelent meg és aztán külön e címmel:
Sigmund Kemény's Werke. Autorisierte Übersetzung aus dem
Ungarischen von Dr. A. H. I. Heft. Zwei Glückliche. Historische
Erzählung. Pancsova, 1877. Druck u. Verlag von C. Wittig-
schlager. 1877. Belső cím: Zwei Glückliche. Historische Erzählung
von Baron Sigmund Kemény. 8°, 50 lap.

Az 1878. év elején ugyanezen lap tárcájában megjelent az
Erény és illem fordítása *Tugend und Sitte* címmel ezen dátu-
mokkal: február 10, 14, 17, 21, 24. Március 3, 7, 10, 14, 17, 21.
Ebből nem készült különlenyomat, minthogy az előbbiből egy
példány sem kelt el, de nem is történt semmi a terjesztés érdeké-
ben. Nemsokára rendkívül küzdeľmes évek következtek. Nagy
sajnálatomra abba kellett hagynom KEMÉNY műveinek fordítását.

Időközben a pancsovai áll. főreáliskolához került WIGAND
János, a kiváló germanista, aki költői remekműveket egyforma
virtuozitással fordított németből magyarra és viszont, s aki nem-

rég halt meg mint a szegszárdi áll. főgimnázium igazgatója. WIGAND az 1881. év végén hazafias színdarabot írt «Az új hazában» címmel, részben versben, három népdalbetéttel. Az eredeti szöveg sokkal később jelent meg a WIGAND szerkesztette millenniumi «Pancsovai Emlékkönyv»-ben (Pancsova, 1896. 562 l., nagy 8°) a 232—249. lapon. Előadták a pancsovai műkedvelők 1882. jan. 7-én a főreáliskola segélyező egyesülete javára rendezett hangversenyen. A tartalom lényege: Előkelő szerb testvérpár a török üldözés elől Délmagyarországba menekül. A férfi elvesz egy magyar nemes leányt, büszke nővére ellenkezés után előkelő magyar neje lesz. Tendencia: magyar-szerb testvériség.

Ezt a színművet németre fordítottam és kiadtam az 1881. évi *Banater Post* december 15, 18, 22, 25 és 29-iki számainak tárcájában. Külön is megjelent e címmel: «In der neuen Heimat. Historisches Schauspiel in einem Akt vom Johann Wigand, königl. ung. Mittelschul-Professor. Übersetzung aus dem ungarischen. Im Selbstverlage des Unterstützungs-Vereines des Pancsovaer Real-Gymnasiums. Preis 25 kr. Pancsova. Buchdruckerei von Carl Wittigslager. 1881. Kis 8°. 29 l.

A darabról és az előadásról hosszabb tanulmányt írtam *Das Konzert vom 7. Januar* címmel. Megjelent a *Banater Post* 1882. évi január 15, 19, 22, 26, 29, február 2, 5, 9-iki számainak tárcájában.

A *Banater Post* 1876—1885. évfolyamainak nálam maradt s a M. N. Múzeum könyvtárának átadott hiányos példányában még a következő, magyarból való fordításokat találtam: Aus dem Tagebuch einer Dame. Eine Lebensgeschichte. Aus dem Ungarischen übersetzt von Emilie Wittigslager. 1880. 1—6. szám. — Tullia Manini, die Tochter des letzten Dogen von Venedig. Aus dem Ungarischen v. H. Tabery. 1880. 11., 13., 14. szám. — Am Rand des Abgrundes. Nach dem Ungarischen von Hades. (I. U.) 1880. VIII. 8. — Koloman Mikszáth, Die Gänse von Brezo. Übers. v. M. Club. 1882. 31., 32. szám. — Die weisse Lilie. Gedicht von Zombor. Übers. v. M. Cl. 1882. 44. sz. — Kazinczy, A csónak. 1882. V. 25.

1883-ban néhány hónapra a fehértemplomi áll. főgimnáziumban a magyar nyelv és a filozófia tanára voltam, ottani tanártársam dr. CSENGERI János alkalmi prológot írt, mely megjelent egy négy lapnyi nyomtatványban. Cím lap: Emléklap a fehértemplomi «Társaskör» műkedvelői színpadjának megnyitása alkalmával 1883. május 8-án. Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája. 1883. 2. lap CSENGERI prológja, 3. lap az én fordításom, 4. lap két magyar és egy német színdarab címlapja. Az én fordításom előzőleg már megjelent az ottani *Nera* című német lap tárcájában.

E három nyomtatvány a GULYÁS kimutatását egy magyar szerzővel (CSENGERI), egy német fordítóval (HERRMANN), egy kiadó hellyel (Fehértemplom) és egy kiadóval (WUNDER) szaporította.

Régebben a magyar-német irodalmi vonatkozásokkal foglalkoztam és évtizedeken át gyűjtöttem a magyarból való német fordításokat és magyar vonatkozású német szépirodalmat. E meg lehetős gazdag gyűjteményt az állami Paedagogium könyvtárának ajándékoztam. Ebben több olyan mű van, amely nincs meg a M. N. Múzeum könyvtárában. Ezekről közelebbről megemlékezem.

HERRMANN ANTAL.

A MAGYAR SZÓTÁRAK ES NYELVTANOK KÖNYVÉSZETE.

(Első közlemény.)

Nyelvtudományi irodalmunk érezhető hiányát akartam megszüntetni szótáraink és nyelvtanaink könyvészeti összeállításával.

Földolgoztam erre a célra SZABÓ Károly Régi Magyar Könyvtárát, PETRIK és KISZLINGSTEIN könyvészeti köteteit, a Magyar Könyvkereskedők Évkönyvében megjelent könyvészetet (1900—1917), HELLEBRANT Árpádnak az *Egyet. Phil. Közöny* 1901—1919. évfolyamaiban levő magyar philológiai bibliographiáját, a *Corvina* 1918—1920. és 1921. évfolyamát (ez utolsót a 12. számig). Fölhasználtam továbbá a következő könyvészeti és tudománytörténeti munkákat: SZINNYEI József, A magyar nyelvészeti irodalom bibliographiája Révai előtt (M. Könyvszemle VIII. köt. 1883. 148—163); FOGARASI János, Művelt magyar nyelvtan elemi része. (Toldalékában, 389—397. l. a magyar nyelvtani irodalom). Pest, 1843; TOLDY Ferenc, *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum*. A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig. Pest, 1866; MELICH János, A magyar szótárirodalom. (Nyelvészeti Füzetek 46. sz.) Budapest, 1907; BÖNGÉRFI János, Népiskolai magyar nyelvtanaink története. Néptanítók (népnevelők) könyvtára 35—36. füz. Budapest, 1908; TOLNAI Vilmos, A szólásokról. (A Magyar Nyelvtud. Társaság kiadv. 12. sz.) Budapest, 1910.

Az összegyűjtött anyag elrendezése szótáraink és nyelvtanaink történeti fejlődését akarja egyúttal föltüntetni. Az áttekintés megkönnyítésére szolgál a szótárak és a nyelvtanok előtt álló tartalomjegyzék, az egyes művek könnyebb megtalálását pedig a munka végére függesztett névmutató segíti elő.

Általában csak az önállóan megjelent szótárakat és nyelvtanokat vettem föl, csupán egyes fontosabb művekkel tettem kivételt.

ELSŐ RÉSZ: A SZÓTÁRAK KÖNYVÉSZETE.

Az anyag elrendezése:**A) Két- vagy többnyelvű szótárak.****I. Köznyelvi szótárak.**

A csoportok s azokon belül az egyes szótárak időrendben. A többnyelvű szótárakat csak egy helyen, a szótárban elsőül álló nyelv csoportjában vettem föl.

1. Latin-magyar és magyar-latin.	11. Szerb-magyar és magyar-szerb.
2. Német-magyar és magyar-német.	12. Orosz-, ruthén-magyar és magyar-
orosz, -ruthén.
3. Olasz-magyar és magyar-olasz.	13. Finn-magyar.
4. Francia-magyar és magyar-francia.	14. Cigány-magyar és magyar-cigány.
5. Török-magyar.	15. Horvát-magyar és magyar-horvát.
6. Oláh-magyar és magyar-oláh.	16. Esperanto-, ido-magyar és magyar-
esperanto, -ido.
7. Tót-, cseh-magyar és magyar-tót,
[-cseh.	17. Magyar-sumir.
8. Héber-magyar.	18. Ósláv-magyar.
9. Görög-magyar és magyar-görög.	
10. Angol-magyar és magyar-angol.	

II. Szak- és műszótárak.

Az ide sorolt művek egy kisebb része egynyelvű magyarázószótár. A tárgyi csoportok s azokon belül az egyes szótárak időrendben.

1. Növény-, állat-, ásvány- és vegytan.	13. Természettudomány.
2. Jogi műnyelv.	14. Bányászat és sókezelés.
3. Orvosi tudomány és gyógyszerészet.	15. Hajózás.
4. Egyházi műnyelv.	16. Zene.
5. Közigazgatás és törvénykezés.	17. Műszaki tudományok.
6. Katonai műnyelv.	18. Posta.
7. Középiskolai műnyelv.	19. Vasút.
8. Philosophia.	20. Heraldika.
9. Vadászat és erdészet.	21. Nyomdászat és könyvkiadás.
10. Gazdaság.	22. Mesterségek.
11. Mennyiségtani műnyelv.	23. Művészetek.
12. Kereskedelem.	Utalások.

III. Szólás- és közmondás-gyűjtemények.

A két- vagy többnyelvű és az egynyelvű gyűjtemények együtt történeti sorrendben.

B) Egynyelvű tárgyi szótárak.

Az egyes csoportok s azokon belül a szótári művek itt is történeti sorrendben állanak.

1. Nyelvművelő szótárak.	α) Tolvajnyelv.
a) Ritkább szavak szótára.	β) Halászat.
b) Új szavak szótárai.	γ) Kártyanyelv.
c) Idegen szavak szótárai.	δ) Diáknyelv.
d) Helyes magyarság szótárai.	ε) Pásztorok nyelve.
2. Rímshótárak.	ς) Nyelvjárás szótár.
3. Etymologiai szótárak.	5. Teljes szótárak.
4. Népnyelvi és csoportnyelvi szótárak.	6. Nyelvtörténeti szótárak.
a) Általános tájszótárak.	7. Rokonalakú és rokonértelmű szavak szótárai.
b) Csoportnyelvek szótárai.	8. Helyesírás szótárak.

A) Két- vagy többnyelvű szótárak.

I. Köznyelvi szótárak.

1. Latin-magyar és magyar-latin szótárak.

1. Königsbergi Szójegyzék. — 1370—1420.

Kiadása: FEJÉRPATAKY László, NAGY Gyula, SZENTPÉTERY Imre, JAKUBOVICH Emil, SZINNYEI József, MELICH János magyarázataival és a szójegyzék fényképével. MNy. 1916, XII. 4. és 6. füz.

2. Beszterczei Szójegyzék. — Eredetije 1380—90 közt keletkezett. Maga a fennmaradt szójegyzék TÓTORSZÁGI György tanító másolata a XV. sz. első negyedéből (TAGÁNYI Károly, Századok XXVII. 305—327).

Kiadta FINÁLY Henrik, A Beszterczei Szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból címen a nyelvemlék hasonmásával. (Akad. Nyelv- és széptud. Értek. XVI. 1.) Budapest, 1892.

3. Schlágli Szójegyzék. — Egy-két évtizeddel fiatalabb a Beszt. szój.-nél (MELICH, Szótárirod. 24—25).

Kiadta SZAMOTA István, A schlágli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből címen, a szójegyzék fényképével. Budapest, 1894.

4. A Schlágli Hortularium magyar glosszái. — A XV. sz. első feléből.

Kiadta SZAMOTA István, A schlágli magyar szójegyzék. Budapest, 1894 91—96. lapján.

5. MURMELLIUS JÁNOS. Lexicon Ioannis Mvrmellii, in qvo Latina

rerum uocabula in suas singula digesta classes, cum Germanica et Hungarica interpretatione. — Krakkó, 1533.

Újra kiadta SZAMOTA István, A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. Egy fényképi hasonmással. (Akad. Nyelv- és széptud. Értek. XVI. 7.) Budapest, 1896.

6. PESTHY GÁBOR. Nomenclatvra Sex Lingvarvm. Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae et Germanicae. Lingua autem Hungarica nouiter accessit... Per Gabrielem Pannonium Pesthinum. — Bécs, 1538, 1550, 1561, 1568.

A magyar-német rész XVI. századi másolata a berlini Königlische Bibliothek kéziratrában (MELICH Szótáriródalom 42—43).

7. CALEPINUS, AMBROSIUS. Dictionarivm Decem Lingvarvm... Vbi Latinis Dictionibvs Hebraeae, Graecae, Gallicae, Italicae, Germanicae, et Hispanicae, itémque nunc primò et Polonicae, Vngaricae atque Anglicae adiectae sunt. — Lyon, 1585, 1586, 1587, 1588. Basel 1590, Genf 1594. Basel 1598, 1605, 1616, 1627.

Az 1585-iki új kiadása: MELICH János, Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből. Budapest, 1912. — Magyar nyelvi értelmezője két ismeretlen tár-sával LASKAI Péter (SZILY Kálmán, MNy. IX. 49—57).

8. SZIKSZAI FABRICIUS BALÁZS. Nomenclatvra seu Dictionarivm Latino-Vngaricvm, per Clarissimvm D. Basilium Fabricium Szikszauianum. — Debreczen, 1590, 1592, 1593. A Szilvás Ujfálvi Imre sajtó alá rendezésével Debreczen, 1597, 1619. Német értelmezéssel bővítve Sár-vár, 1602. Csak magyar értelmezéssel, Bártfa, 1630. A szerző neve nél-kül: Dictionarivm qvatvor lingvarvm, Latinae, Hvngaricae, Bohemicae et Germanicae. Bécs, 1629, 1641.

Az 1590-iki kiadást újra kiadta MELICH János, Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. (Akad. Nyelv- és széptud. Értek. XIX. 9.) Budapest, 1906.

9. VERANTIUS FAUSTUS. Dictionarivm qvinque nobilissimarvm Evro-pae Lingvarvm, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae [!] et Vnga-ricae. — Velencze, 1595.

Újra kiadta PONORI THEWREWK József Dictionarium pentaglottum címen. Pozsony, 1834.

VERANTIUS szótárából magyar-olasz szótárt másolt és rendezett 1617 előtt BALDI Bernardin. E kéziratban maradt szótárt kiadta TOLDY Ferenc, Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez és Újabb adalékok a régibb magyar irodalomtörténethz. (Akad. Nyelv- és széptud. Értek. I. és II.) Buda-pest, 1869 és 1871. L. MELICH, Szótáriród. 109—111.

10. Gyöngyösi Szótár-töredék. — A XVI. sz. második feléből.

Kiadta MELICH János. A gyöngyösi latin-magyar Szótár-töredék címen. Budapest, 1898.

11. SZAMOSKÖZY ISTVÁN magyar-latin szótár-töredéke. — A XVI. sz. végéről.

Kiadta NAGY Gyula, Egy kéziratban maradt magyar-latin szótártöredék 1580 tájáról. (Magy. Könyvszemle 1887. XII. köt. 100—110) és SZILÁGYI Sándor, Szamosközy István szótára címen (Magy. Könyvszemle 1891. 297—301).

12. Brassói szótár-töredék. — A XVI. sz. végéről és a XVII. sz. elejéről.

Kiadta MELICH János, A brassói latin-magyar szótár-töredék címen. (Akad. Nyelv- és széptud. Érték. XIX. 4.) Budapest, 1905.

13. MEGISER JEROMOS. Thesaurus Polyglottus: vel Dictionarium Multilingue: Ex quadringentis circiter tam veteris, quam novi (vel potius antiquis incogniti) Orbis Nationum Linguis, Dialectis, Idiomaticis et Idiotismis constans. — Frankfurt, 1603. 2. címlapkiadás 1613.

Abécés latin szótár. Soknyelvű értelmezései között megvan a magyar is. I. MELICH, Szótáriród. 112—116.

14. SZENCZI MOLNÁR ALBERT. Dictionarium Latino-vngaricum. II. rész: Dictionarium Vngarico-Latinum. Nürnberg, 1604. — 2. kiad. Lexicon latino graeco hungaricum. II. rész: Dictiones Ungaricae, summo studio collectae et Latine conversae. Hanau, 1611. — 3. kiad. Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum. II. rész: Dictionarium Ungarico-Latinum. Heidelberg, 1621. — 4. kiad. (a 3. kiad. lenyomata). I. rész Frankfurt, 1645. II. rész uo. 1644. — 5. kiad. (BEER Kristóf gondozásában; a címlap szerint 4. kiad.) Dictionarium Quadrilingue Latino-Ungarico-Graeco-Germanicum. II. rész: Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum. Nürnberg, 1708.

15. LODERECKER PÉTER. Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemicé, Polonicé, Germanicé, et Vngaricé, vna cum cuiuslibet Linguae Registro siue Repertorio vernaculo. — Prága, 1605.

VERANTIUS Dictionariumának cseh és lengyel nyelvvel bővített kiadása (MELICH, Szótáriród. 111—112).

16. Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Germanicum. Nunc denvo adiectum idioma Hungaricum, in usum discentium. — Szeben, 1629.

17. *Dictionarivm qvatvor lingvarvm: Latinae, Hvngaricae, Bohemicae et Germanicae.* — Bécs, 1629, 1641.

SZIKSZAI FABRICIUS Balázs *Nomenclaturájának* a szerző neve nélkül való kiadásai (MELICH, *Szótáriród.* 60—61).

18. *Abecedarium Latino-Hungaricum. Seu Elementa lingvae Latinae et Ungaricae.* — Pápa, 1630.

Valószínű, hogy latin-magyar szógyűjtemény is volt benne, vö. MELICH, *Szótáriród.* 68—69.

19. (ERDŐBÉNYEI DEÁK JÁNOS.) *Ianua Lingvarvm bilingvis. Latina et Hungarica. I. része: Dictionariolum Latino-Hungaricum.* — (Gyulafehérvár, 1634.) Lőcse, 1641. Nagyvárad, 1654.

20. WENDELINUS, MARCUS FRIDERICUS. *Medvlla priscae puraeque Latinitatis.* — Gyulafehérvár, 1646.

Magyar értelmezője esetleg maga GELEJI KATONA István (MELICH, *Szótáriród.* 166—168).

21. COMENIUS AMOS JÁNOS. *Index Vocabulorum. Index Januae Lingvarum J. A. Comenii.* — Gyulafehérvár, 1647. Lőcse, 1649.

A szótár magyar értelmezői TSAHOLCI János és BIHARI Ferenc gyulafehérvári tanárok (MELICH, *Szótáriród.* 153—159).

22. COMENIUS AMOS JÁNOS. *Eruditionis Scholasticae Pars II: Janua. A mű első része: Sylva Latinae Lingvae... Sive Lexicon januale.* — Sárospatak, 1652.

Magyar értelmezői KAPOSSI Pál, SZÁNTAI M. és HELEMBAI S. (MELICH, *Szótáriród.* 161).

23. *Libellvs Alphabeticvs. Cum nonnullis Catholicae Fidei Rudimentis. Abces Könyvecske, a' keresztyén Romai Catholica Hitnek némely fundamentomos Kérdésivel.* — Kassa, 1674.

SZABÓ K. Régi M. Kvtár II. 1335. szerint *nomenclatura* (latin-magyar?) is van benne.

24. *Abecedarium Latino-Hungaricum pro Pueris.* — Lőcse, 1694. Fogalomkörök szerint csoportosított latin-magyar szójegyzék is van benne (MELICH, *Szótáriród.* 69).

25. (MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS.) *Dictionariolum Latinò-Hungaricum, Vulgò Centurià Vocabulorum.* Kolozsvár, (1694), 1702.

ERDŐBÉNYEI DEÁK János Januája I. részének új kiadásai (MELICH, *Szótáriród.* 151—153).

26. *Libellus Alphabeticus. Cui praeter Rudimenta quaedam fidei Christianae, et aliquot Preces, adjecta est brevis Nomenclatura Latino-*

Hungarica. — Lőcse, 1697. Bártfa, 1705. A XVIII. században több kiadása Sopron, Eger, Nagyszombat, Kassa, Buda 1752—1798. H. n. 1800.

27. ALVARUS, EMMANUEL. Syllabus Vocabulorum Grammaticae Emmanuelis Alvari e Societate Jesu, In vernaculas Hungaricam et Slavonicam conversorum. Secundum Exemplar Viennense paucis mutatis, nonnullis etiam additis. — Nagyszombat, 1703, 1717, 1731. Magyar és német értelmezéssel több kiadás Nagyszombat, 1731—1837. Magyar, német és tót értelmezéssel Kassa, 1759.

28. LYCZEI JÁNOS. Iter oeconomicum. — Nagyszombat, 1707. 2. kiad. 1713.

A végén: Catalogus onomasticus Latino-Hungaro-Germano-Slavonicus. — Ismertette és nevezetesebb szavait közölte MELICH János MNy. VIII. 126—129.

29. PÁPAI PÁRIZ FERENC. Dictionarium Manuale Latino-Ungaricum et Ungarico-Latinum. I. rész: Dictionarium Latino-Hungaricum. II. rész: Dictionarium Hungarico-Latinum. Lőcse, 1708. — 2. szókincsében változatlan kiadás. Nagyszombat, 1762. — 3. kiad. (BOD Péter átdolgozásában.) Francisci Pariz Papai Dictionarium manuale Latino-Ungaricum et Ungarico-Latino-Germanicum. I. rész: Dictionarium latino-hungaricum. II. rész: Dictionarium Hungarico-Latinum... nunc primum solertia Typographi addita est Lingva Germanica. Nagyszeben, 1767. — 4. címlapkiadás az előbbi kiadásból. Nagyszeben, 1782. — 5. kiad. I. rész: Dictionarium latino-hungaricum. II. rész: Dictionarium vngaro-latino-germanicum (német szömutatóval). E rész sajtó alá rendezője EDER József Károly. Pozsony és Nagyszeben, 1801.

30. Vocabularium Trilingve, Pro Usu Scholae Cibiniensis recusum. — Szeben, 1709.

Latin-német-magyar szójegyzék.

31. CELLARIUS KRISTÓF. Latinitatis probatae et exercitae Liber memorialis. — BÉL Mátyás e latin-német szótárt magyar és cseh értelmezéssel látta el. Kiadásai: Nürnberg 1719, Lipcse 1735, Pozsony 1777. A lipcsei kiadásból csak latin-magyar nyelven: Debreczen 1754, 1768, Pozsony 1764. — BUDAI Ézsaiás értelmezésével latin-magyar nyelven: Pozsony 1785, Debreczen 1798, Pozsony és Pest 1800, Debreczen 1808, 1817, 1831. — MÁRTON István sajtó alá rendezésében Győr, 1808?

32. Abecedarium Latino-Hungaricum. Seu elementa linguae Latinae et Hungaricae. Brassó, 1720. Több változott kiadása Brassó, Buda,

Debreczen, Kassa, Kolozsvár, Komárom, Miskolcz, Pozsony és Pest, Veszprém 1755—1822.

Fogalomkörök szerint csoportosított latin-magyar szójegyzékkel.

33. CELLARIUS KRISTÓF. *Primitiva vocabula linguae, e Christophori Cellarii, Libro memoriali... excerpta. — A Liber memorialis 1735-iki kiadásának latin-magyar kivonata*: Debreczen 1742, 1773, Győr 1743, Pozsony 1766, 1772, (1778), 1779, 1785, 1786, (1787), (1791), (1794), Kolozsvár 1768, Kassa 1778, 1779, 1787, 1800 és egyszer é. n., Komárom 1791, Pest 1794, 1808, Nagyvárad 1810, H. n. 1820, Sárospatak 1827.

34. JAMBRESSICH ANDRÁS. *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica, et hungarica locuples. — Zágráb, 1742.*

35. WAGNER FERENC. *Universae phraseologiae latinae corpus... linguis hungarica, et slavica locupletatum. Nagyszombat, 1750. 2. kiad. 1775. 3. kiad. (átdolg. VERSEGHY Ferenc) Buda, 1822.*

36. TAKÁTS RAPHAEL. *Toldalék. H. és é. n. (1794—1797).*

Magyar-latin szótár. (MELICH, Szótáriród. 189—193 és HEINLEIN, MNy. III. 447, IV. 217).

37. KLEIN SÁMUEL. *Dictionarium latino-valachico-germanico-hungaricum. — Buda, 1806.*

38. SÁNDOR ISTVÁN. *Toldalék a magyar-deák szókönyvhez, amint végsősör jött ki 1767-ben és 1801-ben. — Bécs, 1808.*

39. (BUDAI ÉZSAIÁS.) *Deák törsökszók magyar jelentéseikkel együtt az alsó oskolák számára. Debreczen, 1809. — Ugyanennek későbbi kiadásai? Debreczen 1826, Kassa 1828.*

V. ö. CELLARIUS, *Primitiva vocabula.*

40. MÁRTON JÓZSEF. *Lexicon trilingve latino-hungarico-germanicum. 2 köt. Bécs, 1818. Címlapkiadás Pest, é. n.*

41. MOKRY BENJÁMIN. *Deák-magyar Etymologiai Lekszikon. — Pest, 1823.*

42. *Latin-magyar szótár. — Buda, 1844.*

43. *Vocabula, in grammaticae parte III. occurrentia, idiomate hungarico et germanico explanata. — Kolozsvár, 1844.*

44. SOLTÉSZ JÁNOS és BAKÓ DÁNIEL. *Latin-magyar szótár, iskolai használatra. — Sárospatak, 1845.*

45. KOCZÁNYI FERENC. *Latin-magyar-német zsebszótár. — Pest, 1851.*

46. FINÁLY HENRIK és RÉGENI ISTVÁN. Latin-magyar iskolai szótár. — Kolozsvár, 1858, 1862.
47. HOLUB MÁTYÁS. Latin-magyar és magyar-latin zsebszótár. — Baja, 1861.
48. BAKÓ DÁNIEL és SOLTÉSZ JÁNOS. Latin-magyar zsebszótár. — Sárospatak, 1862.
49. BARTAL (BARTL) ANTAL. Szótár C. Julius Caesar de bello gallico és de bello civili című emlékirataihoz. — Pest, 1862. 2. kiad. 1871.
50. HINDY MIHÁLY. Kéziszótár P. Virgilius Maro műveihez. — Pest, 1863.
51. BARTAL (BARTL) ANTAL és VERESS IGNÁC. Teljes magyar-latin szótár. — Pest, 1864. 2. kiad. 1865. 3. kiad. 1872.
52. FARKAS ELEK. Latin-magyar szótár. — Pest, 1865.
53. SOLTÉSZ FERENC. Magyar-latin zsebszótár. Sárospatak, 1868. 2. kiad. 1880. 3. kiad. 1898. — Latin-magyar zsebszótár. Sárospatak, 1878.
54. LENGYEL ZSIGMOND és SZEGEDI SÁNDOR. Latin-magyar szótár gymnasiumi használatra. — Debreczen, 1870.
55. Latin-magyar-német szójegyzék Weller latin olvasókönyvéhez. — Pest, 1871.
56. REJTÉNYI JÓZSEF. Latin-magyar-német-szerb iskolai zsebszótár az algymnasiumok számára. — Budapest, 1875.
57. SIMONYI (STEINER) ZSIGMOND. Latin szókönyv etymologikus csoportokban. — Budapest, 1874. 2. kiad. 1881. 3. kiad. 1901.
58. HOLUB MÁTYÁS. Latin-magyar kézi szótár gymnasiumok számára. — Budapest, 1875. 2. kiad. (HOLUB M. és KÖPESDI SÁNDOR) Budapest, 1882. 3. kiad. 1895.
59. HOLUB MÁTYÁS és KÖPESDI SÁNDOR. Magyar-latin kézi szótár. — Budapest, 1881. 2. kiad. 1894.
60. SCHULTZ FERDINÁND. Latin synonymika a középisk. használatára. Magyarította LÉVAY István. — Budapest, 1876.
61. SZABÓ SZILVESZTER. Magyar-latin és latin-magyar szótár. — Győr, 1879.
62. Szótár a Bartal-Malmosi-féle latin olvasókönyvhöz. — Budapest, 1881, 1891.
63. NÉMETH ANTAL. Latin-magyar zsebszótár. — Győr, 1882. 3. kiad. 1896.
64. VERESS IGNÁC. Latin-magyar és magyar-latin kézi szótár. — Budapest, 1882—83. 2. kiad. 1887.

65. FINÁLY HENRIK. A latin nyelv szótára. — Budapest, 1884.
66. ZANATHY BÓDOG. Magyar-latin szótár Schultz latin gyakorló-könyvéhez. — Győr, 1884.
67. KOVÁCS JÁNOS. Latin-magyar zsebszótár Q. Horatius Flaccus műveihez. — Budapest, 1887.
68. DÁVID ISTVÁN. Betűrendes szólajstrom latin olvasó- és gyakorló-könyvéhez. — Budapest, 1887. 2—4. kiad. 1893—1899.
69. DÁVID ISTVÁN és NÉMETHY GÉZA. Magyar-latin zsebszótár. — Budapest, 1888.
70. DÁVID ISTVÁN. Latin-magyar zsebszótár. — Budapest, 1889.
71. DÁVID ISTVÁN. Magyar és latin zsebszótár. — Budapest, 1896.
72. DÁVID ISTVÁN. Vergilius Aeneisének teljes szótára. — Budapest, 1891.
73. MEISSNER KÁROLY. Latin phraseologia iskolai használatra. A hatodik német kiadás után átdolg. BURIÁN János. — Budapest, 1891.
74. PIRCHALA IMRE. Latin-magyar iskolai szótár. — Pozsony, 1896.
75. BURIÁN JÁNOS. Magyar-latin szótár a középisk. számára. Budapest, 1899. 2. kiad. 1907. — Latin-magyar rész. 1902. 2. kiad. 1909.
76. KEMPF JÓZSEF. Latin-magyar szótár. — Budapest, 1900.
77. SCHMIDT JÓZSEF. Latin-magyar zsebszótár. I. Latin-magyar rész. Budapest, 1901. 3. kiad. (a tulajdonnevek tárával) 1908, 1909. — II. Magyar-latin rész. Budapest, 1902. 3. kiad. 1909.
78. SZÓKE ADOLF és SCHMIDT ATTILA. Latin-magyar szótár. Budapest, 1902. — Magyar-latin rész 1903.
79. HITTRICH ÖDÖN. Latin szókönyv gimn. tanulók használatára. — Budapest, 1909.
80. SÁVOLY FERENC. Magyar-latin és latin-magyar dióhéj-szótár. — Budapest, 1912.
81. POLGÁR GY. ÖDÖN. Schidlöf gyakorlati módszerének latin-magyar és magyar-latin zsebszótára. — Budapest, 1915.

2. Német-magyar és magyar-német szótárak.

82. HENISCH GYÖRGY. Teütsche Sprach vnd Weissheit. Thesavrvs Lingvae Et Sapientiae Germanicae... Adjectae sunt quoque dictionibus plerisque Anglicae, Bohemicae, Gallicae, Graecae, Hebraicae, Hispanicae, Hungaricae, Italicae, Polonicae. — Augsborg, 1616.

Magyar nyelvi anyaga MEGISER Jeromos Thesaurus Polyglottusából való (MELICH, Szótáritrod. 117).

82a. A magyar nyelvnek tornátza. Vorhof der ungarischen Sprach. — H. n. (Pozsony), 1746.

Magyar-német beszélgetések és szógyűjtemény.

83. Deutsch-ungarisches WörterBüchelchen zum Gebrauche der Schulknaben. Német és magyar szó-könyvetske, a tanuló gyermekek számokra. — Károly-Fejérvár, 1788.

84. MÁRTON JÓZSEF. Új német-magyar és magyar-német lexicon, vagyis szókönyv. I. Német-magyar rész. Bécs, 1799. — II. Magyar-német rész. Pozsony, 1800.

85. MÁRTON JÓZSEF. Német-magyar és magyar-német lexicon, vagyis szókönyv. I. Magyar-német rész. Bécs, 1807. — II. Német-magyar rész. Bécs, 1803. 2. kiad. I—II. rész. 1810—11.

86. A németül tanuló magyar ifjúság számára készített magyar és német szókönyv. — Nagyszeben, 1814.

87. MÁRTON JÓZSEF. Három nyelvből készült iskolai lexicon; vagyis szókönyv. I. Német-magyar-deák. II. Magyar-német-deák rész. — Bécs, 1816.

88. MÁRTON JÓZSEF. Német-magyar-deák lexicon. Deutsch-ungarisch-lateinisches Lexicon. 2 köt. Bécs, 1823. Új kiadás Pest, é. n.

89. (MALOVETZKY JÁNOS). Német-magyar és magyar-német szókönyv. 2 köt. — Pest, 1827. Hartleben.

90. Magyar és német zsebszótár. Közrebocsátá a Magyar Tudós Társaság. I. Magyar-német rész. Buda, 1838, 2. kiad. 1843. — II. Német-magyar rész. Buda, 1835. 2. kiad. 1843.

91. FOGARASI JÁNOS. Magyar és német zsebszótár. 2 rész. — Pest, 1836—38. 2—5. kiad. 1847—1865.

92. RICHTER ADOLF F. Neues vollständiges Taschenwörterbuch der ungarischen Sprache. Mit Aufnahme aller neuen ungarischen Wörter. 2 rész. — Bécs, 1836.

93. RICHTER ADOLF F. és SCHUSTER JÁNOS TRAUOGOTT. Magyar-német és német-magyar kézszótár. I. Magyar-német rész. Bécs, 1837. II. Német-magyar rész. Bécs, 1838. Új kiad. 2 köt. Bécs, 1847.

94. OCSKOVSZKY JÁNOS. A gyakorló magyar, vagyis a kevés idő alatt magyarul beszélni kívánók számára össze-szerkesztett szótár. I. rész. Szakolcza, 1837. II. rész. Nagyszombat, 1839. 2. kiad. Nagyszombat 1839—40. 3. kiad. 1847.

Magyar-német-tót szótár.

95. RAMMERSHOFFER (RÁMÓCZY) VALERIÁN. Nemzeti iskolai szótár. National-Schulwörterbuch. 2 köt. — Pozsony, 1838.

Magyar-német és német-magyar szótár.

96. SCHUSTER JÁNOS TRAUOGOTT. Új magyar-német szótár. Neues ungarisch-deutsches Wörterbuch. — Bécs, 1838.

97. Kleines Wörterbuch für Anfänger in der ungarischen Sprache. Kis szótár a magyarul tanulni kezdők számára. — Magyaróvár, (1841).

98. REMÉLE NEP. JÁNOS. Ungarische Wörter-Sammlung zur Erlernung dieser Sprache auf praktischem Wege. 2 füzet. — Buda, 1842.

99. BLOCH (BALLAGI) MÓRIC. Új kimerítő magyar-német és német-magyar zsebszótár. 2 köt. — Pest, 1843—44. 2. kiad. 1847—48.

100. FOGARASI JÁNOS. Magyar és német segédszótár. 2 rész. — Pest, 1845.

101. BLOCH (BALLAGI) MÓRIC. A magyar és német nyelv nélkülözhetlen kiegészítő szótára. 2 rész. — Pest, 1846, 2. kiad. A magyar és német nyelv segéd- és idegen szótára. 2 rész. Pest, 1852—54.

102. Deutsch-ungarisch-lateinisches Handwörterbuch von C. F. WIGAND. 2 rész. — Pozsony, 1846—48.

Szerzője KOVÁCSY János, átdolgozója MOLNÁR Sándor (TOLDY, A m. nemz. irod. tört. 1878. 335).

103. Schul- und Reise-Taschenwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache. Magyar-német és német-magyar tanodai és utazási zsebszótár. 2 rész. — Bécs, 1846.

104. BLOCH (BALLAGI) MÓRIC. A legújabb magyar szavak. 2 rész. (Német-magyar és magyar-német.) — Pest, 1851.

105. FARKAS ELEK. Legújabb és legtömöttebb német-magyar és magyar-német zsebszókönyv. 2 köt. — Pest, 1851. Új lenyomatok 1853, 1854. 5. kiad. 1868. 8. lenyomat Budapest, 1878.

106. BALLAGI (BLOCH) MÓR. Új teljes magyar és német szótár. 2 köt. Magyar-német és német-magyar rész. — Pest, 1854—57. 2—6. kiad. 1862—1890.

107. BALLAGI (BLOCH) MÓR. Iskolai és utazási magyar és német zsebszótár. 2 köt. Magyar-német és német-magyar rész. — Pest, 1857—58. 2—22. kiad. 1874—1918.

108. Magyar és német kis szó- és beszélytár. (Wörter- und Gesprächbüchlein). — Magyaróvár, 1857.

109. AISTLEITHNER ANTAL. Ungarisch-deutsches Wörterbüchlein. — Sopron, 1865.

110. TÁNCICS MIHÁLY. Magyar-német szótárcza a német község-beli iskolák első oszt. számára. Pest, 1868. — A második oszt. szá-mára. Pest, 1868.

111. LENGYEL GÉZA DEZSŐ. Szógyűjtemény a közéleti társalgásban leggyakrabban előforduló szókból, hat nyelven, ú. m. magyarul, néme-tül, angolul, francziául, olaszul és spanyolul. — Pest, 1869.

112. LOOSZ JÓZSEF. A magyar és német nyelv zsebszótára. 2 köt. — Budapest, 1869.

113. LIEBLEITNER JÁNOS. Kis magyar-német szótár. A beszédre legszükségesebb fő- és melléknevek és igék. — Pozsony, 1870. 3—11. kiad. 1871—1897.

114. BALLAGI MÓR. Német-magyar pótszótár a német és magyar szótárhoz. — Budapest, 1874.

115. TIPRAY JÁNOS. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. 2 rész. — Budapest, 1874. 2. kiad. 1890. 3. kiad. Magyar-német és német-magyar iskolai szótár, átdolg. SCHUBER Mátyás. 2 rész. 1900—1901.

116. REJTÉNYI JÓZSEF. Német-latin-magyar-szerb iskolai zsebszótár, az algymnasiumok számára. — Budapest, 1875.

117. WEIGANG JÓZSEF. Német-magyar szótár, tekintettel a főnevek ejtegetésére. — Nagykároly, 1884.

118. CSEMEZ JÓZSEF és NÉMETH ANTAL. Német-magyar és magyar-német zsebszótár. I. Német-magyar rész. Győr, 1885. 2. kiad. 1892. — II. Magyar-német rész. Győr, 1893.

119. LÁNG MIHÁLY. Magyar-német szótár a Nyelvgyakorlóhoz. — Budapest, 1887.

120. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Magyar-német és német-magyar szótár. — Budapest, 1889.

121. FÜREDI (FÜHRER) IGNÁC. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. 2 rész. — Budapest, 1889, 2. kiad. (1889).

122. KÖNNYE NÁNDOR. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. Budapest, 1890. 2. kiad. Bécs és Budapest, 1894. 6. kiad. é. n. (1909?).

123. BALLAGI MÓR. Német-magyar és magyar-német kézi szótár. Budapest, 1893—94. 2. kiad. (Magyar-német rész) 1910.

124. SOMOGYI EDE. Ötnyelvű szótár. A magyar, német, angol, francia és olasz nyelv szótára. 2 köt. — Budapest, 1895.

125. HOFFMANN FRIGYES. Magyar-német és német-magyar szótár. Lipcse, 1896—1900.

126. LOÓS JÓZSEF. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. 2 köt. — Budapest, 1896.

127. LOÓS JÓZSEF. Magyar-német-tót és német-magyar-tót zsebszótár. 2 köt. — Budapest, 1896.

128. KELEMEN (WOLF) BÉLA. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. 2 rész. — Budapest, 1897. 2—14. kiad. 1899—1917.

129. SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF. Német és magyar szótár. I. Német-magyar rész. Budapest, 1899. — II. Magyar-német rész. Budapest, 1902.

130. HOFFMANN MÓR. Ungarisch-deutsches und deutsch-ungarisches Taschenwörterbuch. 2 rész. — Berlin, 1899.

131. PAULAY ÖDÖN. Betűrendes szótár a Hirn-Paulay-féle német olv. könyv I. és II. kötetéhez. — Budapest, 1900.

132. SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF. Német és magyar iskolai szótár. I. Német-magyar rész. Budapest, 1900. — II. Magyar-német rész. Budapest, 1902.

133. KELEMEN BÉLA. Magyar és német kézi szótár, tekintettel a két nyelv szólásaira. 2 köt. (Magyar-német és német-magyar rész.) — Budapest, 1901—1904. 2. kiad. 1912—14.

134. SCHLANDT HENRIK. Magyar-német-román zsebszótár. 2. kiad. Brassó, 1903.

135. ALTAI REZSŐ. Schidlöf gyakorlati módszerének magyar-német zsebszótára. Budapest, 1911. 2. kiad. 1915. — U. a. Német-magyar. 1912. 2. kiad. 1915. — U. a. Magyar-német és német-magyar. 1912. 2. kiad. 1915.

136. BARTOS FÜLÖP és SCHACK BÉLA. Német-magyar szótár. Iskolai használatra. — Budapest, 1912.

137. LOMSCHITZ KÁROLY. Német szójegyzék. — Szombathely, 1912.

138. SÁVOLY FERENC. Magyar-német és német-magyar dióhéj-szótár. — Budapest, 1912.

139. BALASSA JÓZSEF. A magyar és német nyelv zsebszótára. (Toussaint-Langénscheidt módszer.) I. Magyar-német rész. Berlin, Budapest, 1915. — II. Német-magyar rész. Berlin, Budapest, 1917.

140. ALTAI REZSŐ. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. (Schenk gyakorlati zsebszótárai.) — Budapest, 1915, 1917.

141. ALTAI REZSŐ. Magyar-német és német-magyar kézi szótár a legfontosabb szavak összeválogatásával iskolai, kereskedelmi és magánhasználatra. I. rész. (Schenk kéziszótárak.) — Budapest, (1917).

142. ALTAI REZSŐ. Magyar-német és német-magyar zsebszótár (Schenk Lingua zsebszótárai). Budapest, (1920). — U. a. (Schenk Liliput zsebszótárai). Budapest, (1920).

3. Olasz-magyar és magyar-olasz szótárak.

143. BALDI BERNARDIN magyar-olasz kézirati szótára. — 1617 előttről.

Kiadta TOLDY Ferenc, Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez és Újabb adalékok a régibb magyar irodalomtörténethez. (Akad. Nyelv- és széptud. Érték. I. és II.) Budapest, 1869 és 1871.

VERANTIUS 1595-i Dictionariumából való másolat (MELICH, Szótárírod. 109—111).

144. Magyar-olasz szótár. Összeállították LENGYEL János, BENKŐ K., DONÁTH I., KAVULYÁK S. és SZIJGYÁRTÓ K. Budapest, é. n. (1884). — Olasz-magyar szótár. (Szérek. LENGYEL János kivételével u. azok.) Fiume, 1887.

145. KALÓZ J. ENDRE. Olasz-magyar és magyar-olasz zsebszótár. 2 rész. — Budapest, 1898.

146. KÖRÖSI SÁNDOR. Olasz-magyar és magyar-olasz szótár. Olasz-magyar rész. 2 köt. — Budapest, 1912.

147. HONTI REZSŐ. Schidlof gyakorlati módszerének magyar-olasz zsebszótára. Budapest, 1912, 1915. — U. a. Magyar-olasz és olasz-magyar. 1915.

148. KREMMER DEZSŐ. Olasz-magyar és magyar-olasz dióhéj-szótár. — Budapest, 1913.

149. HONTI REZSŐ. Magyar-olasz és olasz-magyar kéziszótár. 2 rész. (Schenk kéziszótárai). — Budapest (1920).

4. Francia-magyar és magyar-francia szótárak.

150. Recueil de dialogues royaux... Az az: Királyi beszélgetéseknek, és a beszéd között elő-forduló dolgoknak, nem különben; frantzia példabeszédeknek, értelmes mondásoknak, és kiváltképen való szóknek öszveszedetése... az igen hasznos toldalékkal LISZKAI Miklós által meg bővítettén. — Pozsony, 1749.

Egy része (Vocabulaire, Recueil des mots les plus necessaires) tárgyi csoportok szerint rendezett francia-német-magyar szótár.

151. BESSE János. Abrégé de la grammaire turque... et un petit vocabulaire en francais, turc et hongrois. — Pest, 1829.

152. KISS MIHÁLY és KARÁDY IGNÁC. Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár. 2 köt. — Pest, Lipcse, Páris, 1844—48. 2. kiad. Pest, 1852.

153. MOLÉ. Új francia-magyar és magyar-francia szótár. I. köt. Francia-magyar rész. (Átdolg. BABOS Kálmán.) 3. kiad. Pest, 1865. — II. köt. Magyar-francia rész. (BABOS Kálmán, Teljes francia és magyar szótár.) 3. kiad. Budapest, é. n. (1885).

154. THIBAUT, M. A. Új francia-magyar és magyar-francia zsebszótár. 2 köt. — Pest, 1873. 2. kiad. Francia és magyar iskolai szótár. Átdolg. KOVÁTS S. János. Francia-magyar rész. Budapest, 1902. — Magyar-francia rész. 1904.

155. MÁRTONFY FRIGYES. Teljes francia és magyar szótár. I. Francia-magyar rész. — Budapest, 1879. 3. kiad. 1885.

156. SCHLOTT GYULA. Francia-magyar szótár. Francia olvasó könyvéhez. — Budapest, 1880.

157. Francia-magyar és magyar-francia szótár. Szerk. POKORNY Jenő Armin. I. Francia-magyar rész. 3 köt. Budapest, 1881. — II. Magyar-francia rész. 2 köt. Budapest, 1892.

158. CARRIER JÁNOS. Magyar-francia és francia-magyar szótár. I. Magyar-francia rész. — Győr, 1884.

159. KÖNNYE NÁNDOR. Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár. — Nagyvárád, 1891.

160. UJVÁRY BÉLA. Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár. — Budapest, 1898—99. 4. kiad. 1910.

161. THEISZ GYULA és MATSKÁSSY JÓZSEF. Francia-magyar és magyar-francia szótár. I. Francia-magyar rész. — Budapest, 1903.

162. FÜREDI és CSILLAG. Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár. 2 rész. — Budapest, 1905.

163. HONTI REZSŐ. Schidlöf gyakorlati módszerének francia-magyar zsebszótára. Budapest, 1911, 1912. — U. a. Magyar-francia és francia-magyar. 1912.

164. ISOZ DE CHÂTEAU D'OEX ÉMILIEN. Francia-magyar és magyar-francia dióhéj-szótár. — Budapest, 1912.

5. Török-magyar szótárak.

165. KORABINSZKY JÁNOS MÁTYÁS. Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuchs mit beygesetzten deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen. — Pozsony (1788).

166. BÁLINT GÁBOR. Török nyelvtan. Alak- és mondattan, olvasókönyv és szótár. — Budapest, 1875.

167. KÚNOS IGNÁC. Oszmán-török nyelvkönyv. Nyelvtan, szótár, olvasmányok. — Budapest, 1905.

6. Oláh-magyar és magyar-oláh szótárak.

168. BOBB JÁNOS. Dictionariu rumanesc, lateinesc, si unguresc. 2 köt. — Kolozsvár, 1822—23.

169. Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum, quod a pluribus auctoribus (J. M. BALLMANN, Bas. KOLOSI, Joh. KORNELI, Petr. MAJOR, Joh. THEODOROVITS et Alex. THEODORI) decursu triginta et amplius annorum elaboratum est. — Buda, 1825.

170. BARITIU (BARICZ) GYÖRGY. Magyar-román szótár. — Brassó, 1869. 2. kiad. Magyar-román zsebszótár. Kolozsvár, 1893.

171. BARITIU, OCTAV. Magyar-román zsebszótár. — Kolozsvár, 1870.

172. LÁZÁRICUS JÁNOS. Iskolai és házi román-magyar szótár. — Nagyszeben, 1886.

173. LÁNG MIHÁLY. Magyar-román szótár a Nyelvgyakorlóhoz. — Budapest, 1887.

174. MÜLLER JÁNOS. Magyar-román szótár Láng Mihály földrajzához. — Budapest, 1888.

175. PUTNOKY MIKLÓS és CRISIÁN JÁNOS. Magyar-román és román-magyar kézi szótár. I. Román-magyar rész. Irta P. M. Budapest, 1893. II. Magyar-román rész. Irta Cr. J., sajtó alá rendezte P. M. 1895.

176. GHETIE JÁNOS. Román-magyar szótár. Budapest, 1896. — Magyar-román szótár. 1906.

177. ALEXICS GYÖRGY. Román-magyar és magyar-román zsebszótár. (Schenk gyakorlati zsebszótárai.) Budapest, 1917. — U. a. Magyar-román zsebszótár. Budapest, 1917. — U. a. (Schenk Lingua zsebszótár.) Budapest (1920).

178. Román-magyar szótár. — Debreczen, 1919.

7. Tót-, cseh-magyar és magyar-tót, -cseh szótárak.

179. BERNOLÁK ANTAL. Lexicon slavicum, bohemicum-latino-germanico-ungaricum. 6 köt. — Buda, 1825—27.

180. JANCZOVICS ISTVÁN. Új magyar-szláv és szláv-magyar szótár. (Magyar nyelvtan és tót-magyar rész.) Szarvas, 1848. Új kiad. 2 köt. Tót-magyar és magyar-tót rész. Pozsony, 1863.

181. KUCSERA IGNÁC. Legszükségesebb magyar és tót szavak gyűjteménye. — Pest, 1848. 2. kiad. Komárom, 1864. 4. kiad. Nyitra, 1883.
182. HORVÁTH JÓZSEF. Kis tót, magyar és német szótár. — Pozsony, 1878. 2. kiad. (1887), 3. kiad. 1897.
183. LÁNG MIHÁLY. Magyar-tót szótár a Nyelvgyakorlóhoz. — Budapest, 1887.
184. PANIK MIHÁLY. Magyar-tót szótár Láng Mihály földrajzához. — Budapest, 1888.
185. LOÓS JÓZSEF. Tót-magyar-német zsebszótár. — Budapest, 1896.
186. PECHÁNY ADOLF. Tót és magyar szótár. Loós József nyomán. I. Tót-magyar. II. Magyar-tót rész. — Budapest, 1907. Új kiad. (1919).

8. Héber-magyar szótárak.

187. GESENIUS—SOMOSI JÁNOS. A 'sidó nyelv kezdetei. II. rész. 'Sidó olvasókönyv jegyzésekkel és szótárral. — Buda, 1833.
188. EHRENTHEIL MÓR. Héber-magyar-német szótár Mózes öt könyvéhez. 2 füz. — Pest, 1868.
189. POLLÁK KAIM. Héber-magyar teljes szótár. — Budapest, 1881.
190. STICKER SIMON. Héber-magyar szótár. Kitűnő preferáció Mózes öt könyvéhez. — Baja, (1902?)

9. Görög-magyar és magyar-görög szótárak.

191. SOLTESZ FERENC és ZSARNAY LAJOS. Görög-magyar szótár. — Sárospatak, 1857. 2. kiad. (SOLTESZ F. és SZINNYEI Endre szerk.) 1875.
192. HOLUB MÁTYÁS. Szótár Kszenofón anabasziszához. — Baja, 1862.
193. ELISCHER GYULA és FRÖHLICH RÓBERT. Szótár Homéros két éposához. — Budapest, 1875. 2. kiad. (E. József és F. József) 1888. 3. kiad. (E. József) 1901.
194. LÉVAY ISTVÁN. Görög-magyar szótár Homer Iliása és Odysseájához. — Eperjes, 1875. 2. kiad. Budapest, 1886.
195. LÉVAY ISTVÁN és VIDA ALADÁR. Magyar-görög szótár. Budapest, 1877. — Görög-magyar szótár etymologiai csoportok szerint rendezve. 1878. 2—4. kiad. (Magyar-görög és görög-magyar szótár.) 1887—1907.
196. POLGÁR GYÖRGY. Szócsoportok Homérosból. — Budapest, 1885.
197. DÁVID ISTVÁN és FODOR GYULA. Xenophon memorabiliáinak teljes szótára. — Budapest, 1888.

10. Angol-magyar és magyar-angol szótárak.

198. DALLOS GYULA. Angol-magyar és magyar-angol szótár. I. Angol-magyar rész. — Pest, 1860.

199. BIZONFY FERENC. Angol-magyar szótár. I. Angol-magyar rész. Budapest, 1878. 2. kiad. 1886. — II. Magyar-angol rész. 1881. 2. kiad. 1885.

200. ANDERLIK IGNÁC és POPPER IGNÁC. Magyar-angol és angol-magyar zsebszótár. — Kolozsvár, 1907.

201. JAMES, E. W. és ENDREI ZALÁN. Az angol és magyar nyelv új szótára. Angol-magyar rész. — Budapest, 1907.

202. DERRICK GYULA. Új angol-magyar zsebszótár. — Budapest, 1908, é. n. (1914?)

203. YOLLAND ARTUR. Magyar és angol szótár. I. Angol-magyar rész. — Budapest, 1908.

204. GERMANUS GYULA és LATZKÓ HUGÓ. Schidlof módszerének magyar-angol zsebszótára. — Budapest, 1911.

205. RÓZSA DEZSŐ. Angol-magyar és magyar-angol dióhéj-szótár. — Budapest, 1913.

206. BALASSA JÓZSEF és HONTI REZSŐ. Magyar-angol zsebszótár. — Budapest, é. n. (1914?)

207. LATZKÓ HUGÓ. Magyar-angol és angol-magyar kéziszótár. 2 rész. (Schenk kéziszótárai). — Budapest (1920).

11. Szerb-magyar és magyar-szerb szótárak.

208. REJTÉNYI JÓZSEF. Magyar-szerb-latin-német és Szerb-magyar-latin-német iskolai zsebszótár az algymnasiumok számára. — Budapest, 1875.

209. LÁNG MIMÁLY. Magyar-szerb szótár a Nyelvgyakorlóhoz. — Budapest, 1887.

210. BRANCSITS BLAGOJE és DERRA GYÖRGY. Magyar-szerb szótár. — Ujvidék, 1889.

211. GRČIĆ, JOVAN. A magyar és szerb nyelv szótára. I. rész. Ujvidék, 1902. — II. rész. 1904.

212. GYISZÁLOVICS. Magyar-szerb szótár. — Nagykikinda, 1916.

12. Orosz-, ruthén-magyar és magyar-orosz, -ruthén szótárak.

213. MITRÁK SÁNDOR. Orosz-magyar szótár. — Ungvár, 1881—84.

214. CSOPEI LÁSZLÓ. Ruthén-magyar szótár. — Budapest, 1883.

215. HORN ÖDÖN. Rövid katonai orosz nyelvtan. Magyar-orosz és orosz-magyar szótárral. — Budapest, 1893. 2. kiad. 1894.

216. Magyar-orosz zsebszótár. A legfontosabb szavak összeválogatásával. (Schlenk gyakorlati zsebszótárai.) — Budapest, 1917, 1920.

13. Finn-magyar szótárak.

217. SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár. — Budapest, 1884.

218. SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szójegyzék. — Budapest, 1905. 2. kiad. 1916.

14. Cigány-magyar és magyar-cigány szótárak.

219. GYÖRFFY ENDRE. Magyar és cigány szótár. — Paks, 1885.

220. SZTOJKA FERENC. Magyar és cigány nyelv gyök-szótára. — Kalocsa, 1886, 2. kiad. Paks, 1890.

221. JÓZSEF főherceg. A cigányokról, a cigányok történelme, életmódja, néphite, népköltése, zenéje, nyelve és irodalma. (Kny. a Pallas Nagy Lexikon IV. kötetéből.) — Budapest, 1894.

Magyar-cigány szógyűjteménnyel.

15. Horvát-magyar és magyar-horvát szótárak.

222. MARGITAI JÓZSEF. Rövid zsebszótár. I. Magyar-horvát rész. Nagykanizsa, 1887. — II. Horvát-magyar rész. 1889.

223. SPICER MÓR. Magyar-horvát és horvát-magyar szótár. 2. köt. — Budapest, 1893.

224. MARGALITS EDE. Magyar-horvát és horvát-magyar zsebszótár. — Budapest, 1899.

16. Esperanto-, ido-magyar és magyar-esperanto, -ido szótárak.

225. BARABÁS ÁBEL. Esperanto világnyelv. Nyelvtannal, gyakorlattal és szótárral. — Budapest, 1898. Új kiad. Kolozsvár, 1908.

226. LUKÁCS ÖDÖN. Magyar-esperanto kis szótár. — Budapest, 1910. 2. kiad. 1913.

227. SCHATZ RÓBERT. Magyar-esperanto zsebszótár. — Budapest, 1910.

228. TÖRÖK PÉTER. Teljes esperanto-magyar szótár. — Debreczen, 1910.

229. ROBICSEK PÁL. Teljes esperanto-kulcs. II. rész: Esperanto-magyar szótár. — Budapest, é. n. (1913?).

230. SZENTKERESZTY ZSIGMOND. Rövid ido-magyar és magyar-ido szótár. I. rész. — Budapest, 1919.

17. Magyar-sumir szótár.

231. KIMNACH ÖDÖN. Magyar-sumir kis kéziszótár. — Karczag, 1905.

18. Ószláv-magyar szótár.

232. KUBEK EMIL. Ószláv-, magyar-, ruthén- (orosz), német szótár a szentírás olvasásához. — Ungvár (1907?).

SÁGI ISTVÁN.

ADATTÁR.

A magyar gyorsírás irodalma 1801—1920.

Magyarországot érdeklőleg az első gyorsírási munka 1801-ben német nyelven, majd 1802-ben Pesten KILIÁN-Testvéreknél latin nyelven jelent meg, DANZER F. C. kapitány tollából. DANZERnek 1802-ben megjelent munkája kiadásakor nem volt más célja, mint az, hogy «az 1786-ban keletkezett TAYLOR-féle angol gyorsírási rendszert a jeles magyar nemzet rendeinek, kiknek saját dicséretük az, hogy latin nyelven beszélnek, latinul bemutatassa», miután egy évvel előbb TAYLOR rendszerét 1801-ben német nyelven kiadta. TAYLOR rendszerének felvétele a magyar gyorsírás irodalmába pedig azért fontos, mert e rendszerből tanulták meg a gyorsírást többen azok közül, kik az 1832—1836. országgyűlésen gyorsírtak.

Ettől eltekintve a legelső magyar gyorsírási munka nyomtatásban 1820-ban ily cím alatt jelent meg: *A' Steganographianak I-ső köny* *A' Tachygraphia vagy Szapora írás módja, melyet mint a Pasigraphiának Philosophica vagy Universalis nyelvnek is első vonásait, közre botsát xsengeképpen Gáti István, Pesten, Trattner János Tamás betűivel 1820.*

Tebát épen most száz esztendővel ennekelötte állapíthatjuk meg az első magyar gyorsírási munka megjelenését, minélfogva épen most időszerűnek vélem, hogy a magyar gyorsírás irodalmát 1801-től, illetőleg 1820-tól 1920-ig terjedőleg bemutassam.

Az anyagot több évtizedre terjedt bűvárlatok alapján állítottam egybe, illetőleg dolgoztam fel annak jelzésével, hogy csakis azon munkákat soroltam itt fel, amelyek kizárólag a magyar gyorsírásra vonatkoznak. Ennélfogva minden, a gyorsíráshoz csak hasonló írásokat (pl. képirás, ékirás, rovásírás, titkos írás, zenei gyorsírás, a közönséges írás rövidítési jegyeire támaszkodó írás stb.) tárgyaló munkák felsorolását mellőztem.

Az anyag feldolgozásában azt a felosztást vettem alapul, melyet *A Magyar Gyorsírás Története* címen 1918-ban Szegeden II. bővített kiadásban megjelent könyvemben akkép jelöltem meg, hogy az I. kor-

szak DANZER, illetőleg GÁTI István fellépésétől kezdődik s tart 1832-ig, HAJNIK Károly fellépéséig. A II. korszakot 1832—1863-ig, vagyis a ma is érvényben levő első gráfikus gyorsírási rendszerek megjelenéseig számítjuk. A III. korszak 1863—1907-ig, vagyis a szegedi nemzetközi gyorsírói kiállítás, országos és nemzetközi gyorsíró-kongresszus megnyitásáig, míg a IV. korszak 1907-től napjainkig terjed.

Az összeállításban leghelyesebbnek azt véltem, ha az egyes munkákat megjelenésük sorrendjében mutatom be. Emellett sokkal jobban domborodik ki az egyes munka megjelenése, mintha az, akár külön valamely gyorsírási rendszerhez való csoportosítás keretében mutattatik be, akár pedig oly csoportosítás keretében, mint pl. tankönyvek, olvasókönyvek, naptárak, történelmi munkák stb.

Megjegyzem még azt is, hogy ismétlések elkerülése végett, olyan munkánál, mely több kiadásban jelent meg, az illető szerző művét csak egyszer említem fel, az első kiadás idejében, megemlítve azonban ugyanekkor az utolsó kiadás időpontját is.

Beismerem, hogy a munka teljessége érdekében kívánatos lett volna, ha a gyorsírási szaklapok is felsoroltatnak. Minthogy azonban a szaklapok, különösen a vidéken, sokszor egy-két szám megjelenése után megszűntek, majd több évi szünetelés után ismét azonos vagy új címmel jelentek meg, vagy amennyiben hosszabb életűek is voltak, részint a gyakori szerkesztői és kiadói változások miatt, részint kö- és könyvnyomdai nehézségek miatt nem jelentek és nem jelenhettek meg oly rendszeresen, hogy azok bárhol nyilvántartva vagy egybegyűjtve teljesen feltalálhatók lennének: ezeknek felsorolása csak hézagos lehetne s így ezek felsorolásától el kellett tekintenem.

Idevonatkozólag azonban mégis szükségesnek vélem itt felemlíteni azt, hogy a jelenleg érvényben levő három magyar gyorsírási rendszer mindenike életbelépésének napjától rendszerének fejlesztése és terjesztése érdekében Budapestén állandóan szaklapot ad ki.

Igy: a GABELSBERGER—MARKOVITS-rendszer szerint a *«Gyorsírási Lapok»* 1920-ban az LVIII-ik évfolyamban, az *«Írás»* a XIV-ik évfolyamban, a STOLZE—FENYVESSY-rendszer szerint a *«Magyar Gyorsírón»* a XXXIV-ik évfolyamban, a NAGY Sándor-rendszer szerint a *«Népszerű Gyorsírón»* a XXXI-ik évfolyamban jelenik meg.

Azt hiszem, hogy alkalmoszerű összeállításom hézagpótló lesz különösen a gyorsírás iránt érdeklődők részére.

GOPCSA LÁSZLÓ.

A magyar gyorsírás irodalma 1801—1920.

I.

(1801—1832.)

DANZER I. C.: Das allgemeine System der Stenographie des Herrn Samuel Taylor. Wien, Junker, 1801. (8r. 28 l. 5 tabella.)

DANZER I. C.: Systema Generale Stenographie *Samuelis Taylor*, professoris oxoniensis etc. ad linguam latinam accomodavit — centurio rei castrametatoriae in exercitu caesareo regio. Pesthini, apud Fratres Kilian, 1802. (8r. 34 l. 4 tábla.)

GÁTI ISTYÁN: A' Tachygraphia vagy Szapora írás módja, melyet mint a Pasigraphiának Philosophica vagy Universalis nyelvnek is első vonásait, közre bocsát zsengeképpen —. Pesten, Trattner János Tamás betűivel 1820.

U. a. Tachygraphia Pasigraphia Universalis Lingua Rövid Foglalatja 1824. (Magyar Nemzeti Múzeumban.)

KOVÁCS IMRE: Ts Bihar Vgye' Esküdtje: Stenographia, vagy a' Sebes máskeppen Gyorsírás mestersége. 44—63 lap, I—IV tábla. Tudományos Gyűjtemény 1821. XI. kötetében. A' Cs. kir. Felség kegyes Engedelmével. Pesten, Ns. Trattner János Tamás betűivel és költségévei.

II.

(1832—1863.)

BORSOS MÁRTON: Tachigraphia vagy is Gyorsírás Theoretikai s practikai oktatása. Magyar nyelvre alkalmaztatva — ügyvéd által. Pesten, Nyomatta Fűskúti Landerer 1833.

(DOBROSSY ISTVÁN): Gyorsírás, Taylor rendszere után, magyar nyelvre alkalmazta D****y J. Pesten, 1843. Kiadja Geibel Károly.

GÁSZNER LAJOS: A gyorsírás (Stenographia) rövid és magyar nyelvre alkalmazott tana. Pest, I. kiadás. Osterlamm, 1861. II. kiadás. 1862. Emich G.

GYURITS ANTAL: A gyorsírásról elméleti és gyakorlati tekintetben. Pozsony. (Ny. Schmid Antal.) 1844.

NAGY MIKLÓS: Magyar Gyorsírás. Pest, 1861. Emich G.

III.

(1863—1907.)

1863.

FENYVESSY ADOLF: A magyar gyorsírászat kimerítő tankönyve. Berlin—Pest, 1863. (Stolze rendszerének áttétele.) A VII. kiadás 1915-ben jelent meg.

U. a.: A gyorsírás a közélettanodákban. Pest, 1863. Osterlamm K.

U. a.: A Magyar Gyorsíró. Buda, 1863. II. kiadás Pest, Légrádi, 1868. III. kiadás Pest, Petrik, 1871. IV. kiadás Budapest, Aigner, 1874.

MARKOVITS IVÁN és SZOMBATHY IGNÁC: Gyorsírás. Gabelsberger elvei szerint magyar nyelvre alkalmazva. Pest, 1863. (Mint a «Gyorsírászat» című szaklap melléklete, gyorsírási nyomdai betűkkel jelent meg.)

1864.

MARKOVITS IVÁN magyar gyorsírástana, mely a magas kormány által a közélettanodák számára kizárólagosan elfogadtatott, Európaszerte ismeretes *Gabelsberger rendszerének elvei szerint* íratott és a magántanulásra kiváltképen alkalmaztatott. Buda, 1864. — Az 1893. évig MARKOVITS *Levelező Gyorsírás* tankönyve IX. kiadásban, *Vitairás* tankönyve VIII. kiadásban jelent meg.

1894-ben MARKOVITS *Levelező Gyorsírását* szerző irodalmi hagyatékából a X. kiadásban, *Vitairását* pedig a IX. kiadásban sajtó alá rendezte VIKÁR BÉLA. A *Levelező Gyorsírást* 1916-ban a XV. kiadásban, a *Vitairást* pedig 1911-ben a XII. kiadásban ugyancsak VIKÁR BÉLA rendezte sajtó alá.

1865.

CSANÁDI ISTVÁN: Első magyar gyorsírási emlékkönyv. Bécs, 1865.

ELISCHER GYULA: Virágok gyorsírási mezben. Pest, 1865.

MARKOVITS IVÁN: Magyar gyorsírási oktató levelek Gabelsberger rendszere szerint. Bécs, 1865.

1866.

ELISCHER GYULA: Gyorsírási zsebkönyv. Bécs, 1866.

FAYER LÁSZLÓ dr.: Gyorsírási évkönyv. Pest, 1866. Lampel R.

1867.

FAYER LÁSZLÓ dr.: Gyorsírási évkönyv. Pest, 1867. Lampel R.

SZEPESSY XAV. FERENC: Az élet minden pályáján szükséges a gyorsírást birni. Pest, 1867. Lauffer V.

1868.

BONYHAI JÓZSEF: Debreceni Gyorsíró. Debrecen, 1868.

SZOMBATHY IGNÁC dr.: A gyorsírászat rövid történelme Noë után. Pest, 1868. Nyom. Bartalits J.

1869.

FENYVESSY ADOLF: Az országgyűlési gyorsíró kézikönyve. Pest, Petrik, 1869. II. kiadás Budapest, Benkő, 1906.

1870.

F(AYER) GY(ULA): Jelények és vitairási rövidítések gyűjteménye. Pest, 1870.

FAYER LÁSZLÓ dr.: A szóbeli eljárás és a gyorsírászat. Pest, Pfeiffer bizománya, 1870.

MARKOVITS IVÁN: Győzzön a jobb. Pest, 1870.

1871.

GÜNTHER ANTAL dr.: Gyorsírási Oktató-Levelek. Pest, 1871.

SCHÜTZ MIKSA: Gyorsírói Olvasókönyv. Pest, 1871. Lampel R.

1873.

ARENDTS LIPÓT alkotta észszerű könnyű és biztos gyorsírás. A rendszer alkotója beleegyezésével és közreműködése mellett a magyar nyelvre alkalmazá DOHNÁNYI FRIGYES. Budapest, 1873. Aigner L. II. javított kiadás 1878.

1874.

NAGY SÁNDOR: A gyorsírás történelmének rövid vázlata a jelesebb rendszerek illusztrációjával. Budapest, 1874. Nyom. Beck F.

U. a.: Gyorsírászati könyvtár. Szépirodalmi művek gyorsírási mezében a Gabelsberger-Markovits-rendszer szerint. 1—4. kötet. Budapest, 1874. Beck F.

U. a.: Gyorsírási Olvasmányok a Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírási rendszer szerint. Budapest, 1874. Beck F.

U. a.: Az összes levelezési jelények és monogrammok gyorsírási és közönséges írású betűrendben. Budapest, 1874. II. kiadás 1875.

1875.

BALOGH ANDOR: A Gabelsberger-Markovits-rendszer szabályai. Budapest, 1875.

U. a.: A magyar gyorsírás tankönyve. Budapest, 1875. Nyom. Beck.

U. a.: Válaszom Markovits Ivánnak. Budapest, 1875. Nyom. Beck.

FLEISCHACKER M. FR.: A gyorsírás rövid története. Győr, 1875.

HADIK RICHÁRD: A gyorsírás tanításának módja. Győr, 1875.

LESZLÉNYI IMRE: Ars Tironia vagy a római tachygraphia rövid ismertetése Győr, 1875.

U. a.: Hogyan kell a Gabelsberger-Markovits gyorsírási rendszert javítani? Győr, 1875.

NAGY SÁNDOR: Vitairási jelények és rövidítések. Budapest, 1875. Beck F.

U. a.: Gyorsírási rövid tankönyv a Gabelsberger-Markovits-rendszer szerint. Budapest, 1875.

1876.

KAPCZY ZOLTÁN: A gyorsírás fejlődésének és irodalmának rövid vázlata. Győr, 1876.

NAGY SÁNDOR: Népszerű Gyorsírás. Budapest, 1876. I. kiadás. A XIV. kiadás Budapest, 1912.

1877.

BERNDT ISTVÁN: A budapesti gyorsíróegylet könyvtárjegyzéke. Budapest, 1877.

DOHNÁNYI FRIGYES: Panstenographia. Pozsony, 1877. II. kiadás Pozsony, 1887. III. és vitairással bővített kiadás Pozsony, 1894.

KELE ANTAL: Kritikai munkálatok a Gabelsberger-Markovits és Stolze-Fenyvessy magyar gyorsírási rendszerek felett. Budapest, 1877. Aigner.

KOVÁCSHÁZI ISTVÁN: Pantographia. Budapest, 1877. Franklin-Társulat.

LESZLÉNYI IMRE: A magyar gyorsírás elmélete. Győr, 1877.

THEISZ JÁNOS: Magyar gyorsírási olvasókönyv. Pozsony, 1877.

1878.

FALUDI GÉZA: A Stolze-Fenyvessy-féle egyszerűsített gyorsírás tankönyve. Budapest, 1878. III. kiadás, 1882.

NAGY SÁNDOR: Iskolai gyorsírás. Budapest, 1878. Az V. kiadás 1909.

1879.

LESZLÉNYI IMRE: Emlékezettan és gyorsírás. Győr, 1879.

NAGY SÁNDOR: Táblázata az iskolai gyorsírásban előforduló rövidítéseknek közönséges betűrendben. Budapest, 1879.

1880.

BÓDOGH JÁNOS: A gyorsírás rövid tankönyve. Szeged, 1880. II. kiadás 1881. III. kiadás 1883.

U. a.: A magyar gyorsírás tankönyve. Három kötetben. Az I. rész: Levelező gyorsírás. 1880—1912-ig, XVI kiadásban jelent meg. A XVII. kiadás 1914-ben, a XVIII. kiadás 1916-ban, a XX. kiadás 1920-ban BÓDOGH János és KATONA Dávid szerkesztésében és PAP Sándor kezeírásában Szeged, Várnay L. kiadásában. A II. rész: Gyakorlati gyorsírás (1887), (Mérsékelt Vitairás) és a III. rész: Parlamenti Gyorsírás (1890) egyesített kötetben 1910-ig V. kiadásban Szeged, Várnay L. A VI. kiadás 1914-ben, a VIII. kiadás 1920-ban BÓDOGH János és KATONA Dávid szerkesztésében és PAP Sándor kezeírásában Szeged, Várnay L.

FORRAI SOMA: Magyar gyorsírók évkönyve. Budapest, 1880.

U. a.: A magyar gyorsírás tankönyve Gabelsberger-Markovits rendszere szerint Iskolai és magánhasználatra. I. kötet: Levelező rész. I. kiadás 1880. XIV. kiadás 1914. II. kötet: Vitairás. V. kiadás 1914. Budapest, Lampel R.

SZALÁGYI AURÉL: Abszolút becsű magyar gyorsírás. Tanulmány. Budapest, 1880.

1881.

BÓDOGH JÁNOS: Gyorsírási Olvasókönyv. I. kötet. Szeged, I. kiadás 1881. II. kiadás 1889. III. kiadás 1897.

1882.

BÓDOGH JÁNOS: Vitairási Olvasókönyv. II. kötet. Szeged, 1882.

KOZÁRY JÓZSEF: Hóvirágok. Költeményfüzér. Gyorsírási mezben. Budapest, 1882. Beck F.

TÁBLÁZATA az iskolai gyorsírásban előforduló rövidítéseknek. Különlenyomat a Népszerű Gyorsíróból. Budapest, 1882.

1883.

FORRAI SOMA: Szépirodalmi munkák gyorsírási mezben: 1. Regék, írta Jókai Mór. Budapest, 1883. 2. Elbeszélések. Budapest, 1886. 3. Történelmi apróságok. Budapest, 1888.

1884.

KELE ANTAL: Az új magyar gyorsírás tankönyve. Nyelvünk természetéhez alkalmazva s különös tekintettel a magántanulásra. Nagykanizsa, 1884.

1885.

KANKOVSKY FERENC: Ismertető táblázat. Pozsony, 1885.

KOZÁRY JÓZSEF: A Gabelsberger-rendszerű gyorsírás új módszerű gyakorlati tankönyve. Budapest, 1885. Zobel Lipót nyomdája.

SZILÁGYI ALADÁR: A Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírázat tankönyve. I. rész. Levelezőírás. Budapest, 1885. Benkő Gy.

1886.

HEGEDÜS FERENC: A gyorsírás gyakorlati tankönyve. Levelező rész. Budapest, 1886.

U. a.: A vita- és parlamenti írás gyakorlati tankönyve. Budapest, 1886.

1887.

GOPCSA LÁSZLÓ dr.: A magyar gyorsírás modern irodalmának negyedszázada. Szamosujvár, 1887.

P. GYURMÁN ANDOR: A magyar gyorsírás kimerítő tankönyve. Budapest, 1887. Heisler.

U. a.: Kulcs a magyar gyorsírás tankönyvéhez. Budapest, 1887.

THEISZ JÁNOS: Gyorsírási olvasókönyv. Gabelsberger-Markovits rendszere szerint. Pozsony, 1887. Stampfel.

1888.

KOLLMANN GYULA: A Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírás gyakorlati tankönyve a gyorsírás történetével. Két kötet. Arad, 1888.

1889.

VIKAR BÉLA: Gáti István steganographiája kapcsolatban a modern stenographiával. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1889.

1890.

BÓDOGH JÁNOS: A Gabelsberger-Markovits-rendszerű levelezési és gyakorlati gyorsírás állandó rövidítései. III. kiadás. Szeged, 1890.

SZALÁGYI AURÉL dr.: Abszolút magyar gyorsírás. Budapest, Preszburger Fr. kö- és könyvnyomda, 1890.

1891.

ADORJÁN EMIL: Tizenöt gyorsírási óra. Nagyvárad, 1891. Unger J. bizománya. II. kiadás 1892. III. kiadás 1893.

SHELL ANTAL: Hítszónoklati gyorsíró. Levelező rész. A Gabelsberger-Markovits-rendszer szerint. 1891.

1892.

FORRAI SOMA: Kritika dr. Szalágyi Aurél abszolút magyar gyorsírásáról. Budapest, 1892. Lampel.

LENGYEL PÁL: A magyar gyorsírás tankönyve. Budapest, 1892.

SZABÓ SÁNDOR: A magyar gyorsírás tankönyve. Levelező írás. Budapest, 1892.

1893.

GOPCSA LÁSZLÓ dr.: A magyar gyorsírás története. Budapest, 1893. Singer és Wolfner. II. bővített kiadás Szeged, 1918. Várnay L.

VARGAY ISTVÁN dr.: A magyar gyorsírás tankönyve. (Stolze-Fenyvessy egyszerűsített rendszer.) Budapest, 1893. III. átdolgozott és tetemesen bővített kiadás, Budapest, 1895.

U. a.: A magasabb fokú és a parlamenti gyorsírás. Budapest, 1893. Pesti könyvnyomda.

1894.

ADORJÁN EMIL: Gyorsírási Olvasókönyv a Stolze-Fenyvessy-rendszer szerint. Nagyvárad, 1894. II. kiadás 1898. Budapest,

BÓDOGH JÁNOS: A magasabb fokú gyorsírás tankönyve. A gyakorlati és parlamenti gyorsírás új elmélet alapján. Szeged, 1894.

ERDÉLYI VIKTOR: A gyorsírás tankönyve egyszerűsített Gabelsberger-

rendszer alapján. Faulmann Károly után magyar nyelvre alkalmazva. Budapest, 1894. Lampel R. II. kiadás Budapest, 1896. Lampel R.

KISS ALBERT és NEUBAUER JÓZSEF: Vezérfonal a magyar gyorsírás megtanulására (Gabelsberger-Markovits-rendszer) az írásegység alapján. I. rész: Levelező írás. II. rész: Vitairás. Budapest, 1894. Ifj. Nagel.

NAGY SÁNDOR: Olvasmányok népszerű gyorsírással. Budapest, 1894.

SZABÓ LÁSZLÓ: A gyorsírászat módszertana. Szeged, 1894. Várnay L.

1895.

BOROS GÁBOR dr.: A gyorsírás történelme. Budapest, 1895. Az Országos Magyar Gyorsíró-Egyesület kiadása.

CSEREI JÓZSEF: A gyorsírászati módszertan köréből. Temesvár, 1895.

GYORSÍRÁS-SZÉPIRODALMI KÖNYVTÁR. Szerkeszti: B. Oláh Rózsa. Budapest, I—VI. füzet 1895—1903.

TYROLER LEONTIN: Válogatott olvasmányok Jókai műveiből gyorsírással. Budapest, 1895.

VARGAY ISTVÁN dr.: Kulcs a Stolze-Fenyvessy-féle egyszerűsített népszerű magyar gyorsírás tankönyvéhez. Budapest, 1895.

WIESINGER FRIGYES: A gyorsírás világából. 1895.

1896.

BÓDOGH JÁNOS: Az Országos Magyar Gyorsíró-Egyesület lapjainak története. Budapest, 1896.

CSEREI JÓZSEF: Millenniumi gyorsírászati emlékkönyv. Temesvár, 1896.

U. a.: Hogy tanítom az első gyorsírási leckét. Temesvár, 1896.

FORRAI SOMA: Fokozatos gyorsírási olvasókönyv a Gabelsberger-Markovits-rendszer szerint. Budapest, 1896. Lampel R.

GONDOS MIKSA: A gyorsírási módszertan alapvonalai. Murszombat, 1896.

ROSENTHAL M.: Gabelsberger X. Ferenc életrajza. Debrecen, 1896.

VARJÚ JÁNOS: A szegedi városi főgimnázium gyorsíró-iskolájának millenniumi emlékkönyve. Szeged, 1896.

VIKÁR BÉLA: Markovits Iván életrajza. Debrecen, 1896.

1897.

GUNYA BÉLA és LÁNG BÉLA: A Gabelsberger-Markovits-rendszerű magyar gyorsírás tankönyve. Budapest, 1897. Dobrowszky és Franke.

KOHN BERNÁT: Gabelsberger-Markovits-rendszerű kereskedelmi gyorsírás. I. kiadás. Budapest, 1897.

TARCSAL VIKTOR: Az egyszerű gyorsírás tankönyve. Gyorsírás vastagítás nélkül. Budapest, 1897.

1898.

GUNYA BÉLA: Gyorsírás 16 óra alatt. Budapest, 1898. Nagel.

NAGY SÁNDOR: Parlamenti gyorsírás. Budapest, 1898. II. kiadás 1908. III. kiadás 1914. Kókai.

1899.

BÓDOGH JÁNOS: A rövidítések betürendes nagy gyűjteménye. Budapest, 1899. II. kiadás 1906.

CSÓMAY GYÖZÖ: A gyorsírást praxisa. Szatmár, 1899.

KOZMA BERNÁT: Nagy Sándor gyorsírása. Kritika. Budapest, 1899. Kiadja az Országos Magyar Gyorsíró-Egyesület.

1900.

BÓDOGH JÁNOS: Részletes gyorsírás történelem. Budapest, 1900.

U. a.: Levelező gyorsírás. Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtár, 54. füz. Pozsony, 1900.

KOZMA BERNÁT: Nagy Sándor parlamenti írása. Budapest, 1900. Kiadja az Országos Magyar Gyorsíró-Egyesület.

1901.

BÓDOGH JÁNOS: Vitagyorsírás. Stampfel-féle Tudományos Zsebkönyvtár, 65. füz. Pozsony, 1901.

U. a. Az I. nemzetközi Gabelsberger-gyorsírókongresszus Budapestén. Budapest, 1901.

KOVÁTS J. ISTVÁN: Nagy Sándor gyorsírása. Cáfolat Kozma Bernát bírálatára. Budapest, 1901.

1902.

KÁLLAI EMIL: Gyorsírók naptára. Budapest, 1902.

VIKAR BÉLA: Óda. A szegedi városi főgimnáziumi gyorsírókör negyedszázados jubileumára. Szeged, 1902.

1903.

JAKAB LAJOS: Szegedi gyorsírástati díszemlékmű. Szeged, 1903.

1904.

BÁLINT ANTAL: Vitaírási gyakorlatok. Budapest, 1904.

BÁRDOS GYÖRGY dr.: Gyorsírászati naptár. Budapest, 1904.

SOMMER FARKASNÉ: A magyar gyorsírás tankönyve. Budapest, 1904. V. kiadás Budapest, Toldi L.

TÉGLÁS GÉZA: Útmutató a gyorsírótanfolyamok és gyorsírókörök szervezésére és vezetésére. Budapest, 1904.

AZ ORSZÁGGYÜLÉSI gyorsírók főnökség kérdései és egyéb gyorsírási ügyek. Írta: Egy öreg gyorsíró. Budapest, 1904. Kilián Fr. bizománya.

1905.

GOPCSA LÁSZLÓ dr.: Emlékezés Markovits Ivánra. Budapest, 1905. Ifj. Kellner E. nyomdája.

KÁLLAI EMIL: A szóbeliség elvének gyakorlati alkalmazása. Budapest, 1905.

KOZMA BERNÁT: A kereskedelmi gyorsíró gyakorlókönyve. Budapest, 1905.

U. a. Kereskedelmi levelek és üzleti jelentések. Budapest, 1905.

RÓNAY KÁROLY dr.: Adalékok Markovits életrajzához. Budapest, 1905. Nyom. Bagó Márton és fiánál.

GYORSÍRÁSI OLCSÓ KÖNYVTÁR. Szerkeszti: *Végváry Ferenc*. Budapest, 1905. I—III. füzet.

1906.

FORRAI SOMA: Markovits mozaik. Budapest, 1906. Korvin Testvérek könyvnyomdai műintézet.

FÜLÖP ADORJÁN: Országgyűlési gyorsíró. Fenyvessy és Vargay nyomán. Autográfálta: Pollyák J. Szeged, 1906. Traub B. és Társa.

KAISER GIZELLA: Gyorsírók könyvtára. Budapest, Pátria, 1906.

KÁLLAI EMIL: Gyorsírók naptára. Szeged, 1906.

KOZMA BERNÁT: A kereskedelmi gyorsírás tankönyve. Levelező gyorsírás. Budapest, 1906. A VIII. kiadás Budapest, 1919. A mérsékelt és magasabb fokú vitairás Budapest, 1906. a IV. kiadásban jelent meg.

KOZMA BERNÁTNÉ: Gyorsírók naptára 1906. évre. Kiadja a kereskedelmi gyorsíró- és gépiró-szakiskola.

KÚN GYULA: A Gabelsberger-Markovits-rendszerű levelező gyorsírás tankönyve. I. kiadás Nagyvárad, 1906. V. kiadás 1908.

VIKÁR BÉLA: Gyakorlatok a gyorsírásból. Budapest, 1906. Toldi L. bizománya. II. kiadás 1907. III. kiadás 1911.

GYORSÍRÁSI FILLÉRES KÖNYVTÁR. Szerkeszti *dr. Bárdos György*. Budapest, 1906. I—XXXII. füzet.

GYORSÍRÁSI FÜZETEK. Szerkeszti *Kemény Ferenc*. Budapest, 1906. I—II. füzet.

IV.

(1907—1920.)

1907.

BÁRDOS GYÖRGY dr.: A gyorsírásról. Budapest, 1907. Országos Diák Gyorsíró Szövetség kiadása.

U. a.: Gyorsírás emlékkönyv. Budapest, 1907. Toldi L. bizománya.

KÁLLAI EMIL dr.: A gyorsírás ünnepe Szegeden. Szeged, 1907. Ifj. Árvay S.

KELE ANTAL dr.: Magyar gyorsírás rendszerem hajnalhasadása és diadalútja. Zalaegerszeg, 1907. Tahy R. utóda kny.

KOZMA BERNÁT: Gyakorlatok a kereskedelmi gyorsírásból. Budapest, 1907. Toldi L. bizománya.

RÉTI HUGÓ: Magyar gyorsírás tan- és olvasókönyv. Budapest, 1907. Eggenberger.

SÓS DÓRA: Szépirodalmi elbeszélések gyorsírás mezben. Budapest, 1907. Lampel.

1908.

GONDOS MIKSA: A gyorsírás elmélete. Budapest, 1908.

NAGY SÁNDOR: Az iskolai gyorsírás rövidítéseinek gyűjteménye. Budapest, 1908. Kókai.

PULITZER SÁNDOR: Gyorsírás zsebnaptár. 1908.

TÉGLÁS GÉZA: Új adatok a magyar gyorsírás történetéhez. Szeged, 1908.

1909.

BARCSAY-UTCAI főgimnázium gyorsíróköre kiadványai. Budapest, 1909.

BÁLINT ANTAL: A gyorsírástudomány alapvonalai. Budapest, 1909.

BÓDOGH JÁNOS: Gyakorlatok a gyorsírásból. V. teljesen átdolgozott kiadás. Szeged, 1909.

GLOCK TIVADAR. Modern gyorsírás törekvések. Budapest, 1909.

Magyar Könyvszemle. 1920/21. I—IV. füzet.

RADÓ ANTAL dr.: Parlamenti szónoklat és parlamenti gyorsírás. Budapest, 1909. Toldi L.

RÉTI HUGÓ: Magyar levelező gyorsírás. (Közhasznú könyvtár 52—53. füzete.) Budapest, 1909.

U. a.: A Gabelsberger-Markovits-rendszer levelező gyorsírásának betűrendes rövid gyűjteménye. (Közhasznú Könyvtár 77—78. füzete.) Budapest, 1909.

1910.

BÁRDOS GYÖRGY dr.: A gyorsírástanítás módszere. Budapest, 1920. Jókai könyvnyomdai műintézet.

KOZMA BERNÁT: A kereskedelmi gyorsírásról. Előadás a szegedi gyorsírók egyesületének 1910. március 20-án tartott ülésén. Szeged, 1910.

KELE ANTAL dr.: A magyar gyorsírás tankönyve. Szerző sajátja. II. újból átdolgozott kiadás. Zalaegerszeg, 1910. Tahy R. utóda.

SZÖKE SÁNDOR: A vitagyorsírás tankönyve. Budapest, 1910. Toldi L. IV. kiadás 1910.

ZOLTÁN HUGÓ: Gabelsberger-Markovits gyorsírók évkönyve. Budapest, 1910.

1911.

KEMÉNY IMRE: Gyorsírók évkönyve. Budapest, 1911.

1912.

BÁRDOS GYÖRGY és DÉNES JÓZSEF: Levelező gyorsírási tankönyv. Budapest, 1912. Tisza testvérek.

ERNST JÓZSEF: Kereskedelmi vitairás. Tan- és gyakorlókönyv. Budapest, 1912.

NAGY SÁNDOR gyorsírása. IV. A kereskedelmi gyorsírás tankönyve. Budapest, 1912. Kókai.

RADNAI BÉLA: Az egyszerű gyorsírás tankönyve. Budapest, 1912. Heisler és Kószol. — II. bőv. kiad. U. o. 1914. Szerző kiad.

SÓS DÓRA: Gyorsírás. Átnézte Vikár Béla. Dr. Zay L. kezelése. Budapest, 1912. Lampel.

WEBER BÓNIS: Roller rendszerének áttétele. 1912.

1913.

CÁSÁZIK PÁL dr.: Gyorsírás a rendőrség szolgálatában. Budapest, 1913.

KRIPEL MÓRIC: Egységes magyar gyorsírás tervezete. Selmecbánya, 1913. Negyedívre szorított rendszerlap könyomati kiadásban.

STOLZE-FENYVESSY gyorsírásjelény-szótára. Budapest, 1913. Athenaeum.

VIKÁR BÉLA: Ötven év határán. Budapest, 1913.

1914.

CSÁSZIK FERENC: A Gabelsberger-Markovits-rendszerű gyorsírás tankönyve. Budapest, 1914. Toldi bizománya.

RADNAI BÉLA: A gyorsírás elmélete. Budapest, 1914. Heisler és Kószol.

1915.

BANTLER ÖDÖN és RÓZSA ANNA: A magyar gyorsírás methodikus tankönyve. Stolze-Fenyvessy-rendszer szerint. Budapest, 1915.

FORRAI SOMA és SZÉKELY LÁSZLÓ: Gyorsírás. Gabelsberger-Markovits rendszere szerint. Budapest, 1915.

SZÓNYA KÁROLY emlékezete. Kolozsvár, 1915. Lyceum kny.

1917.

DENGL JÁNOS dr.: Gabelsberger-Markovits rendszerű gyorsírási reformjavaslatok. Budapest, 1917. Ifj. Keller Ernő kny.

KATONA DÁVID dr.: A kereskedelmi gyorsírás tankönyve. Szeged, 1907. Várnay L.

1918.

RADNAI BÉLA: Az írás és olvasás lélektana. Budapest, 1918.

DENGL JÁNOS dr. és VIKÁR BÉLA: Levelező gyorsírás. Az Országos Gyorsíró Tanács Gabelsberger-Markovits szakosztályának 1917/18 tanévi megállapodásai szerint. Budapest, 1918. Toldi L.

1919.

GOPCSÁ LÁSZLÓ dr.: Magyar gyorsírási rendszerek. Szeged, 1919.

NAGY SÁNDOR gyorsírása I. A Népszerű Gyorsírás tankönyve. Írták KOVÁTS Alajos és B. MAJOR János. Budapest, 1919. II. kiad. U. o. 1920.

NAGY SÁNDOR gyorsírása. II. Az iskolai gyorsírás tankönyve. Írták KOVÁTS Alajos és B. MAJOR János. Budapest, 1919.

1920.

DENGL JÁNOS dr. és VIKÁR BÉLA: Vitairás. Az Országos Gyorsíró Tanács megbízásából. Budapest, 1920. Toldi L.

DENGL JÁNOS dr.: A népszerű gyorsírás és a Gabelsberger-Marko-

vits-rendszerü reformgyorsírás. Budapest, 1920. Orsz. Gyorsíró Tanács kiadása.

NAGY SÁNDOR: A gyorsírás történelmének vázlata. Átdolgozta és újabb adatokkal kiegészítette KOVÁTS Alajos. III. kiadás. Budapest, 1920.

NAGY SÁNDOR gyorsírása. A kereskedelmi gyorsírás tankönyve. Irta KOVÁTS Alajos. I. kiadás. Budapest, 1920.

Idegen nyelveken.

DOWERG RUDOLF dr.: Entwicklungsgesch. d. Gabelsberger'schen System. Wolfenbüttel, 1915. (387—392.)

GONDOS MAX: Die neuere Geschichte der Stenographie in Ungarn. Berlin, 1909. Gerdes & Hödel.

GÖTZHABER IRMA: Német gyorsírás Gabelsberger szerint. Átnézte és előszót írta: VIKÁR Béla. Budapest, 1913. Lampel. II. kiad. U. o. 1917.

U. a.: Kulcs a Gabelsberger-féle német gyorsíráshoz. Budapest, 1913. Lampel.

INTERNATIONALER STENOGRAPHENTAG VI. (System Gabelsberger) vom 6—9, August 1913. in Budapest. Darmstadt, 1914.

JAKAB LAJOS: Lernolibro de la plej simpla kaj plej facila Esperanta Stenografio. 1912.

MARKOVIS IVÁN: III. Internationaler Stenographen-Kongress. München, 1890. Kurzer Abriss der Geschichte der Stenographie in Ungarn.

U. a.: Lehrbuch der Stenographie nach Gabelsberger's System. X. Auflage. Budapest, 1917. Toldi L.

NAGY SÁNDOR GYORSÍRÁSA: *Német rész.* Népszerű és kereskedelmi gyorsírás. Írták: Kováts Alajos és B. Major János. Budapest, 1911. Kókai. II. kiadás 1920.

Török gyorsírás. Saját rendszere szerint. Budapest, 1913.

English Shorthand. System Nagy. (Angol gyorsírás.) Budapest, 1913.

Stenografia Italiana. Sistema Nagy. (Olasz gyorsírás.) Budapest, 1913.

Sténographie Française. Systéme Nagy. (Francia gyorsírás.) Budapest, 1913.

NAVARRÉ ALBERT: Histoire Générale de la Sténographie. Paris, 1909. (Hongrie 551—561.)

RÉTI HUGÓ dr.: Német levelező gyorsírás. Tudományos Zsebkönyvtár. 221. szám. Stampfel-féle könyvkiadóhivatal. Budapest—Pozsony, 1912.

RÓZSA ANNA és BANTLER ÖDÖN: A német gyorsírás tankönyve. Budapest, 1910. II. kiadás, 1913.

SZILÁGYI ALADÁR: Gabelsberger-rendszerű német kereskedelmi gyorsírás. I. rész. Levelező írás. Budapest, 1905. Steiner Zs. bizománya Pozsony.

VERŐ LEÓ: Die Stenographie in Ungarn. Bunte Blätter. Wolfenbüttel. 8. Jahrgang, Heft 5—6. 1914.

VIKÁR BÉLA: Iván Markovits. Festrede, gehalten bei der Enthüllung des Markovits-Denkmales. Budapest, 1913.

Összeállította: DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

Kassa város jegyzőkönyvéből.

1529. Acta feria sexta ante Georgi. Anthal Pupusch auf Hannes puchpynder mit Recht erlangt fl. 12 in 14 Tagen.

1530. Feria sexta ante Judica. Faydt auf Hannes *puchpynder* mit Recht erlangt fl. 1½. In 14 Tagen.

1530. Vorbot herr Paul Zeipners. Herr Paul Seipner hat eyn Vorbot geton auf das leczte geldt des Hannes *puechbynders*, das der Antal Puposch erlegen szol, bis zcum rechten Actum hora 9-a am Mittwoch vor Egidi im Jor 1530 cum scitu domini iudicis.

1531. Feria sexta ante Georgii. Jorg Feyner hat mit recht auf den meyster Hannes *puchpynder* erlangt fl. 1. den. 28 in 14 Tagen.

1531. Item Jakloffczky Michal hat mit recht auf den Joannem *puchpyndern* erlangt fl. 3. in 14 Tagen. Actum feria sexta ante Thomae apostoli in domo domini iudicis.

1547. Gaspar bibliopola de Eperyes arestat omnia bona Martini Zabo pro fl. VI. denar. X. In festo Corporis Christi.

Közli: KEMÉNY LAJOS.

T Á R C A.

JELENTÉS.

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR 1919. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

Az 1919-ik esztendő az Orsz. Széchényi-Könyvtár történetében is a legemlékezetesebb esztendők egyike marad mindenha. Az esztendő legelején a hivatali szolgálat terén is mutatkozott az az ideges állapot, amely közállapotainknak már 1918. év végén jellemző tünete volt Örökös gyűlésezés a tisztviselői- és altiszti testületben, bizalmi-rendszer, amely a legkisebb hivatali ügy elintézésénél is a szavát hallatta, s amely nagyobb bajoknak csak azért nem lett okozója, mert a múzeumi tisztviselői személyzet a bizalmiak kiválasztásánál intelligenciája alapján a legnagyobb körültekintéssel járt el, s a bizalmiak a rájuk nézve kényes feladatot a legtapintatosabban végezték akkor, amikor annak végzésére kényszerítve voltak.

A folytonos gyűlésezés a rendes hivatali munkának kétségbevonhatatlanul kárára volt s bár a hivatali fegyelem szempontjából semmi zavaró incidens a proletárdiktatura beálltaig s a tisztviselői karban azontúl sem volt, mégis a munkamennyiség elvégzése tekintetében a fenti bizalmi-rendszer káros hatását éreztük. Fokozta a helyzet súlyosságát, a munkamennyiség tekintetében az is, hogy februártól fogva alig, márciustól fogva pedig egyáltalában nem birtuk fűteni a Könyvtár helyiségeit, mert ütüanyagunk úgyszólván semmi sem volt.

Ilyen viszonyok közt találta a Könyvtárat a március 21-én kikiáltott proletárdiktatura. E rémuralom a Magyar Nemzeti Múzeumot is mint ilyent meg akarta szüntetni, s a teljes megszüntetéshez az átszervezést megindította volt. A könyvtári ügyekre a közoktatásügyi népbiztosság könyvtárügyi megbízottakat nevezett ki, akiknek hatáskörébe tartozott a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára: az Orsz. Széchényi-Könyvtár is, hogy mi lett volna a Könyvtár későbbi címe, nem tudni, földadata azonban a könyvtárügyi megbízottak szerint továbbra is az lett volna, hogy a nyomtatott és írott magyar szellemi termékeket gyűjtse s az

utókor számára megőrizze. Hogy e célját hogy és mint valósította volna meg az új világban, azt csak sejteni lehet abból a forradalmi kormányzó-tanácsi rendeletből, amelyet a könyvtárügyi politikai megbizottak a kötelespéldányok beszolgáltatásáról kiadtak. E rendeletből, valamint «A Tanácsköztársaság Könyvtáruge» című hivatalos közlönyből lehetett úgy nagyjából kivenni, hogy miként képzelték a politikai megbizottak átformálni a tanácsköztársaság elveihez a magyar könyvtáruget, s vele a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárát.

Mint minden hazáját szerető, hazájáért aggódo magyar, az Orsz. Széchényi-Könyvtár tisztviselői is a proletárdiktatura ideje alatt testileg is, lelkileg is sokat szenvedtek. A különböző rém- és valódi hírek, amelyek napról-napra izgatólag hatottak a kedélyekre, továbbá az élelmezési gondok, mind-mind hozzájárultak a munkacsökkenéshez. Nagy örömmel tapasztaltuk azonban, hogy megszűnván a proletárdiktatura, a munkakedv lassan-lassan visszaszállt, s az elvégzett munka mennyisége — dacára, hogy a proletárdiktatura után fővárosunkat a románok megszállták, — növekedett.

Az év utolsó két hónapjában pedig már teljesen a régi munkakedv hatotta át a tisztviselőket.

A Könyvtár egész éven át nyitva volt, s bár október óta egyáltalában nem fűthettük, mindazonáltal nagy számban kerestek fel bennünket az olvasni vágyók.

A fentebb érintett közállapotok s ezeknek a Könyvtárra való hatása folytán a könyvtári használat és gyarapodás terén általában a mult évekhez képest visszaesés állott be.

Könyvtárunk folyóirata, a Magyar Könyvszemle, bár csak tiz iven jelenhetett meg, értékes és becses tartalommal látott napvilágot, ami elsősorban szerkesztője, dr. GULYÁS Pál egyetemi magántanár kiváló szakértelmének köszönhető. A Könyvtár tisztviselőinek és altiszteinek rég óhajtott fizetésrendezésére vonatkozó tárgyalások az 1918. év végére befejeződtek, ennek kifolyásaképen az előlépések, illetőleg kinevezések megtörténtek. Múzeumi igazgatók lettek: dr. SEBESTYÉN Gyula és dr. MELICH János osztályigazgatók; osztályigazgatók lettek: KERESZTY István, HAVRAN Dániel, dr. BÁTKY Zsigmond és dr. BARTFAI SZABÓ László igazgatóörök; igazgatóörök lettek: dr. FITOS Vilmos, dr. BAJZA József, dr. SULICA Szilárd, dr. HOLUB József, dr. MADARASSY László örök és dr. JAKUBOVICH Emil segédör; örök lettek: dr. RÉDEY Tivadar, dr. RÉDEY Tivadarné, dr. SIKABONYI Antal segédörök; segédörökké lettek: dr. PÁNITY Vukoszava,

dr. ZSINKA Ferenc, dr. MÁNYIK Pál, dr. NÉMETH Gyuláné; I. oszt. műszaki altisztek lettek: SÁFÁR István laboráns, DOBAY Kálmán, GARAMI János, ROTKAY István szolgák; II. oszt. műszaki altisztek lettek: PÁLFI Márton és TURÓCZI Gábor szolgák; kezelő altisztek lettek: KOVÁCS András és MORVAY Ferenc szolgák. E rendezéstől függetlenül az év folyamán fizetéstelen segédörökké kinevezettek BORZSÁK István, dr. BARTONIEK Emma, dr. GORIUPP Alisz és dr. TÓTH László szakdiákok.

Az év folyamán történt személyi változások a következők

Dr. FEJÉRPATAKY László, aki mint a Magyar Nemzeti Múzeum megbízott főigazgatója, a Könyvtárnak is miniszterileg megbízott fővezetője volt, 1919. október 3-án megszűnt a Könyvtár fővezetője lenni, amennyiben ezen a napon neveztetett ki, illetőleg a Könyvtár vezetésével bízott meg MELICH János dr., a nyomtatványi osztály igazgatója. FEJÉRPATAKY 1893. december 24-ike óta volt az Orsz. Széchényi-Könyvtár igazgatásával megbízva, a Könyvtár szolgálatában pedig 1882. április 12-ike óta áll. Ezen idő alatt úgy is mint tisztségviselője, úgy is mint a Könyvtár vezetője maradandó alkotásokkal tette működését nevezetessé. A Könyvtár levéltári osztályának megszervezése, megalkotása, s mai nagyarányúvá történt fejlesztése az ő elévülhetetlen nagy érdeme. A kötelezpéldányokról szóló 1897. XLI. t.-c. s a hozzá készített rendeletek, amelyek a magyar nyomtatott anyag lehető teljes összegyűjtése érdekében történtek, az ő személyes műve volt. A világháborúra vonatkozó nyomtatott termékeknek, elsősorban természetesen a hazaiaknak, páratlanul gazdag egybegyűjtése egyedül az ő céltudatos, lelkes vezetésének, fáradságot nem ismerő munkájának eredménye. E szűk keretek között nem célunk felsorolni mindazt, ami Könyvtárunkban hosszú, eredményes igazgatása alatt az ő nevéhez fűződik. Most, midőn távozik Könyvtárunk éléről, sok jeles alkotásának e teréről, nem is búcsuzunk tőle, mert biztosan reméljük, hogy mint a Múzeum főigazgatója továbbra is osztatlan szeretettel fogja a Könyvtár ügyeit, érdekeit gondozni.

1919. október 3-án kivált a könyvtár kötelékéből dr. SEBESTYÉN Gyula igazgató is, s megbízott a Folklóre-kutatások megszervezésével. SEBESTYÉN 1893. február 10-ike óta állott a könyvtár szolgálatában, s itt előbb a nyomtatványi osztályban tett szolgálatot, később a kéziratárban, melynek 1916 óta igazgatója volt. A KISFALUDY Sándor-féle könyvtárnak, továbbá a MADÁCH és JÓKAI iratoknak a Múzeumba való kerülése körül jelentős érdemeket szerzett magának.

Dr. BÁTKY Zsigmond osztályigazgató és dr. MADARASSY László igazg.

Dr. a Könyvtárból a néprajzi osztályba helyeztettek át, ahol dr. BÁTKY kormánybiztosi minőségben egyúttal az osztály vezetésével is megbízott. Dr. BÁTKY Könyvtárunk gyarapításában fontos munkakört töltött be. Ő vezette a magyar vonatkozású külföldi sajtótermékek vásárlását, amely feladatát nagy tudással és hozzáértéssel oldotta meg. Dr. MADARASSY a Régi Magyar Könyvtár és az ősnymtatványok szakembere volt. E kincseket nálánál megértőbb lélekkel senki sem gondozhatta volna. Két társunk távozásán érzett veszteségünk tudatát csupán az enyhíti, hogy mindketten még kedveltebb munkakörükhöz, a néprajz műveléséhez tértek vissza, s itt Múzeumunknak még hasznosabb szolgálatára lesznek.

Dr. BAJZA József igazgatóőr, akire a külföldi folyóiratok és hírlapok gondozása volt bízva, szolgálattételre a Külügyminisztériumba rendeltetett.

Kényszerült lemondás folytán kivált a Könyvtár szolgálatából dr. RÓHEIM Géza szakdíjnok, aki az alakuló Folklore-osztály végleges elhelyezkedéséig a Könyvtárban tett szolgálatot.

1919. október 20-án halt meg TÓTH József ny. vármegyei főjegyző, könyvtárunk érdemes szakdíjnoka. Hosszú és kinos szenvedéstől váltotta meg a halál. TÓTH könyvtárunkban 1908 június 1-je óta volt alkalmazva, ahol is a kötelezpéldányok helyiségében végezte a legnagyobb lelkiismeretességgel és gondossággal a rá bízott munkát. Könyvtárunk benne egyik leghűségesebb munkását vesztette el.

1919. november 29-én temettük el dr. TODORESZKU Gyula miniszteri tanácsost, Könyvtárunk tiszteletbeli igazgatóját s nagylelkű gazdagítóját. Mikor nyilvánvalóvá lett, hogy gazdag hungarica-gyűjteményét végleg a Nemzeti Múzeumnak szánta, a Könyvtár sietett őt tisztviselői közé iktatni. A minisztertanács döntése, amely szerint miniszteri tanácsosi címmel kineveztetett az Orsz. Széchényi-könyvtár tiszteletbeli igazgatójává, már nem találta életben. A súlyos és nehéz kórnak, amely életerejét emésztette, 1919. november 27-én áldozatul esett. Nemes szándékát neje tetté váltotta, amennyiben az értékes könyvtárt örökletménykép a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, ahol az időtlen időkg «dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka Könyvtár» címen fog őriztetni. A könyvtár leltározása folyamatban van.

A könyvtárhoz való szolgálattételre berendeltettek: dr. HARASZTI Emil, egyetemi m. tanár, a zenei osztály munkálataihoz további egy évre, dr. GREXA Gyula középiskolai tanár, dr. BARTOS Indár középisk. tanár, dr. KOVÁCS Dezső középisk. tanár, dr. HORVÁTH Jenő jogakadémiai

tanár, dr. LUTTER János jogakadémiai tanár, dr. KÁDÁR Jolán középiskolai tanár, BRÁZ Béla turócvármegyei főlevéltárnok. E berendelték közül dr. BARTOS Indár, aki a levéltárban végezte nagy buzgalommal a reá bízott munkát, évközben visszatért a középiskolához.

Nem volna teljes az elmúlt esztendőről nyújtott kép, ha meg nem emlékeznénk a fővárosnak a románok részéről történt megszállásáról. Csaknem négy hónapig tartó idő alatt könyvtárunk is sok zaklatásnak volt kitéve a románok részéről. Fegyveres katonák őrizték a könyvtárban a nyomtatványi osztály vásárló helyiségét, úgyszintén éjjel-nappal a könyvtár bejáratát. Hála a múzeumi főigazgató éberségének, PEKÁR Gyula vallás- és közoktatásügyi államtitkár fáradságot nem ismerő ügyszeretetének s az entente-missziók közül az amerikai BANDHOLZ tábornok jóindulatának, a könyvtárt az oláh megszállás alatt lényegesebb kár nem érte.

Az elmúlt év eseményeiről röviden beszámolva, fel kell hívnom a figyelmet arra a mindnyájunk által érzett dologra, hogy az Orsz. Széchényi-Könyvtár a jövőt illetőleg súlyos és nehéz probléma előtt áll. Hogyan fogjuk megvalósítani a jövőben könyvtárunk nagy feladatát, hogy továbbra is az összes magyar szellemi termékek gyűjtő- és megőrző helye legyen, mikor Hazánk szét van darabolva. Mi a régi Magyarországról, annak nyomtatott termékeiről ezután sem mondunk le. Bizton hisszük, hogy körültekintéssel, magyar hazafisággal és áldozatkészséggel a jövőben is sikerül összegyűjtenünk mindazt, amihez eddig a törvény ereje segített hozzá. Anyagiak terén is súlyos feladat megoldása vár reánk. A munkabérek óriási emelkedése folytán hirlap- és könyvkötésünk ügye súlyos probléma előtt áll, míg magyar vonatkozású külföldön megjelent művek vásárlását a külföldi valuta teszi ránk nézve úgyszólván lehetetlenné.

Az elintézett hivatalos ügyek száma 381 volt, az olvasóterem látogatására jogosító igazolvány 1931 állított ki.

A) *A Könyvtár használata.* a) A könyvtár helyiségében: 1. A nyomtatványi osztályban 9393 egyén használt 27.734 művet. — 2. A hirlaptárban 1728 egyén használt 5007 kötet hirlapot. — 3. A kéziratárban 90 egyén használt 196 kéziratot, 1926 irodalmi levelet, 117 zenei levelet, 29 irodalmi analektát, 2 kézirat katalógust és 9 sugókönyvet. — 4. A levéltárban 182 egyén 46.176 oklevelet használt. — 5. A háborús gyűjteményben helybeli használat nem volt. — b) Könyvtáron kívül: 1. A nyomtatványi osztályban 2124 egyén 4304 művet vett kölcsön. —

2. A hirlaptárban 121 egyén 694 kötet hirlapot vett kölcsön. — 3. A kéziratárban 9 egyén 25 drb kéziratot kölcsönzött. — 4. A levéltárban 17 egyén 5363 iratot kölcsönzött ki. — 5. A háborús gyűjteményből 9 egyén használt 16 művet.

B) *Kötésre* a nyomtatványi osztályban 818 mű 1014 kötetét adtuk és 4445*20 koronát fordítottunk e célra. A többi osztályokban kötés nem fordult elő.

C) *Vásárlásra fordítottunk*: 1. A nyomtatványi osztályban 3791*89 koronát, 173 márkát, és 14 frankot. — 2. A hirlaptárban 631*20 koronát. — 3. A kéziratárban 6605 koronát. — 4. A levéltárban 1365 koronát. — 5. A háborús gyűjteményben 7918*29 koronát, 280 márkát, 35*20 frankot.

D) *Gyarapodás*: 1. A nyomtatványi osztályban: a) kötelezpéldány 11.321 drb, b) vétel 367 drb, c) ajándék 751 drb, d) áttétel 20 drb. — 2. A hirlaptárban: a) kötelezpéldány 439 évf. 23.861 száma, b) vétel 69 évf. 13.098 száma, c) ajándék 14 évf. 2043 száma. — 3. A kéziratárban: a) vétel 20 drb irat, valamint P. THEWREWK József és Emil gyűjteményei, továbbá ORTVAY Tivadar levelezési hagyatéka, melyeknek darabszáma feldolgozásuk után lesz pontosan megállapítható. b) ajándék 28 drb és 5 csomag. c) áttétel 3 drb kézirat. — 4. A levéltárban: a) vétel 12 köteg és 7 drb, b) ajándék 273 drb, c) örökletét 2 drb és 3 láda. Kiegészítés régebbi anyaghoz 35 drb. — 5. Háborús gyűjtemény: a) vétel útján 7260 darabbal, b) ajándék útján 2448 darabbal, c) hivatalos uton 1843 darabbal, d) csere útján 27 darabbal gyarapodott.

JELENTÉS

AZ ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR 1920. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

Az 1920-i esztendő könyvtárunkban is — mint általán Hazánk életében — a rend fokozatos helyreállításának s a rendszeres munka újra felvételének jegyében folyt le. Természetes, hogy a megelőző év káros következményeit nálunk sem sikerült máról-holnapra megszüntetni. Gazdasági leromlásunkat könyvtárunk is igen nagy mértékben megsínylette. A napi és még inkább a magasabb könyvtári munka elvégzésében a fűtőanyag hiánya okozott sajnálatos késedelmet. Az év első negyedében a teljes szénínség arra kényszerítette a tisztviselőket, hogy rendes munkahelyüket elhagyva, az épület földszintjén helyezkedjenek el, nyu-

godt munkára alkalmatlan, zsúfolt helyiségekben. Olvasótermeinket ez idő alatt is nyitva tartottuk s a felügyeletet óránként váltakozó ügyeletes szolgálattal láttuk el. Az év őszétől fogva azután szénellátásunk legalább oly mértékben mégis megjavult, hogy a könyvtár helyiségeinek egy részét állandóan fűteni tudtuk s a folyómunka nagyjában a nyári hónapok kereteiben folytatódott.

Am nemcsak a munka zavartalan végzésének feltételei romlottak meg: az anyaggyűjtést is megbénították az áldatlan békekötés rendelkezései. Az ország sértetlen területén működő nyomdákat a megelőző zavaros évek sűrű mulasztásai után sikerült ugyan törvényszabta kötelességük teljesítésére szorítanunk, hanem a leszakított országrészek egyelőre kiestek a magyar törvények illetékességéből. Könyvtárunk a hungarikumok gyűjtésében mindamellett ma is a világháború előtti magyar terület elvi épségének álláspontját foglalja el s továbbra is a csonkítatlan Magyarország szellemi termésének őrzője kíván maradni. Az elmúlt évben is mindent elkövettünk, hogy a megszállott részek magyar érdekű nyomtatványait megszerezzük. A Felvidéken dr. SIKABONYI Antal könyvtári ör huzamosabb időn át folytatott gyűjtést, Erdélyből s a Délvidékről pedig ajándékozás útján jutottunk nagyobb számú nyomdatermékhez. A jövőre nézve a könyvtár e gyűjtést rendszeresíteni kívánja; sajnos, a vásárlás útján való gyarapítást a környező országok magasabb valutája egyelőre igen megnehezíti. A gyűjtést kiterjesztettük Bécs városára is, ahol a magyarországi rombolás részeséből egész társaság verődött össze, hogy nemzetellenes aknamunkáját folytassa. Kiadványaiknak számunkra való egybegyűjtését bécsi kartársaink, elsősorban dr. ECKHART Ferenc ak. l. tag, egyetemi magántanár vállalta és látta el ez év folyamán is.

A könyvtár ez évben indította meg a régen tervbe vett Nemzeti Bibliográfia munkálatait is; ez a vállalkozás — a tudományos és könyvkereskedelmi érdeken kívül — a magyar vonatkozású sajtótermékek állandó nyilvántartásának célját is szolgálni kívánja.

A könyvtár anyagának évről-évre szükségesebbé váló revíziója — anyagi eszközök híján — ismét elhalasztódott.

Az anyag megfelelő gondozását s a közönség használatára gyorsabb hozzáférhetővé tételét nagymértékben előmozdítja házi könyvkötészetünk, melyet ez évben rendeztünk be. Műhelyünk, szerződésben a Kiss Erzsébet-féle könyvkötőcéggel, megkezdte működését s egyelőre kisebb javító munkákat végzett. A műhely felügyeletével AKANTISZ Viktor

bizott meg, aki ez évi augusztus hó 10-étől könyvművészeti szak-előadói minőségben belépett Könyvtárunk tisztviselői létszámába.

A Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka könyvtár átvétele és épületünk földszintjén, ideiglenes helyiségben való föllállítása is ez év folyamán történt meg. Az ajándékozás tényéről és körülményeiről már a mult évi jelentés részletesen megemlékezett. Ezt most azzal kell kiegészítenünk, hogy az alapító özvegye ez évben az alapítólevél kiegészítéséről kötelezte magát, hogy évi 10.000 koronányi összeget ad e nagybecsű könyvtár gyarapítására.

Levéltári osztályunk a vasműrősvári RÁKÓCZI-ASPREMONT családi levéltár örök letétjével gazdagodott, fölbecsülhetetlen módon.

Zenei anyagunk szakszerűbb feldolgozására is sor került, amit KERESZTY István osztályigazgatónak e munkához való beosztásán kívül az is előmozdított, hogy az év őszén a Kolozsvár Városi Conservatorium menekült igazgatóját, LAVOTTA Rezsőt szintén megnyertük e feladat megoldására. HARASZTI Emil székesfővárosi tanár, aki zenei osztályunkat egy időn át gondozta, ebben az évben kivált intézetünk kötelékéből, mert a Nemzeti Zenede igazgatótanácsában foglalt helyet.

A világháborúra vonatkozó emlékeket — habár mostohább anyagi lehetőségek között — továbbra is gyűjtöttük s még különösebb gondot fordítottunk a magyarországi proletárdiktatura anyagának lehető teljes megszerzésére. E még egyre bővülő anyag feldolgozása s nagy utánjárást kívánó gyarapítása ez év során is állandóan négy-öt tisztviselőnket foglalkoztatta.

Anyagi nehézségeken mult, hogy könyvtárunk régi és szép multú folyóirata, a *Magyar Könyvszemle*, csak némi késedelemmel jelent meg. Az 1920. év elején a megelőző évfolyam összevont füzeté látott napvilágot, csekély terjedelemben is gazdag és magas színvonalú anyagot nyújtva, ami szerkesztőjének, dr. GULYÁS Pál egyetemi magántanárnak kiváló szakképzettségét és rátermettségét bizonyítja. Az 1920-i évfolyam, az 1921-ivel egyesítve, későbbi időpontban fog megjelenni.

Könyvtárunk tisztviselőinek a könyvkivittelt szabályozó miniszteri rendelet szerepet juttatott a kivitelre szánt művek szakértői megtekintése terén. E feladatot a tisztviselők váltakozva látták el, a hivatalos órákon kívül. Az előfordult esetek számszerinti kimutatását alább adjuk.

Az államrendellenes működésükért felfüggesztett szabadkőműves alakulatok zár alá vett könyvtárai miniszteri rendeletre könyvtárunk őrizetébe kerültek. Így elszállítottuk s őrizetbe vettük a Symbolikus

Nagypáholy meg a Galilei-páholy könyvtárát. Sorsukról későbbi kormányintézkedés lesz hivatott dönten.

Az alkalmazottaink állományában bekövetkezett személyi változásokat — a már eddig említettekén kívül — a következőkben foglalhatjuk össze:

Dr. BAJZA József igazgatóőr, aki a múlt évben ideiglenes berendeléssel a külügyminisztériumba osztatott be, ez év augusztus 1-étől visszakerült hirlaposztályunk élére.

Kézirattárunk vezetője, dr. HOLUB József igazgatóőr, ez évben nyert magántanári képesítést a Tudományegyetem bölcsészeti karán s ugyancsak őt a Szent István Akadémia is tagjai sorába iktatta. Érdemes kartársunk e kettős kitüntetése osztatlan örömet keltett. Kitűnő képességeivel nyilván mindkét helyen öregbiteni fogja intézetünk jó hírnevét is.

Dr. KÁDÁR Jolán tanárnőt kormányzói kinevezés fizetéstelen segédszolgálati címmel és jeleggel intézetünk létszámába helyezte. Új kartársunk ideiglenesen már megelőzően ideiglenes szolgálati címmel berendelve hosszabb időn át dolgozott körünkben s rendkívül értékes, szakavatott munkaerőnek bizonyult. Kinevezését a könyvtár igaz nyereségének tartjuk.

HAJNAL István társunk hosszabb időre szabadságot nyert, melyet a bécsi állami levéltárban végzett történeti kutatásokra fordít.

Átmenetileg körünkben működött LUTTER János és HORVÁTH Jenő menekült jogakadémiai tanár is; utóbb mindketten a Magyar Külügyi Társaság kötelékébe léptek át.

KOVÁCS Dezső beosztott középiskolai tanár eltávozott intézetünk-ből, viszont PARÁDI Lászlóné és THEISZ Frigyes menekült középiskolai tanárok ez évben nyertek hozzánk beosztást.

Hosszabb-rövidebb időn át a következő menekült elemi iskolai tanítók is teljesítettek nálunk szolgálatot: EPERJESSY János, HEFTY György, ISTVÁNFY Károly, KOLTAY Árpád és TÁCSOVSKY József. Közülük jelenleg egyedül ISTVÁNFY működik intézetünk kötelékében.

Az elintéztet hivatalos ügyek száma 672 volt, a nyilvános olvasóterem látogatására jogosító kiadatott 2327.

A) *A Könyvtár használata:* a) A könyvtár helyiségében: 1. A nyomtatványi osztályban 18.405 egyén használt 47.322 művet. A proletárdiktatura anyagából 75 egyén 107 kötetet használt. A háborús gyűjteményben helybeli használat nem volt. — 2. A hirlaptárban 1640 egyén használt 4110 kötetet. — 3. A kéziratárban 94 egyén használt 189

kéziratot, 428 irodalmi levelet és 2 kézirati katalógust. — 4. A levéltárban 139 egyén 21.114 darab oklevelet használt. *b)* A könyvtáron kívül 1. A nyomtatványi osztályból 2806 egyén 3837 művet vett kölcsön. A háborús gyűjteményből 10 egyén 25 könyvet vitt ki házi használatra. A proletárdiktatura anyagából kivételkép 1 darabot hivatalos használatra kiadtunk. — 2. A hirlaptárból 198 egyén 636 hirlapot kölcsönözött ki. — 3. A kéziratárból 9 térítvényen 14 darab kéziratot kölcsönöztünk ki. — 4. A levéltárból 27 egyén 4301 darab iratot vett ki.

B) Kötésre a nyomtatványi osztályból 812 mű 1724 kötetét adtuk ki. A hirlaptárból 543 hirlapot. Kötésre a nyomtatványi osztály 25.396 koronát, a hirlaptár 26.640 koronát fordított.

Az ösnyomtatványok kötésének kijavítására a házi könyvkötészetünkre 2420 korona felszerelési költséget, munkadíjra és anyagra november hóban 1801 koronát, december hóban 1919'80 koronát, összesen 6140'80 koronát. E két hónapban 167 ösnyomtatvány kötése javított ki, a többi osztályból nem adtunk ki kötésre darabokat.

C) Vásárlásra fordítottunk: 1. A nyomtatványi osztályban 23.112'85 koronát és 85'40 márkát. A háborús és proletárgyűjtemény kifizetett számlái kitesznek 602'50 koronát. — 2. A hirlaptárban 1676'36 koronát fordítottunk. — 3. A kéziratárban 4534 koronát. — 4. A levéltárban 2790 koronát.

D) Gyarapodás: 1. A nyomtatványi osztály: *a)* Kötelespéldány útján 4818 darabbal, *b)* vétel útján 1504 darabbal, *c)* ajándék útján 2118 darabbal, *d)* áttétel útján 19 darabbal, összesen 8459 darabbal és kötelespéldányként beküldött 8979 apró nyomtatvánnyal gyarapodott. Az ezen osztályhoz tartozó háborús, valamint proletárgyűjtemény: *a)* vétel útján 1490 darabbal, *b)* ajándék útján 4917 darabbal, *c)* hivatalos úton 23 darabbal, *d)* csere útján 60 darabbal, *e)* kötelespéldányból 4553 darabbal gyarapodott. — 2. A hirlaptár: *a)* Kötelespéldány útján 371 évf. 16.380 számmal, *b)* vétel útján 8 évf. 551 sz. és 23 kötettel, *c)* ajándék útján 42 évf. 3626 sz. és 3 kötettel, *d)* áttétel útján 1 évf. 1 sz. és 13 kötettel, *e)* utólagos naplózás útján 163 hirlap 241 köt. és 109 számmal gyarapodott. — 3. A kéziratárban: *a)* Vétel útján 40 darabbal, *b)* ajándék útján 75 darabbal, *c)* hagyaték útján 78 darabbal, *d)* áttétel útján 8 darabbal gyarapodott. — 4. A levéltár: *a)* Vétel útján 12.190 darabbal, *b)* ajándék útján 94 darabbal, *c)* letét útján 26 darabbal (Kossuth lev. Zeyk Saroltához), *d)* hivatalos küld. útján 3 darabbal, *e)* áttétel útján 496 darabbal és 7 csomó irattal gyara-

podott. f) A családi levéltárak csoportjában a regiek közül a HERTELENDY 112 darabbal, DESSEWY 71 darabbal nyert kiegészítést. Új levéltárak: NEDECZKY, SCHEDIUS, PODHRADSKY, RÁKÓCZI-ASPREMONT, LORBERER és RÖTH.

Az ország területéről való könyvkivittelt szabályozó miniszteri rendelet értelmében a könyvtár tisztviselői április-december hónapokban, 585 esetben tartottak szakértői szemlét.

MÁNYIK PÁL †

(1887—1921.)

A kereszti, az elmulás, a gyász jele, e kevesektől ismert név mellett, a Széchényi-Könyvtárnak súlyos veszteségét jelenti: egy szerény, a világtól visszahúzódó embernek, lelkiismeretes és fáradhatatlan tisztviselőnek és őszinte jó kollégának halálát. Azoknak, akik közelebbről ismerték őt, még hatványozottabban fáj az elmulása, mert tudják, hogy a Mindenható kifürkészhetetlen akarata akkor szólította gyenge, fáradt testét örök nyugalomra, amikor hosszú küzdés után elérte óhajtott célját s érzékeny lelkén a sors durva keze által ejtett sebek, karcolások begyógyulván, elsimulván, nyugodtabban élhetett volna hivatásának tudományos ambícióinak és családjának.

Micsoda küzdelem volt osztályrésze tanulmányaiban már az első lépéstől kezdve! Az egyszerű, szegény sorsú kis fiú naponta gyalog jár be Szarvasra a nyolc kilométernyi távolságban lévő tanyáról, de nem csüged, nem fárad, a tanulni- s tudnivágyás láza elfeledtet vele mindent, s 1907-ben jeles eredményű érettségi bizonyítvány a jutalma. Ez az égő tudománysohaj nem hagyja el budapesti egyetemi tanulmányaiban sem, pedig a küzdésből, nélkülözésből kijutott neki itt is bőven. 1912-ben a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett, ahol az Állattárban, mint a könyvtár kezelője, nyert beosztást; innen a Régiségárba került, ahol szintén a könyvtár volt gondjaira bízva, majd végül a Széchényi-Könyvtárba, ami vágyainak tulajdonképeni célja volt. Doktori értekezése a tót nyelv kicsinyítő képzővel foglalkozott. Egy gyakorlati tót nyelvtant is írt (Schenk kiadásában) s alapos szláv filológiai tanulmányokba merült. De gyenge szervezete ekkor már fölmondta a szolgálatot; a ok nélkülözés, a nehéz háborús évek, amelyeket mint hadnagy, később kitüntetett főhadnagy szolgált végig, úgy elgyengítették szervezetének ellenálló képességét, hogy a benne lappangó kórnak könnyű prédájává lett. Hiába volt szerető édes anyjának odaadó ápolása, 1921. április 21-én szülőhelyén visszaadta lelkét Teremtőjének. Áldás emlékére!

(HUB)

SAKIRODALOM.

Bibliofil-könyvek. I. Amicus-kiadások: 1. VÖRÖSMARTY MIHÁLY: Gondolatok a könyvtárban. — 2. ADY ENDRE: *Margita éni akar.* — 3. U. A. *Az új Hellász.* — 4. Régi népballadák könyve. — 5. Szent János jelenései. — II. Tevan-kiadások: 1. CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY: *A csókok.* — 2. U. A. *Lilla.* — 3. KISFALUDY KÁROLY: *Tollagi Jónás.* — 4. KISFALUDY SÁNDOR: *Regék.* — 5. KOSZTOLÁNYI DÉZSŐ: *Mágia.* — *Négy fal között.* — *Mák.* — *Kenyér és bor.* — III. Engél-kiadás: MÓRA FERENC: *Könnyes könyv.* — IV. Rózsa-ügyi-kiadások: 1. KATONA JÓZSEF: *Bánk bán.* — 2. (GVADÁNYI JÓZSEF): *Pöstyén fürödés.* — V. Pfeifer-kiadás: GÖLLNER MÁRIA: *Karácsonytól karácsonyig.*

A modern könyvművészet, melynek kiinduló pontjaul William MORRIS kísérletei tekinthetők, miután német szomszédainknál is egyre több adeptusra talált, végre nálunk is kezdi bontogatni a szárnyait. Nagy kiadóink, akik a multban a könyvművészetet jobbára úgy értelmezték, hogy lehetőleg nehezen kezelhető, diszitással agyon terhelt foliánsokat dobta a piacra, amelyeket részletfizetésre vásárolt szalondisz gyanánt a nagyközönség, de amelyeket legtöbbször jogos idegenkedéssel vett kézbe a kiműveltebb ízlésű bibliofil, a mai nehéz viszonyok között szinte teljesen beszüntették ily irányú munkásságukat. Helyüket új és kisebb cégek foglalták el, melyek főleg német minták, az Insel-Verlag, Diederichs s mások nyomain indulva jó papirossal, becsületes tipográfiával és mérsékelt könyvdiSSzel próbálták kielégíteni az amatőröket. Kiadványaikat az anyagok szertelen drágulása következtében csak korlátolt példányszámban állítják elő s ezzel is fokozzák kelendőségüket. Az alábbiakban ennek a legújabb, kétségkívül becsületes művészi törekvésekből fakadó könyvművészeti mozgalomnak néhány termékét szándékozunk ismertetni.

Egyik igen tevékeny munkása az új könyvkultúrának az Amicus kiadóvállalat, melynek öt kiadványa fekszik előttünk. Az öt kiad-

vány három nyomdából került ki; kettő-kettő két jóhirű műintézetünk alkotása: a budapesti Hornyánszky-cégé, mely Ady Endre *Az új Hellász* és *Margita élni akar* c. füzetait és a gyomai KNER-nyomdáé, mely a *Régi balladák könyvét* és János evangelista *Jelenéseit* készítette, míg az ötödik, mely reklámcélokot szolgál s VÖRÖSMARTY-nak *Gondolatok a könyvtárban* c. filozófiai mélységeiben gazdag költeményét adja bevezetőül a vállalat megjelent vagy megjelenendő kiadványainak ismertetéséhez, az ugyancsak budapesti PÁPAI Ernő-cég terméke.

PÁPAI e füzetkéhez a Gebr. Klingspor Offenbach-i betűöntőde némileg száraz Tiemann-médiéval betűt használta s a kissé túlszéles belső margináliákat nem tekintve, eléggé tűrhető szedéstűkröt produkált. Csak az kár, hogy gépmestere nem ügyelt eléggé a nyomás tisztaságára. Így pl. mindjárt a költemény első lapján három olyan *e* betű éktelenkedik, melynek feje elmázolódott, a 24. lap *Z* betűje csak félig jött ki, a 26. lapon pedig egyes sorok szinte szürkén hatnak. Az ilyen nyomtatásbeli tökéletlenségek éppen nem szolgálják azt a dicséretes célt, amelyet a kiadóvállalat maga elé tűzött, hogy t. i. «a könyvbarátok örömét keressék» és «a legjobb tipografiát» nyujtsák. Szerencsére a bor, amelyet az Amicus-vállalat árul — amennyire a többi négy előtűnk fekvő kötetből megítélhetjük — jobb, mint ez a cégér s úgy Hornyánszkyék, mint Knerék, régi jó hírnevükhöz méltón oldották meg a rájuk bízott feladatot. A Hornyánszkyknál készült két Ady-füzet azokkal az erőteljes, széles metszésű angol antikva-típusokkal van nyomtatva, amelyeket — ha emlékezetünk nem csal — a gyászos véget ért *Szerda* c. hetilapnál alkalmazott először a nyomda. *Az új Hellász* tipografiai egységét azonban sajnálatosképp megbontja a rajzolt címlap, mely éppen nem áll összhangban a szöveg struktúrájával. Szedett címlapja van, de a szöveg széles típusaival nem kevésbé elentétes, keskeny betűkkel készült a *Margita élni akar* címlapja és annak fonákja, ami szintén bántóan hat a kényesebb izlésű olvasóra. Ugyan mikor tanulják meg tipografusaink azt az aranyigazságot, hogy valóban művészi hatás csakis a szedés teljes egyöntetűségével érhető el?

Mindkét füzetet KOZMA Lajos fametszetei élénkítik. *Az új Hellász* diszei ötféle, összesen tizennyolcszor alkalmazott záródiszre és 10 kezdőbetűre szorítkoznak. A kezdőbetűk stilusa korántsem egységes, hol a copf-stilushoz, hol a németalföldi reneszánszhoz hajlanak, de népies hatások is észlelhetők rajtuk. Igen kellemes hatást kelt a 7. lap 13 sor magas *A* kezdőjének bágyadt kék tónusa. A többi iniciálé fekete nyo-

mással készült. A füzet első íveiben csupán azok a cikkek kaptak kezdőbetűt, amelyeknek az író felírást nem adott, míg az utolsó íveken két nyomás közben felszabadult iniciálét címfelírásos cikkeknel is alkalmazott a nyomda.

A *Margita élni akar* c. kiadványban csupán egyetlen fametszetű kezdőbetű díszlik a bevezetés élén, míg a költői elbeszélés egyes énekei elején és végén apró vignettákat kapunk a naptárak fametszeteinek technikájában s némileg túlzottan modernkedő felfogással. A szinte perverzül keresett naivitás, mely a rajzokban megnyilvánul, aligha fog minden bibliofilt kielégíteni.

Ugyancsak KOZMA illusztrálta a KNER-nyomdában készült *Régi népballadák könyvét*, melynek szürkésfehér velinpapirosán igen jól hat az erőteljes, bár kissé banális antikva ciceró. A versek végére rendszerint egy-egy záródísz került, amelyek részben egyéb Amicus-kiadványokban is szerepelnek s amelyekben KOZMA főereje rejlik. Kizárólag e füzethez készült hét, a balladák egyes jeleneteit ábrázoló egész lapnyi fametszet s a kissé túlterhelt címlapkeret, valamennyi KOZMA nyakatekert modorában. A szedés gondos munka, de a rövid verssorokban írt darabok aszimmetrikus elhelyezése nem szerencsés s ezeknél a lap közepére helyezett záródísz egyenesen bántó. 250 példányban a fametszetek kézzel vannak kiszínezve; hatásukról nincs módunkban beszámolni.

Ugyanezzel az erőteljes antikva ciceróval szedte ki a KNER-cég *Szent János mennyei jelenésekről való könyvét*, melynek kéthasábos tömött szövege pompásan érvényesül a mesterséges bordázatú papiroson. A régies hatást — régiesen a XVII. sz. végét értve — nagyon fokozta volna, ha a részeket kiemelő verzális felírásokat pirossal nyomtatja vala a nyomda s ezzel némi élénkséget visz a kissé rideg összképbe. A szöveg minden díszét egy kettős félpetit lénia s apró makkokból álló körzetléc képezi, de e puritán összhangot sajnálatosan bontják meg MÁRFFY Ödön impreszionista modorban tartott litográfiái, melyek egyre az ideges XX. századba zökkentik át az olvasót. Igen előkelő hatása a sötétbarna papír kartonázs négyszögbe zárt monumentális aranyfelírásával, de végelemzésben épúgy elűt a szedés archaizáló modorától, mint ahogy elűtnek tőle a MÁRFFY körázai.

Ajánljuk az Amicus-vállalatnak, hogy a jövőben tartsa szemelőtt a modern könyvművészet nagy mesterének, MORRISnak azt az alapelvét, hogy a könyvdísz vagy teljes összhangban áll az egésszel, vagy jobb, ha egészen elmarad.

A gyomai KNER-nyomdával méltán veszi fel a versenyt a békéscsabai TEVAN-nyomda- és könyvkiadóvállalat, mely bibliofil-kiadványainak öt darabját bocsátotta rendelkezésünkre. A legpompásabb közöttük KISFALUDY Károly *Tollagi Jónás*-ának meleg sárga tonusú merített papírra nyomtatott negyedréti kiadása, pompás margóival, erőteljes, kőromfekete betűivel s KOZSVÁRI Sándor barna tónusban tartott, dekoratív elgondolású kompozícióival, fejléceivel és záródíszzeivel. A kissé kirakat után kiabáló, mézeskalács zsánerű borítéktól eltekintve, olyan harmonikus, művészi munka ez a füzet, mely méltó a legkényesebb izlésű könyvbarát megértő szeretetére.

Inkább a búdoárok csecsebecsével megrakott asztalára kívánczik az a miniatűr kötet, mely CSOKONA V. Mihály *A csókok* című művét tartalmazza ibolya és fekete nyomásban, Thiemann-féle mediévál típusokkal szedve, pontvonalas sárga keretbe zárt szedéstükrökkel. Kár, hogy példányunkban a nyomás kissé egyenetlen, egyik-másik lap egészen fákö.

Teljesen a XVIII. századvég modorában van tartva CSOKONA Lilla-ja, melynek copf-stilű könyvdíszét DRÉVKY József készítette. Egyszerű kiállítású, erőteljes papirosra nyomtatott kötet, mely csupán a mai inséges időkben minősíthető amatőr-kiadásnak, amikor a jó papír és gondos nyomás valutáris okokból nem kívánható meg a tömegtermeléstől.

Tipografiailag azonos kiállítású az a kötet, mely KISFALUDY Sándor *Regé*-it tartalmazza, KOLOZSVÁRI Sándor barna tónusban nyomtatott fejléceivel és záródíszzeivel, amelyek hol empire, hol rokoko, hol meg japáni hatás alatt állanak. Ehhez az ornamentikához négy egész lapra terjedő képmelléklet is járul, amelyek a kötetbe fölvet regék egy-egy jelenetét rögzítik meg kézzel színezett fametszeti kompozíciókban. A jelenetek rajza jól simul a xilografus vésőjéhez, míg színezésük a regék kissé keresetten mesebeli hangját törekszik visszaadni. Egyetlen kifogásunk a kötet ellen az egyébiránt jó minőségű papír túlságos vékonysága, minek folytán a kissé zömök típusok átütődnek.

Ugyanebben a hibában leledzik az a négy pergamensarkú, zöldtáblás füzet, mely KOSZTOLÁNYI Dezső négy versgyűjteményét hozza szépen, de kissé nyugtalan vonalú típusokkal szedve. A költő nagyszámú tisztelői biztonnyal elkapkodják a minden ornamentális sallang nélkül való, nemesen egyszerű kötetké 100 példányát, melyek értékét fokozza az a francia bibliofil-kiadványoknál divó jó szokás, hogy mindegyikük a szerző autogrammjával van ellátva.

Ugyancsak vidéki nyomda terméke a szegedi ENGEL-cég kiadásában 400 számozott, a szerző névalírásával ellátott példányban előállított *Könyes könyv*, melyben MÓRA Ferenc, a családi érzelmek bensőséges, lágyszavú költője gyűjtötte össze ezüsthangú lantjának java-termését. A széles oktáv kötet kitűnő poprádi merített papíron készült s nyomdai kiállításában a régi hagyományokat követi. A szedés tükrét narancsszínű hármaskeret övezi s mindenik vers ugyanilyen színű kezdővel ékeskedik. A címlap s a három könyvbe osztott gyűjtemény kezdőlapjai SEBESTYÉN Károly szegedi rajztanár népies motívumokon fölépülő kompozíciói, narancs- és terrakottaszinben tartva. Az exakt kivitel a Délmagyarországi Hírlap- és Nyomdavállalat tudását dicséri.

A bibliofília és a filologia céljait egyaránt szolgálják azok az izléses kötetecskék, melyeket a legújabban dicséretes szorgalmat kifejtő Rózsa-völgyi és Társa budapesti cég hozott forgalomba *Magyar Helikon* gyűjtőnév alatt. A vállalat két kötete fekszik előttünk. KATONA *Bánk bán*-ja, mely az első kiadás betűhiv, de nem fakszimile kiadása, a szemre kissé fárasztó, nompareille nordisch-antikva betűkkel szedve, de az eredeti címlapjának hasonmásával és GRÓF József szimbolizáló fametszeteivel díszítve, továbbá GVADÁNYI vaskos humorú *Pöstyéni fürödése*, mely amattól eltérőleg s a bibliofilek kétségtelen öröme, a princepskiadás horganyedzés útján előállított hasonmás kiadása. Mindkettő III példányban készült, amaz diósgyőri, emez japáni merített papíron, melyek fénye és fogása a hártáéval vetekszik. A két kötet dr. MÉSZÖLY Gedeon gondozásában látott napvilágot, aki megértő szeretettel végzett munkájával úgy a szép könyvek kedvelőinek, mint irodalmunk buvárainak igaz örömet szerzett. A *Bánk bán*-hoz írt utószava a mélyen szántó irodalomtörténész gondos munkája, míg a *Pöstyéni fürödéshez* eredeti költői tehetségről tanuskodó, GVADÁNYI zamatos stílusát pompásan utánzó verses kolofont ragasztott, melyben feltárja a szerző kilétét, beszámol az új kiadás készítőiről és megcsipkedi a mai nemzedéket, a régi módi szerint a versfőkben rejtve el a maga nevét. Mindkét mű a Korvin-testvérek budapesti nyomdájában készült SUGÁR Jenő technikai gondozásában s oly sok szerencsével, hogy csak feszült érdeklődéssel várhatjuk a *Helikon* prospektusában kilátásba helyezett további köteteket.

Becsületes művészi törekvést árul el a Pfeifer-cég kiadásában megjelent s a Fővárosi nyomda r.-t.-ban készült *Karácsonytól karácsonyig* című verses ifjúsági mű, melynek ötletes képeit SZIRMAY Ili rajzolta és N. GÖLLNER Mária verselte meg. Vállalkozásuk az első lépés azon az

úton, melyet a magyar gyermekkönyveknek meg kell tenniök, ha el akarják érni az angol ROBINSON bűbajos babakönyveit. BIBLIOFIL.

Baranyai Zoltán. *A francia nyelv és műveltség Magyarországon. XVIII. század. (Magyar tanulmányok I.)* Budapest, 1920. Pfeifer Ferdinándnál. 16-r. 175 l. Ára 18 K.

BARANYAI jól dokumentált, élvezetesen megírt könyvéből részletes, ha nem is teljes képet kapunk a francia nyelv és műveltség hazai terfoglalásáról a XVIII. század folyamán. Könyve ismét egyik bizonyítéka annak, hogy hazánk állandóan a nyugateurópai essmeáramlatokba kapcsolódott s egyik végső állomása volt az európai kultúrának. A francia nyelv és műveltség hazánkba javarészt nem közvetlenül Franciaországból került, bár — különösen főuraink közül — többen tartózkodtak hosszabb-rövidebb ideig Párisban s olyikuk az ott tapasztaltakat meg is kísérelte itthon hasznosítani, hanem azon francia kulturális befolyás alatt álló európai államok közvetítésével, amelyekben a magyarság sűrűbben megfordult. Különösen áll ez a szűkebb értelemben vett Magyarországra nézve, ahová Bécs és a protestáns külföld, elsősorban Genf útján áramlott be a francia nyelv és szellem, melyet azután a katolikus és protestáns iskolákban tartott francia nyelvi tanfolyamok s a hazánkban megtelepedett francia nyelvmesterek is megerősítettek. Közvetlenebb forrásokból táplálkozik a francia műveltség Erdélyben, amelynek önálló szellemi életét a Franciaország és Erdély között a XVI. század óta fennállt diplomáciai összeköttetés erősen befolyásolta s ezen a réven a francia szellem annyira átittatta, hogy Erdélyben még a XVIII. század közepe táján is igen erős francia divat volt észlelhető.¹ Szerző részletesebben tárgyalja írónk francia nyelven írt műveit. Kiváltképp gr. FEKETE János munkásságát s eleven képet rajzol PÉTZELI József révkomáromi prédikátor svájci tartózkodásáról, ismerteti röviden a francia nyelvnek XVIII. századi nyelvkincsünkre gyakorolt hatását is, melyet érdemes volna behatóbb vizsgálat alá venni, kiegészítve a mondatfűzésre gyakorolt hatás vizsgálatával s utal azokra a szatirikus

¹ Szerző az erdélyi viszonyokat tárgyaló fejezetben felsorolja az erdélyi uri családok köréből kikerült franciából való fordításokat is, de a jegyzékből kifelede a *Cyrus nyugodalma* c. regény fordítását, melyet FERENCZI Zoltán folyóiratunk jelen évfolyamában ismertett s a melyet BARANYAI is ismerhetett volna, mert hiszen PETRIK *Magyarország bibliographiája* c. műve I. köt. 481. lapján fel van sorolva.

támadásokra, melyek feléledő irodalmunkban a franciáskodó nőket és férfiakat érték.

BARANYAI műve nem terjeszkedik ki a francia irodalomnak a magyarra gyakorolt hatására, melyet KONT Ignác *Etude sur l'influence de la littérature française en Hongrie* c. művében még a kutatás akkori állásához képest is igen tökéletlenül oldott meg. Reméljük, hogy BARANYAI, aki jelen dolgozatában ép oly ügyes összefoglalónak, mint szerencsés kezű kutatónak mutatkozott, egy újabb művében ennek a hálás feladatnak a megoldására is vállalkozni fog. GULYÁS PÁL.

Koninklijke Bibliotheek. Aanwinsten, 1921. II. Geschenk uit Hongarije. 's Gravenhage, 1921. Algemeene Landsdrukkerij 8-r. 26, III. 1.

A vesztett háború és lelketlen megcsönkítésünk következtében beállott valutaromlás szinte lehetetlenné teszi, hogy tudományos könyvtáraink beszerezhessék a külföldi kiadványokat s ezzel komoly veszedelembé dönti tudományos életünk jövőjét. Ezt az általános emberi szempontból is káros helyzetet igyekeznek orvosolni azok a külföldi tudós férfiak és testületek, amelyek a hazájukbeli irodalmi termékeket békeáron, csereképen vagy teljesen ingyen igyekeznek eljuttatni nagy közkönyvtárainkba és tudományos intézeteink könyvgyűjteményeibe. A három módozat közül ránk nézve a legkevésbé megalázó a könyvcsere s emellett a legkíváncsabb is, mert ez úton szellemi törekvéseink termékeit a külföld tudósai számára is hozzáférhetővé tesszük, bizonyára nem egy őszinte barátot szerezve így, amire most különösen nagy szükségünk van.

Hollandiában a csereviszonyt ANTAL Géza rf. püspök bonyolítja le, aki nagy összeköttetéseit felhasználva, valóban fáradhatatlan buzgósággal végzi önként vállalt feladatát s ezzel örök hálára kötelezte le véreit. Fáradozásának eredménye a jelen füzet, mely a M. T. Akadémia és egyéb tudományos társulatok kiadványaiból a hágai kir. könyvtárnak felajánlott példányok jegyzékét adja szakok szerint csoportosítva s a magyar címek holland fordítása kíséretében. A mintaszerű tipográfiával készült füzet magyar szövegének korrektsége s a holland címfordítások helyessége arra vall, hogy a katalógus valamely Németalföldön tartózkodó honfittársunk munkája. A szerzők betűsoros névmutatója zárja be a csinos füzetet, mely kétségkívül jó szolgálatot fog tenni a tudománynak általában s a magyar ügynek különösen. Hála és köszönet érte mindazoknak, akik létrejöttét elősegítették.

— sp —

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Gr. Széchényi Ferenc halálának százéves fordulója alkalmából 1920 december 13-án a M. N. Múzeum kegyeletes emlékünnepelet tartott, amelyen a kormányt PEKÁR Gyula államtitkár s a családot gr. SZÉCHÉNYI Emil képviselte. Ez alkalommal megkoszorúzták a múzeum nagynevű alapítójának szobrát, emlékezetét pedig dr. FEJÉRPATAKY László múzeumi főigazgató magas szárnyalású bevezető előadásban és dr. BARTFAI-SZABÓ László osztályigazgató mélyenjáró emlékbeszédben elevenítette föl. Utána gr. SZÉCHÉNYI Emil üdvözölte a M. N. Múzeum tisztikarát s azt a nemzeti hagyományok további ápolására buzdította. B.-SZABÓ László tanulmányát folyóiratunk jövő évfolyamában hozzuk.

Kinevezések a M. N. Múzeum könyvtárában. A Kormányzó úr őfőméltósága dr. MELICH János múzeumi igazgatót a budapesti m. kir. Pázmány-Egyetemen a szláv filológia tanszékére nyilvános r. tanárrá méltóztatott kinevezni. Ugyanekkor a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr dr. MELICH Jánost az Országos Széchényi-Könyvtár további vezetésével bízta meg. — A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr dr. PANITY Vukoszava segédőrt örré és dr. BORZSÁK István fizetéstelen segédőrt fizetési segédőrré nevezte ki.

A városi nyilvános könyvtár új igazgatója. A budapesti székesfőváros tanácsa a Városi Nyilvános Könyvtár igazgatójává dr. KREMMER Dezsőt választotta meg, aki mint a könyvtár egyik főtisztviselője, az intézetet a kömmün bukása óta vezette.

A M. N. Múzeum könyvtára zenei kéziratának jegyzéke címen a *M. Könyvszemle* 1919. évfolyamában dr. d'ISOZ Kálmán szakavatott tollából megindult cikksorozatot folyóiratunk szűkre szabott terjedelme következtében legnagyobb sajnálatunkra¹ félbe kellett szakítanunk annyival inkább, mivel d'ISOZ dolgozata az Országos Széchényi-Könyvtár címjegyzéke c. sorozat VI. kötete gyanánt önállóan is meg fog jelenni. Az első füzet, mely a *M. Könyvszemle*-ben közölt 160 adalékon kívül még 279 adalékot, összesen tehát 439 adalékot tartalmaz, az 1921. év folyamán igen tetszetős kiállításban látott napvilágot és 30 K bolti áron került könyvtárusi forgalomba.

A Magyar Nemzeti Múzeum és a Ráday-könyvtár. Magyarországi körútján 1857. májusában Budán néhány okos szót ejtett ki FERENC JÓZSEF, melyből sokan reményt merítének, hogy a politikai viszonyokban a magyarságra kedvezőbb fordulat várható. E benyomás alatt néhány lelkes magyar főúr gr. DESEWFFY Emillel egy föliratot szerkesztett meg, mely az ország legégetőbb közjogi sérelmeire s leglényegesebb jogai visszaadására hivatkozva föl az uralkodó jóakarátú figyelmét. Id. SZÖGYÉNY Lászlónak nagybecsű Emlékirataiból részletesen ismerjük most már e beadvány mostoha történetét¹; az meg köz tudomású, hogy a loyális hangon írt, hódolattal teli petíció merev visszautasítása az uralkodó és a kormány részéről, pláne a primás megismételt lépései után, Magyarországon nagyfokú elkeseredést váltott ki... A «politikátlan»,

¹ Id. m. II. köt. VI. és VII. fejt.

ésszerűtlen elnemfogadás alig is érthető; hisz választ adni a petícióra senki sem kényszerítheti vala az uralkodót, ha ignorálni akarja azt; bátran átvehette volna hát propter bonum pacis — legalább.

A talányt megfejti annak a miniszteri értekezletnek a jegyzőkönyve, amely az uralkodó magyarországi körútjára való előkészületek ügyében 1857. március 20-án magának a fiatal császárnak elnöklése alatt s Magyarország főkormányzójának, ALBRECHT főhercegnek részvételével tartott.¹

Az értekezletet az uralkodó maga nyitotta meg; előadta, hogy magyar útja alkalmából kétféle izgatás várható: az egyik az út jó eredményeit már előre is aláadni igyekszik; a másik odacéloz, hogy némely eddig teljesítetlen politikai kívánságot a megvalósulás felé vezessen. Ez utóbbival szemben — mondja a jegyzőkönyv — a császár szilárd akaratát fejezte ki a legkisebb változtatás nélkül kitartani azon alapelvek mellett, amelyek őt birodalma kormányzásánál eddigelé vezették. Fölszólította ezért a minisztereket, hogy ki-ki a maga tárcája keretén belül informálja erről az alája tartozó hivatalokat, nehogy valami hiú, csalóka remények keljenek a magyarországi körút alkalmából.

Ime, az *előre* kimondott s a miniszteri értekezleten szentesített akarat volt az, ami az 1857-iki petíciót sem engedte még elfogadni sem a loyális magyar notabilitások kezéből.

De már akkor, amikor a miniszteri értekezleten e merev akaratot kimondotta a császár, szükségesnek vélte hangoztatni egyszesmind azt, hogy mindaz, ami Magyarország kulturális vagy anyagi javát célozza, e tervezett körút keretében meleg rokonszenvére s pártolására számíthat — s itt unokabátyjára, ALBRECHT főhercegre mutatott, aki e nemű javaslatai vastag és szinponpás csokrát tette most le az értekezlet asztalára.

Mert a kemény centralista, a merev abszolutista főherceg, aki az elvek követésében erénynek érezte Magyarország politikai jogain végig tapodni, őszintén szerette volna, ha nevéhez és emlékéhez Magyarország kulturális és gazdasági föllendítése fűződik vala. Most is, császári öccse-ura fölszólítására nagy buzgósággal állította egybe javaslatai szép bokrétáját. A földadó leszállításától a dohánytermelés előmozdításáig nem egy, a magyar föld népe előtt kedves dolgot kellene ALBRECHT szerint a császári körútnak inauguralni. Kulturális és humanitárus javaslatai közül különösen kiemelendők azok, amelyek a pesti orvosi kar és az állatgyógyintézet épületei fölépítésére, aztán földművelési középiskolák állítására vonatkoznak; amelyek kettejénél, a Kecskeméten és Debrecenben fölláltatandónál az erdőgazdaság volna különösen is művelendő. Pestet egy nagy kórházzal és az Orczy-kert odaajándékozásával kívánta a főherceg megörvendeztetni, hogy «oázis legyen a pesti homoksivatagban». Ösztöndíjakat ajánlott azután a körút alkalmával alapítani tehetséges magyar festők, szobrászok és énekművészek számára s hogy a magyar nemzetet és a nemzet tanult elemeit is megörvendeztethesse körútja során az uralkodó, azt is indítványozá ALBRECHT, hogy vásároltassék meg 30.000 frton a gr. RÁDAY-család könyvtárának régi nyomtatványgyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeum szá-

¹ Az ered. jegyzőkönyv a bécsi volt udv. és áll. ltárban «Ministerkonferenz und Ministerrat» K. Z. 102. ex. 1857.

mára, „miután — mondja a megokolás — ez a múzeum Magyarország előtt nagyon kedves egy intézet».¹

A miniszeri értekezlet a főherceg javaslatait elismeréssel fogadta, sőt egyikét-másikat egyhangú nyílt helyesléssel kísérte. Határozatba is ment, mindezt a kellő módon közhírré tenni a fölség útjának megkezdése előtt s ezzel készíteni elő a magyar népben koronátlan ura számáráa rokonszenvet, hálás hangulatot.

Mi okozta, hogy az elfogadott javaslatok nagy része egyáltalán le sem került a papírosról, nem tudom. A Nemzeti Múzeumra és a Ráday-könyvtár régi nyomtatványaira vonatkozó legalább, úgy látszik, még a kivitel kezdetének stádiumába sem jutott; mert a Múzeum ügyiratai — mint azt velemi MELICH igazgató úr lekötelező jósággal közölni szives volt — nem tudnak róla semmit.

KÁROLYI ÁRPÁD.

Adalék a magyar nyomdászat XVIII. századi történetéhez. A magyar nyomdászat történetirója az 1702. évvel, Misz-Tótfalusi Kiss Miklós nyomdájának történetével fejezi be a magyar nyomdászat első, dicső korszakának történetét. A következő fejezetekben sötét, vigasztalan képét adja a ponyva számára dolgozó XVIII. századi üzletes nyomdászatnak, az iparág új fellendülését II. JÓZSEF szabadelvű intézkedéseinek tulajdonítva.² Bár kétségtelen, hogy a XVII. század végén hanyatlás állt be s a XVIII. század nyomdaiparának teljesítménye messze mögötte marad a korábbi századok tudós nyomdászai működésének, az újabb kutatások sokban módosítják ezt a vigasztalan képet. GÁRDONYI Albert már rámutatott a budai és pesti nyomdák irodalmi és paedagogiai értékű termelésére,³ a nyomdaipar fejlettségéről és teljesítményeiről azonban tőle sem kapunk teljes felvilágosítást, mert a XVIII. század első felében hátramaradt kulturájú Pest és Buda nyomdatermeléséből az egykorú magyar nyomdászat egészére következtetést vonnunk aligha szabad. A tudományos központok — Nagyszombat, Debreczen, Pozsony, Kassa és Kolozsvár — nyomdászatának vizsgálatával juthatunk csak helytálló eredményekhez.

A tudományos irodalom nagy fellendülése a nyomdaiparra sem maradhatott hatás nélkül s valóban azt látjuk, hogy a századfordulón tetőpontra ért hanyatlás után a XVIII. század második negyedében a nyomdaipar is lendületet vesz s haladása 1760 táján rohamossá válik. Törekvő polgárok, többnyire hazai német iparosok új nyomdákat alapítanak s bár működésüket elsősorban üzleti érdekek irányítják, restauratoraivá lesznek a magyar nyomdászatnak.

Működésük irányának és termelésük színvonalának megítélése végett fontos volna számszerű, statisztikai adatokkal megvilágítani munkásságukat. A XVIII. századi történetírás történetén dolgozva, megkíséreltem ily statisztikai táblázatok összeállítását, melyeknek eredményét talán nem lesz fölösleges közzétenni.

A magyar történetírók tollából — az idegenbe szakadt SCHMEIZEL,

¹ «Für das Nationalmuseum wäre eine Sammlung von Inkunabeln, welche der gräflich Ráday'schen Familie gehört, um den Preis von 30,000 fl. anzukaufen, da dieses Museum ein in Ungarn sehr beliebtes Institut ist.» Id. h. Az incunabulumok alatt természetesen a jó főherceg a régi magyar és magyarországi nyomtatványokat értette.

² BALLAGI Aladár: A magyar nyomdászat történeti fejlődése, Budapest, 1878. 107. s köv. 1. ³ Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem. Budapest, 1917.

SCHWARZ és BÉL Károly munkásságát, a címlapkiadásokat és történeti pane-gyrikusokat, költeményeket nem számítva — 1711 és 1800 közt 509 kötet tör-téneti mű jelent meg s ezek 78⁰/o-a (397 kötet) hazai nyomdából került ki. 1711 és 1740 közt a művek 77³³/o-a, (58 kötet) többnyire katolikus írók művei, hazai, még pedig 70⁷/o (53 kötet) a jezsuita nyomdából került ki. A protestánsok, kiknek az utólját járó löcsei BREWER-nyomdán kívül csak az 1715. alapított pozsonyi ROYER-nyomda állt rendelkezésükre, műveiket leg-inkább Németországban adták ki. 1741 és 1760 közt már a könyvek 88⁰/o-át, 66 kötetet nyomtak belföldön s ebből 48⁰/o-ot (36 kötet) jezsuita nyomdák-ban. Bécsi nyomdában 1761 előtt alig néhány — 150 kötet közül 9 — kötet jelent meg, jobbára csak díszes kiállítású ívrétű munkák. (BÉL, BOMBARDI stb.) A következő húszéves időszakban (1761—1780) az arány eltolódik Bécs javára. A történetirodalmi termelés 64⁶/o (104 kötet) került csak ki hazai nyomdából s 31⁷/o (50 kötet) Bécs nyomdáira esik a megelőző korszakok 8 illetve 5³³/o-val szemben. A TRATTNER-cég bécsi nyomdájának termelése, a nagyszombati jezsuita nyomdát kivéve valamennyi magyar nyomdát felülmulja, bár a LANDERER-család már több nyomdát állított üzembe. A következő korszakban — 1781—1800 közt — a magyar nyomdaipar győzelmesen szorítja vissza a bécsi törek-véseket. A termelésnek ismét 85³⁶/o-a (169 kötet) esik hazánkra, Bécsre már csak 11⁶/o (23 kötet), Németország pedig, hol 1711 és 1740 közt a történeti művek 14⁶⁷/o adták ki, 3⁰³/o-kal (6 kötet) teljesen háttérbe szorult. E vál-tozásban része van a bécsi TRATTNER-cégnek, mely a magyar piac biztosítása végett Pesten is állított fel nyomdát. Az igazi okot azonban a magyar nyomda-ipar rohamos fejlődésében kell látnunk, mert még ha a pesti TRATTNER-nyomda termelését is a külföldhöz számítjuk, akkor is 77⁷⁸/o hazai, 22²²/o külföldi (s ebből mindössze 19¹⁹/o bécsi) arányszámhoz jutunk, ami igen nagy haladás az előző korszak 64⁶, 35⁴ (31⁷)⁰/o-os arányához. A kormánytámo-gatással dolgozó budai egyetemi nyomda, LANDERERÉK pozsonyi, budai, pesti, kassai és egri nyomdái, a r. kath. püspöki nyomdák, a pozsonyi WEBER, LÖWE és PATZKÓ, a győri STREIBIG, a nagyszebeni HOCHMEISTER mind mennyiség, mind minőség tekintetében sikerrel vették fel a versenyt a hatalmas bécsi cég-gel, mely a század végén mindinkább háttérbe szorult.

Konkluzióképen már ezekből az egyetlenegy tudományágra vonatkozó számadatokból megállapítható, hogy a XVIII. századi magyar nyomdászok nem vetették meg elődeik nemesebb hagyományait. Termelésük átlagos színvonalá sülyedő tendenciát mutat a megelőző korhoz viszonyítva, ami természetes követ-kezménye a kor éledő üzleti szellemének. Üzleti érdekből tekintettel kellett len-niök a köznép, a ponyva alacsonyabb igényeire, mégsem zárkóztak el soha a komoly irányú, tudományos irodalom felkarolásától és akkor sem nagyon jö-vedelmező terjesztésétől. Értékes és lelkes segítőmunkásai voltak a tudósoknak és koruk kulturmunkájából épűgy kivették részüket, mint XVI—XVII. századi elődeik.

HÓMAN BALINT.

A «Cyrus nyugalma» c. francia regény magyar fordítása. Egy el-feledett regényről (1918) c. értekezésem III. részében azt a tételt állítottam fel, hogy a franciás irány fordításokkal a XVIII. században Erdélyben indult meg,

még pedig a testőr-írók föllépése előtt. Ezt a tételt most módomban van egy ott még nem említett adattal indokolni. Kolozsvárt 1778-ban egy ily című regény jelent meg: *Cyrus nyugodalma*, avagy Cyrusnak Történetei és Élete, az ő XVI. Esztendőskorától fogva életének XL-dik esztendejéig. Iratott Francia nyelven, mostan pedig Magyarra fordíttatott és képekkel ékesítve kibocsátatott. Kolosvárott, Nyomt. a' Réf. Koll. Betüivel, 1778. Eszt. 8. r. 2, 306. l. 4. rézm.-tel X. Winkler bécsi rézmetszőtől, de magyar aláírással. (I—III. rész.)

E mű a következő francia mű fordítása: *Le Repos De Cyrus*, Ou L'Histoire de sa vie depuis la seizième jusqu'à sa quarantième année. Á Paris, Chés Briasson, 1732. 8. r. I. XVI, 122. II. 2, 103. III. 150, 2. l. De l'imprimerie de Jaques Guerin.

A francia eredeti névtelenül jelent meg, így a magyar és a német fordítás is. Ez utóbbi címe: *Die Ruhe des Cyrus* stb. Leipzig, 1735, másodszor Wismar, Bödner 1769. Mit Kupf. A mű szerzője MYLIUS, BARBIER és HOLZMANN-BOHATTA szerint PERNETTI Jaques (v. PERNETY) [l'abbé] s az ő művei közt sorolja fel QUÉRARD is. Ezt azonban akkoriban sem a német, sem a magyar fordító nem tudhatta s így jelentek meg e fordítások¹ névtelenül. PERNETTI különben művei túlnyomó részét névtelenül adta ki, csak főműve jelent meg saját neve alatt: *Lettres philosophiques sur les physionomies*. I—III. 1746—60 és 1748, 1760. PERNETTI Chazelles-sur-Lyonban szül. 1696-ban, megh. Lyonban 1777. febr. 6-án mint kanonok, tagja volt a lyoni akadémiának, bölcséleti, nevelési és Lyon történetére vonatkozó műveket írt s köztük két, szintén nevelési erkölcsstani regényt vagyis az itt említetten kívül még *Histoire de Favoride* (1750) címűt.

Első regénye (a másodikat nem ismerem s nem is tartozik ide) a nagy Cyrus életét tárgyazza s teljesen képzeti. Megírására RAMSAY *Voyages de Cyrus* (1727) regénye ösztönözte, amely mű mint nevelési regény, szintén azt akarja megmutatni, mit XENOPHON a Kyropaideiában elhallgat, t. i. hogy mit tett Cyrus 16-től 40 éves koráig. E mű jóval felette áll a PERNETTIÉNEK. A *Télémaque* hatása alatt van írva s viszont hatott a BARTHELÉMY *Voyages du jeune Anacharsis* művére. RAMSAY műve népszerűségét mutatja, hogy utolsó kiadásai 1810 és 1826-ból valók. Ez volt tehát PERNETTI művének előképe, melytől messze elmarad. PERNETTI művének tartalma röviden az, hogy a fiatal Cyrus (Cambyzes és Mandane fia) Araspos nevelőjével nagyapja, Astyages méd király udvarába megy, hol bölcsen kikerüli négy könnyelmű udvarhölgy s egy kir. hercegné csábításait, szerencsésen visszaver egy assyr-támadást s kölcsönösen megszeretik egymást Cassandával, Arménia királyának leányával, ki mindenben méltó hozzá s ki e támadáskor fogságba kerül.² Minthogy Cassandane

¹ E művet sem KONT, sem LEVAL, sem BARANYAI nem említik.

² RAMSAY-nál Cassandane Farnaspe persa satrapa leánya, ki Ecbatanában nevelkedik s ott szeretnek egymásba Cyrussal; ugyancsak Araspes egy persa katoná, ki elkíséri Cyrust az akkori ismert művelt világon tett útjaiban, melyekben főleg a vallások és bölcsélet kérdéseit kutatja. Természetesen RAMSAY műve is képzeti, de tartalma tudományos és történeti s ezért hozzá egy vallástörténeti értekezést csatol, FRERET pedig egy másik értekezésben azt mutatja ki, hogy kronológiai adatai többnyire helyesek. RAMSAY egyébként is sűrűn hivatkozik forrásaira.

azonban Balbys assyr királyfi jegyese, Cyrus hazabocsátja s ő is szüleihez utazik Hecatompylosba. Itt hozzáfog nagyobbszabástú reformjaihoz, melyekkel a persákat a görög és egyiptomi híres férfiak segélyével a művelődés útjára viszi. Ezek rajzában szerző a francia irodalom és művelődés adatait használja fel XIV. Lajos idejéből, aminthogy Cyrus maga is lényegében a fiatal XIV. Lajos képmása. Ezekre maga a regény is céloz. Minde műveiben Cyrust segíti felesége, Cassandane, ki, minthogy Balbys sebeiben meghal, Cyrus neje lesz. Mint házas ember is kikerüli egy nő csábításait s szerencsés abban, hogy Cassandane egy nagy betegségből kigyógyul. Majd beutazza országát és egy egyiptomi remete saját élete elbeszélésével életbölcösségre tanítja. Ezzel végződik, mondhatni befejezetlenül, a regény s a szerző hozzáteszi, hogy Cyrus haditetteit nem akarja elmondani, mert mások már sokszor elbeszélték. Az előszó szerint pedig célja az volt, hogy Cyrus nagy tetteiből visszakövetkeztesse előbbi tetteit, melyeket nem ismerünk; de csak ilyesek lehettek. A mű a XIV. Lajos idejében divatozott heroikus regények utánzata, de nevelő, oktató célzattal; azonban ez irányával jól megfér a frivolság is. Az egész fontoskodó és affektált. A fordításra egészben annyi híres mű mellett kevésbé méltó; de elég népserű volt egy ideig.

A magyar fordítás hiven követi az eredetit, csak az előszót hagyja el; de a fordító a németet is ismerte, mert ugyanazon rézmetszeteket közli, mint a német. E rézmetszetek kivitele azonos francia kiadás metszeteivel, de újra vannak azok alapján készítve. Finomságra azonban messze elmaradnak s a részletekben könnyű fölismerni az eltérést. Ezeket a másolatokat, mint említettük, WINKLER X. bécsi rézmetsző készítette. A magyar aláírás valószínűen kolozsvári munka, hol abban az időben a ref. gimn.-ban mindig volt egy-egy rézmetsző ifjú.

A fordító neve ismeretlen, de bizonyára valamelyik erdélyi főrangú ifjú vagy nő, esetleg ugyanott nevelő kezéből került. A többi fordítások is így készültek. A név elhagyása azonban a főrangú fordítóra mutat. Megjelent 1778-ban, a cenzori engedély szől 1776. november 25-ikéről; de hogy a fordítás régibb, ezt bő és gyakran nagyon is régies nyelve tanúsítja, mely mindenestre a BÁRÓCZY előtti prózai nyelvre mutat s a francia tömör, gyakran affektáltan keresett nyelvét cikornyás körülírásokkal próbálja visszaadni, miáltal el is laposítja, elszélesíti s az írói gyakorlatlanság jeleit mutatja. Ezek azonban mellékesek most ama főkérdés mellett, hogy ebben a fordításban is egyik példáját látjuk annak, miként igyekeztek Erdélyben franciából való fordítások által ujítani meg a már-már elhalóban volt magyar irodalmát.

FERENCZI ZOLTÁN.

Tudományos könyvtáraink külföldi folyóirat- és könyvszükségletének beszerzése a valutáris differenciák következtében szinte megoldhatatlan feladat. A nehézségek leküzdésére megalakult a Külföldi Folyóiratokat és Könyveket Elosztó Bizottság, mely 1921. május 10-én jött létre az érdekelt könyvtárak képviselőinek élénk részvétele mellett. A Bizottság elnökévé gróf TELEKI Pál, ügyvezető-elnökévé dr. CHOLNOKY Jenő, eladójává dr. GULYÁS Pál és dr. PASTEINER Iván, titkárává pedig neczpáli JUSTH Tibor választott meg. Az ekként megalakult bizottság azután Ray H. LEGATE urat, az Európai Diáksegítő Akció magyarországi megbízottját kérte fel, hogy a külföldi folyóiratok

és könyvek ingyenes vagy kedvezményes áron leendő megszerzése dolgában őt az illetékes amerikai, angol és francia tényezőknél képviselje, amire LEGATE úr a legnagyobb készséggel vállalkozott. Kezdeményezésére az Európai Diáksegítő Akció három hivatalt állít fel, egyet-egyet Angliában, Amerikában és Franciaországban; ezekből a központokból fog kiindulni minden propaganda és sürgetés, valamint itt fogják összegyűjteni az összes könyveket és folyóiratokat elszállítás előtt. A szállításra vonatkozó megállapodások is elkészültek már a jelenleg Magyarországon működő külföldi jótékonyági missziókkal. LEGATE úr akciójával párhuzamosan a magyar Bizottság is serényen folytatta adatgyűjtő és feldolgozó munkásságát. Ennek eredményeit a következőkben foglaljuk össze: Nem kevesebb mint 65 tudományos könyvtár, intézet és egyesület terjesztette a Bizottság elé az amerikai, angol és francia folyóiratokra és könyvekre vonatkozó óhajait. A beérkező kérelmek azonban oly arányokat öltöttek, hogy a Bizottság kénytelen volt felhívni az intézeteket, nyilatkozzanak, vajjon a maguk részéről mekkora áldozatot hajlandók és képesek hozni a kívánt folyóiratok és könyvek beszerzésére, jelesül tüntessék fel, hogy melyikért hajlandók pl. a békevaluta tizszeresét vagy ötszörösét fizetni, melyeket vennének át csupán békevaluta s melyeket abban az esetben, ha azok teljesen ingyen kaphatók. E nyilatkozatok azért fontosak, mivel igen jó kiinduló pontul szolgálnak a Bizottságnak annak megítélésében, hogy mily sorrendben vegyék figyelembe az óhajokat. Még így is a kérések egy nagy részének kiselejtezése után kitűnt, hogy e 65 intézetnek 104 amerikai, 193 angol és 330 francia folyóíratra, továbbá 31 amerikai, 219 angol és 290 francia könyvre volna szüksége. E nagy igényekkel szemben a Diáksegítő Akciónak eddig 1750 dollárt sikerült biztosítania, még pedig 1000 dollárt amerikai s 750 dollárt angol könyvek és folyóiratok bevásárlására. Ha már most egy-egy folyóiratévfolyam árát átlag 5 dollárra tesszük, úgy ez összegből mindössze 28 amerikai és 21 angol folyóirat 7—7 évfolyama, vagyis az igényelt amerikai folyóiratok 26'93%-a és az igényelt angol folyóiratok 10'88%-a lesz beszerezhető. Reméljük azonban, hogy LEGATE úrnak sikerülni fog más forrásokat is megnyitni ez akció érdekében, úgy hogy közönyvtáraink külföldi könyvekkel való ellátása kedvező megoldásra talál.

Magyar Bibliofil Társaság címen az 1920. év utolsó napjaiban egy új társaság alakult, melynek célja az immár szépszámu magyar könyvkedvelőket közös céljaik megvalósítása érdekében egy táborba hozni. Az alakuló közgyűlés diszelnökké gróf APPONYI Sándort, elnökké VÉGH Gyulát, alelnökké dr. FERENCZI Zoltánt és dr. MÁJOVSZKY Pált választotta meg. Évi tagdíj 100 K, alapító tagdíj 1000 K. A társaság az 1921. év tavaszán modern könyvművészeti kiállítást rendezett az Orsz. Iparművészeti Múzeumban. A kiállításon — mint a *Magyar Iparművészet*-ben olvassuk — a magyar törekvések mellett különösen jól volt képviselve a német bibliofília s elég jól az angol.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdákban 1920. január 1-től 1921. október 15-éig.

Budapesten.

- *Akarat ny. V., Arany János-u. 1.
 **Anonymus ny. VIII., Rákóczi-tér 2.
 *Arany János irod. és ny. rt. VIII., Mikszáth Kálmán-tér 5.
 Béles Lajos József. I., Szent János-tér 1/a.
 Bokor Dezsőné és Fischer Mihály. VII., Hársfa-utca 10/b.
 Csarni József és dr. Rózsa Elemérné. VI., Szerecsen-utca 5.
 **Csetényi Adolf. VII., István-út 44.
 **Erényi Béla. VI., Teréz-körút 38.
 *Faragó Sándor. V., Bálvány-utca 12.
 Forgács János. VIII., József-utca 1.
 Gál Benjámin. VII., Thököly-út 19.
 Galitzenstein Arabella Betti. VII., Nagydiófa-utca 6.
 **Goldfinger Mór. VI., Király-utca 106.
 Goldschmied Jenő és Rezső. X., Jászberényi-út 4.
 Gurták Károly. VIII., Koszorú-utca 9.
 Hangya szövetkezet nyomdája. VIII., Baross-utca 13—15.
 Hauser Béla és Neukans Lipót. VII., Munkás-utca 14.
 Havas Ödön. VI., Izabella-utca 70.
 Hefty Richárd. II., Székely-utca 2—4.
 *Helier ny. (ezelőtt Wimmer). III., Serfőző-utca 10.
 Holló Lajos. IX., Ráday-utca 11—13.
 Horovitz Vilmos. V., Nagy korona-utca 18.
 **Kállai Armin. V., Bálvány-utca 12.
 **Károlyi György. V., Arany János-utca 1.
 *Kisfaludy nyomda. IV., Régi posta-utca 5.
 **Kondor Izor, Zilzer Edéné és Zilzer Viktor. VII., Rózsa-utca 38/a.
 Kovács József. VII., Rózsa-utca 38/a.
 Kramer Bernard és Tucker Miksa. VIII., Aggteleki-utca 4.
 Lamberger Jakab. VII., Hernád-utca 14.
 **Lebner Rezső és Kohn Ödön. VIII., Bérkocsis-utca 16.
 Löblovitz Andor. VII., Thököly-út 40.
 Löffler Lipót. VII., Károly-körút 9.
 **Merkantil ny. VIII., Német-utca 27.
 Mezőfi Vilmos. VII., Ilka-utca 36.
 *Műszaki könyvkiadó és sokszorosító. I., Buda-foki-út 5.
 Perl Pál és Dániel. VIII., József-utca 1.
 Pöbm József. VII., Damjanich-utca 36.
 **Radó Ernő. VI., Ó-utca 15.
 **Razsó Manó és Büchler Béla. VIII., Vas-utca 5.
 *Reményi Endre. VI., Eötvös-u. 46.
 Richter Márton. VIII., Német-utca 27.
 Róna Ferenc. V., Nagy korona-utca 21.
 **Róth Vilmos. VI., Szerecsen-utca 5.
 Rosenberg Aladár. VII., Károly-körút 7.
 **Rusznák és Türk. VI., Király-utca 14.
 Rusznák Samu. VI., Szív-utca 39/b.
 *Sárkány ny. rt. VI., Horn Ede-utca 9.
 Scheer Gyula és Haris Ervin. I., Verpeléti-út 16.
 Schwartz Bernát. VII., Kertész-utca 8.
 Singer Bernát. VII., Rózsa-utca 38.
 Spiegelhalter Gyula. VI., Csengery-utca 49.
 Sugár Mihály. VI., Izabella-utca 96.
 **Terminus. VIII., Sándor-utca 30/b.
 *Türk Armin. VI., Király-utca 14.
 **Wachmann Károly. VI., Aradi-utca 2.
 **Özv. Wimmer Mártonné. III., Serfőző-u. 10.
 **Woititz Bernát. VI., Horn Ede-utca 9.
 Zobel Adolf. III., Serfőző-utca 10.

Vidéken.

- Balatonfüred. Balatonfüredi ny. rt.
 « **Faragó Adolf.
 Bicske. Lichtenstein Mór.
 Csurgó. Oszeszly Miklós Viktor.
 Debrecen. **Hoffmann és Kronovitz.
 Eger. *Baross ny.
 « Egri lapkiadó rt.
 « **Fleischmann Dávid.
 Erzsébetfalva. *Nagy és Polach, Piac-tér 9.
 Esztergom. **Bártfai Géza.
 Gyöngyös. Gyöngyösi Új Lap kny.
 « Hangya kny.
 Győr. *Reggel rt.
 « **Pannonia ny.
 Gyula. Kultúra lapkiadóvállalat.
 Hódmezővásárhely. Dura Lajos.
 « Erdei Sándor.
 « **Nemes Armin.
 Jászárokszállás. Raffai Ferenc.
 Kaposvár. Szabó Lipót.

(A *gal megjelölt nyomdák nincsenek hivatalosan bejelentve, a **gal jelölték pedig megszüntetve.)

- Kapuvár.* **Buxbaum József.
Kecskemét. Buxbaum József és Fia.
 « Hungária ny. és lapkiadó rt.
 « **Kauffer Arthur és Fischer Manó.
 « Kecskeméti Közlöny nyomda és lapkiadóvállalat.
 « Németh László.
 « **Szilády László.
Nirálybida. **Vogel Károly Gusztáv.
Magyaróvár. Hutfless Mihály.
 « Move ny.
Miskolc. Berger Bernát.
 « **Boros Benő.
 « **Grossmann és Kapossy.
 « Grossmann Henrik.
 « Klein Lajos.
 « **Klein és Ludvig.
 « Klein, Ludvig és Szelényi.
 « Knopf Henrik.
 « «Kultura» ny.
 « **László Adolf.
 « László kny. rt.
 « Magyar Jövő ny.
 « **Szelényi ny. rt.
Mór. Löwy Jenő.
 « Pisch Márton.
Moson. Fischer Ignác.
 « **Süssmann Adolf.
Németjárjalu. Hildebrand Keresztély.
Bükösliget. **Borosh nyomda.
Sávanýkút. Klingwarth Róza.
Sopron. Benkő Géza.
 « Breuer Jakab.
 « Corvina ny. rt.
- Sopron.* **Nyugatmagyarország.
 « **Romwarter Alfréd.
 « **Röttig Gusztáv és fia.
 « Silber Gyula.
 « **Szabó és Székely.
 « Székelyi, Szabó és Társa.
 « Tankó Gábor és Horváth János.
 « **Török Kálmán.
 « Undi Domonkos.
Szeged. Burkus András.
 « Délmagyarország hírlap és nyomda-vállalat.
 « Juhász István.
 « **Kertész János.
 « Koroknay Józsefné.
 « László Zoltán és Tsai.
 « Schwarz Jenő.
 « *Tevél ny.
 « **Tzschöckel Herman.
Székesfehérvár. Deutsch Ármin.
 « Friedmann Adolf.
 « **Kaufmann Pál.
 « **Számmer Imre utóda Heckenast Kálmán.
 « Számmer Imre utóda Pan-
 nonia nyomdaváll.
 « Székesfehérvári Friss Újság
 ny.
 « **Székesfehérvári nyomda-
 vállalat.
 « Szölösy Ferenc.
Szombathely. Hegedüs Gyula.
 « **Seiler Henrik utódai.
Szigetvár. Szigetvári kny. és lapkiadóváll. rt.
Tab. **Singer Károly.

